

Dit rapport is een uitgave van het NIVEL.
De gegevens mogen worden gebruikt met
bronvermelding.

Deelname aan de samenleving van mensen met een beperking, ouderen en de algemene bevolking

Rapportage participatiemonitor 2013

T. Meulenkamp
L. van der Hoek
M. Cardol

U vindt dit rapport en andere publicaties van het NIVEL in PDF-format op: www.nivel.nl

ISBN 978-94-6122-209-1

<http://www.nivel.nl>

nivel@nivel.nl

Telefoon 030 2 729 700

Fax 030 2 729 729

©2013 NIVEL, Postbus 1568, 3500 BN UTRECHT

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt worden door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van het NIVEL te Utrecht. Het gebruik van cijfers en/of tekst als toelichting of ondersteuning in artikelen, boeken en scripties is toegestaan, mits de bron duidelijk wordt vermeld.

Inhoud

Samenvatting	5
1 Inleiding	9
1.1 Achtergrond	9
1.2 De participatiemonitor	10
1.3 Hoofdvragen rapportage 2013	13
1.4 Verantwoording gebruikte methode	13
1.5 Opbouw rapport	14
2 Participatie van mensen met een lichamelijke beperking	17
2.1 Inleiding	17
2.2 Participatie in 2012 op negen deelgebieden	18
2.3 Ontwikkeling in participatie over de periode 2008-2012	20
2.4 Conditie voor participatie: toegankelijkheid, aanvullend vervoer, financiële bestedingsruimte, internetgebruik	22
2.4.1 Toegankelijkheid van openbare voorzieningen	22
2.4.2 Aanvullend vervoer	23
2.4.3 Financiële bestedingsruimte	23
2.4.4 Internetgebruik	24
2.5 Participatie naar leeftijd, geslacht, opleidingsniveau, ernst van de beperking en huishoudsamenstelling	25
2.6 Belang van participatie en behoefte om meer te participeren	28
2.7 Eenzaamheid	32
3 Participatie van mensen met een verstandelijke beperking	33
3.1 Inleiding	33
3.2 Participatie in 2012 op deelgebieden	34
3.2.1 Participatie in 2012 volgens mensen met een verstandelijke beperking	34
3.2.2 Participatie in 2012 volgens naasten	36
3.3 Ontwikkeling in participatie over de periode 2008-2012	37
3.4 Conditie voor participatie: financiële bestedingsruimte, aanvullend vervoer, internetgebruik	39
3.4.1 Financiële bestedingsruimte	39
3.4.2 Aanvullend vervoer	40
3.4.3 Internetgebruik	40
3.5 Participatie naar leeftijd, geslacht en ernst van de beperking	42
3.6 Behoefte om meer te participeren	44
3.7 Eenzaamheid	45

4 Participatie van ouderen (≥65 jaar)	47
4.1 Inleiding	47
4.2 Participatie in 2012 op negen deelgebieden	48
4.3 Ontwikkeling in participatie van ouderen over de periode 2009-2012	49
4.4 Conditie voor participatie: financiële bestedingsruimte en internetgebruik	51
4.4.1 Financiële bestedingsruimte	51
4.4.2 Internetgebruik	51
4.5 Participatie naar leeftijd, geslacht en huishoudsamenstelling	52
4.6 Belang van participatie en behoefte om meer te participeren	53
4.7 Eenzaamheid	55
5 Participatie in de algemene bevolking	57
5.1 Inleiding	57
5.2 Participatie in 2012 op negen deelgebieden	58
5.3 Ontwikkeling in participatie over de periode 2009-2012	59
5.4 Conditie voor participatie: financiële bestedingsruimte en internetgebruik	60
5.4.1 Financiële bestedingsruimte	60
5.4.2 Internetgebruik	61
5.5 Participatie naar leeftijd, geslacht, opleidingsniveau en huishoudsamenstelling	63
5.6 Belang van participatie en behoefte om meer te participeren	64
5.7 Eenzaamheid	66
6 Conclusies	67
Literatuur	73
Bijlage 1: Methodische verantwoording	75
Bijlage 2: Scores op de indicatoren voor participatie 2008-2012, mensen met een lichamelijke beperking	91
Bijlage 3: Scores op de indicatoren voor participatie 2008-2012, mensen met een verstandelijke beperking (mensen zelf)	99
Bijlage 4: Scores op de indicatoren voor participatie 2008-2012, mensen met een verstandelijke beperking (volgens naasten)	103
Bijlage 5: Scores op de indicatoren voor participatie 2009-2012, ouderen (≥65 jaar) in de algemene bevolking	109
Bijlage 6: Scores op de indicatoren voor participatie 2009-2012, algemene bevolking	113

Samenvatting

In de participatiemonitor gaat het over maatschappelijke participatie. Deze term overlapt met sociale participatie en met arbeidsparticipatie, maar is breder. Het gaat over wonen in een woonwijk en gebruik maken van winkels en openbare voorzieningen in de buurt, over het ‘face to face’ ontmoeten van andere mensen, over recreëren, werken en over het volgen van een opleiding.

In 2007 is de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) in werking getreden. De Rijksoverheid heeft hierbij stelstelverantwoordelijkheid, waarbij de minister van VWS er zorg voor draagt dat het stelsel zodanig wordt vorm gegeven dat de beleidsdoelstellingen van de Wmo bereikt worden. Vanuit deze verantwoordelijkheid is het belangrijk te monitoren hoe het staat met de participatie van mensen in de samenleving en in het bijzonder specifieke groepen.

Het belangrijkste doel van de Participatiemonitor is het beschrijven van ontwikkelingen in de wijze en mate van maatschappelijke participatie van mensen met een lichamelijke of verstandelijke beperking, ouderen (≥ 65 jaar) en de algemene bevolking in Nederland. Het gaat hierbij om participatie in de deelgebieden wonen, mobiliteit, werk, opleiding, vrije tijdsbesteding en sociaal contact.

De totale participatie van mensen met beperkingen is in de periode 2008-2012 niet toe- of afgenomen, ook de totale participatie van ouderen is niet veranderd in de periode 2009-2012. Alhoewel er in de totale participatie geen beweging zit, is die er wel op deelgebieden. Meer mensen met een lichamelijke beperking en ouderen zijn vrijwilligerswerk gaan doen. Minder mensen met een lichamelijke beperking en minder mensen in de algemene bevolking zijn regelmatig gebruik gaan maken van buurtvoorzieningen, zoals bank, postkantoor of bibliotheek.

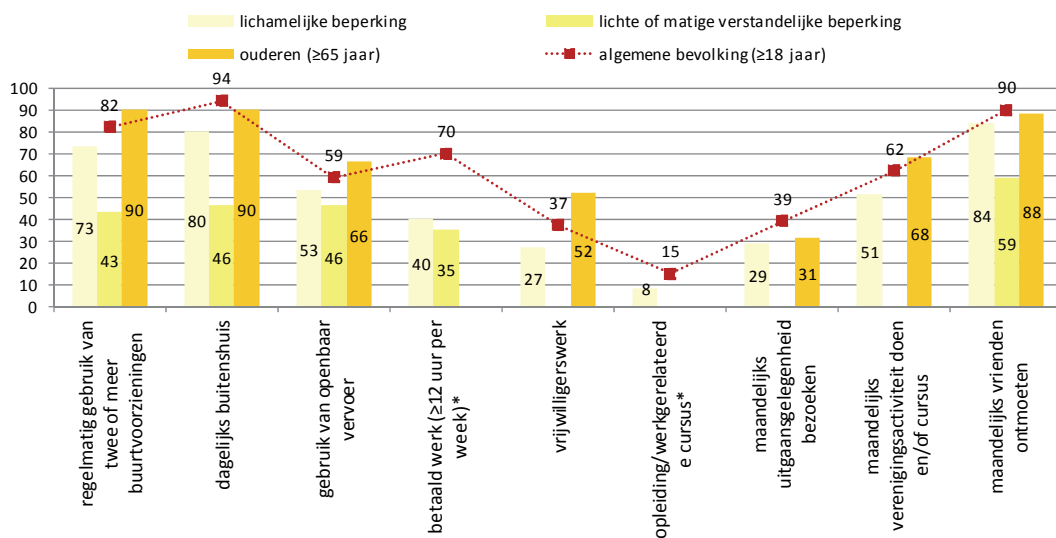
Mensen uit alle groepen nemen actief deel aan de samenleving op meerdere deelgebieden. In 2012 zijn de verschillen in de mate waarin mensen participeren nog steeds aanwezig. Minder mensen met beperkingen participeren op bijna alle deelgebieden in vergelijking met mensen in de algemene bevolking (figuur 1). De mate van participatie neemt af naarmate de beperkingen ernstiger zijn. Van de mensen met een ernstige lichamelijke beperking heeft bijvoorbeeld 18% betaald werk en 57% komt dagelijks buitenshuis (niet in figuur). In de algemene bevolking heeft 70% betaald werk en komt 94% dagelijks buitenshuis. Naast ernst van de beperking speelt ook het opleidingsniveau een rol; lager opgeleiden participeren in het algemeen minder dan hoger opgeleiden.

Er zijn een aantal condities die het voor mensen mogelijk maakt om te participeren, waaronder toegankelijkheid van voorzieningen en financiële bestedingsruimte. Voor een substantieel deel van de mensen met een ernstige lichamelijke beperking zijn openbare voorzieningen nog niet altijd toegankelijk; zes op de tien van hen ondervindt dit bij uitgaansgelegenheden en verenigingsgebouwen. Daarnaast heeft ongeveer een derde van de mensen met een lichamelijke beperking en een derde van de ouderen onvoldoende geld om activiteiten in de vrije tijd te doen als zij dat willen (bv sporten of naar bioscoop

gaan) en om te reizen met het openbaar vervoer als ze dat willen. Bij mensen met ernstiger beperkingen en lager opgeleiden is dit vaker het geval dan bij mensen met een lichte beperking of hoger opgeleiden.

Een groot gedeelte van de mensen met beperkingen, ouderen en de algemene bevolking maakt gebruik van internet. Ongeveer de helft van de internetgebruikers vindt het gebruik van internet belangrijk om met andere mensen in contact te zijn. Vervolgonderzoek is nodig om beter zicht te krijgen op de mogelijkheden van internet in relatie tot participatie voor specifieke groepen.

Figuur 1: Participatie van mensen met een lichamelijke beperking, lichte of matige verstandelijke beperking, ouderen (≥ 65 jaar) en de algemene bevolking in 2012 (percentages)[#]

Om de algemene bevolking als referentiegroep goed zichtbaar te maken in de figuur, wordt een stippellijn weergegeven tussen de percentages.

* <65 jaar. Bij mensen met een verstandelijke beperking gaat het om (on)betaald werk, ook 65+-ers zijn in dit cijfer meegenomen.

Wat betekenen nu bovenstaande uitkomsten? Hiervoor is het nodig om ook te kijken naar de behoeftes van mensen. Dan blijkt dat gemiddeld ruim driekwart van de mensen vindt dat zij voldoende te doen hebben in de vrije tijd en dat zij voldoende mensen ontmoeten. Er is echter ook een groep die meer zou willen participeren; 43% van de mensen met een lichamelijke beperking zou vaker ergens heen willen gaan, 21% van de mensen met een verstandelijke beperking wil dit.

Eenzaamheid is een belangrijke indicator voor het sociaal welbevinden van mensen. In de algemene bevolking is bijna één op de tien mensen sterk eenzaam in 2012. Ouderen zijn iets minder vaak sterk eenzaam. Mensen met een lichamelijke beperking zijn juist vaker sterk eenzaam; het percentage mensen met een lichamelijke beperking dat zich sterk eenzaam voelt is in 2012 toegenomen ten opzichte van 2009.

Samenvattend kunnen we concluderen dat er enige beweging is in de participatie van mensen met beperkingen, ouderen en de algemene bevolking. Zo zijn meer mensen met een lichamelijke beperking en ouderen vrijwilligerswerk gaan doen, wat in het verlengde ligt van de beleidsdoelstellingen van de Wmo. En minder mensen zijn gebruik gaan maken van buurtvoorzieningen. Daarnaast vinden mensen het belangrijk om te participeren en is er ook behoefte om meer te participeren. Tegelijkertijd is het zo dat mensen met beperkingen nog steeds minder participeren dan de algemene bevolking en dat dit niet verandert. En dat de behoefte om meer te participeren bij mensen met een lichamelijke beperking lijkt te zijn toegenomen ten opzichte van twee jaar geleden. Samen met het gegeven dat een substantiële groep aangeeft onvoldoende geld te hebben om activiteiten te doen in de vrije tijd als zij dat willen, openbare voorzieningen die nog niet altijd toegankelijk zijn en er een gevoel van eenzaamheid is bij een substantiële groep van mensen met een lichamelijke beperking, vraagt dit om blijvende aandacht.

1 Inleiding

1.1 Achtergrond

Vanuit verschillende invalshoeken is er toenemende aandacht voor participatie in de samenleving; vanuit de visie op ziekte en gezondheid, vanuit maatschappelijke ontwikkelingen en vanuit (overheids)beleid.

De gedachtegang over mensen met een beperking is de laatste decennia verschoven van het denken over ziekte en afhankelijkheid naar het benadrukken van participatie en sociale inclusie. Vanuit wat mensen niet kunnen is de nadruk steeds meer komen te liggen op wat mensen wel kunnen en hoe mensen met beperkingen actief kunnen deelnemen en bijdragen aan de samenleving.

De huidige definitie van gezondheid van de WHO beschrijft gezondheid als een toestand van fysiek, geestelijk en sociaal welbevinden, en niet alleen de afwezigheid van ziekte of gebrek. Gediscussieerd wordt over een meer flexibele definitie van gezondheid, vanuit het idee dat mensen een goede kwaliteit van leven kunnen hebben ondanks hun (chronische) ziekte of handicap. Het begrip aanpassing staat hierin centraal evenals het voeren van eigen regie (Huber e.a., 2011). Eén van de dimensies van gezondheid in het sociale domein is dan het vermogen om te participeren in sociale activiteiten zoals werk door een succesvolle aanpassing aan het omgaan met ziekte.

Naast het denken over gezondheid en het leven met beperkingen zijn er maatschappelijke ontwikkelingen die ervoor zorgen dat participatie in de aandacht staat. Zo neemt de vergrijzing toe en ook het aantal chronisch zieken. Er is hierdoor groeiende aandacht voor het vergroten van de arbeidsparticipatie van ouderen en chronisch zieken. En voor de toename in het aantal zorgvragen. Ook deze ontwikkelingen zorgen ervoor dat de focus steeds meer ligt op het denken in wat iemand wel kan en op het meedoen in de samenleving. De toenemende druk op de overheidsfinanciën speelt hierin een rol.

Bovenstaande ontwikkelingen zijn ook terug te zien in het overheidsbeleid, waarin de kern van hervormingen in de langdurige ondersteuning en zorg een omslag is in het ‘denken in systemen naar het denken in mensen’ (VWS, 2013). Eén van de aspecten die genoemd worden is dat participatie, meedoen in de samenleving “een meer prominente plaats moet hebben in ons beleid en in de praktijk”.

Het uitgangspunt van de overheid is dat iedereen volwaardig moet kunnen meedoen in de samenleving. Dit uitgangspunt is vastgelegd in de Wet gelijke behandeling op grond van handicap of chronische ziekte (Wgbh/cz), waarin het recht op gelijke behandeling is vastgelegd voor wonen, werk, onderwijs en openbaar vervoer. Op dit moment wordt ook gewerkt aan de vormgeving van wetsvoorstellen om het verdrag van de VN voor de rechten van mensen met een beperking te ratificeren, waarbij de Wgbh/cz in de toekomst nog verder uitgebreid zal worden. De overheid wil steeds meer toe naar een ‘gewone’ deelname aan de maatschappij voor mensen die dit kunnen, zoals ook blijkt uit voorgenomen beleid in de vorm van de Participatiewet, waarbij het streven is dat meer mensen met een beperking regulier werk gaan doen.

Met de komst van de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) in 2007 is er tevens een verandering gekomen in de ondersteuning. Maatschappelijk hoofddoel van de Wmo is om de participatie van alle burgers in de samenleving mogelijk te maken en te bevorderen. Het streven is dat mensen zo lang als mogelijk in hun eigen leefomgeving kunnen blijven wonen en elkaar kunnen ondersteunen indien nodig. Met de Wmo zijn gemeenten verantwoordelijk geworden voor het ontwikkelen van beleid en zorg voor de uitvoering van ondersteuning bij participatie aan mensen die dit nodig hebben en voor wie de mantelzorg ontoereikend is. Dit komt tot uitdrukking in negen prestatievelden, waaronder prestatieveld 5 en 6: ‘het bevorderen van de deelname aan het maatschappelijk verkeer en van het zelfstandig functioneren’ en ‘het verlenen van voorzieningen ten behoeve van behoud van het zelfstandig functioneren of deelname aan het maatschappelijk verkeer’. Ook al gaat het in de Wmo om alle burgers, in deze prestatievelden is er specifiek aandacht voor mensen met een beperking of een chronisch psychisch probleem en mensen met een psychosociaal probleem.

1.2 De participatiemonitor

Doelstelling

Met de komst van de Wmo heeft de Rijksoverheid stelselverantwoordelijkheid gekregen, wat inhoudt dat de overheid zorg moet dragen voor het bereiken van het maatschappelijke hoofddoel van de Wmo, het ‘meedoen’ in de samenleving. Vanuit deze verantwoordelijkheid is het belangrijk om kennis te hebben over hoe het staat met de participatie van mensen in de samenleving en in het bijzonder specifieke groepen. De participatiemonitor sluit hier goed bij aan.

Het belangrijkste doel van de Participatiemonitor is het beschrijven van ontwikkelingen in de wijze en mate van maatschappelijke participatie van mensen met een lichamelijke of verstandelijke beperking, ouderen (65+) en de algemene bevolking in Nederland. Daarnaast is de monitor ook bedoeld om beter zicht te krijgen op factoren die de participatie kunnen bevorderen dan wel belemmeren en op het verband tussen participatie en kwaliteit van leven.

Oorspronkelijk richtte de monitor zich vanaf het jaar 2006 op het volgen van de participatie van mensen met een lichamelijke of verstandelijke beperking. Sinds 2009 wordt ook de participatie van ouderen en de algemene bevolking gemonitord. Er zijn tot nu toe vijf rapportages verschenen over de resultaten van de participatiemonitor (Cardol e.a., 2006, 2007; van den Hoogen e.a., 2008, 2010; Meulenkamp e.a., 2011).

Het onderzoek wordt gesubsidieerd door het ministerie van VWS.

Wat is maatschappelijke participatie

Binnen de Internationale Classificatie van het menselijk Functioneren (ICF, 2001) wordt participatie gedefinieerd in zeer algemene termen als ‘iemand's deelname aan het maatschappelijk leven’. Participatieproblemen zijn de problemen die zich kunnen voordoen bij deelname aan de samenleving.

In de Participatiemonitor gaat het over maatschappelijke participatie. Deze term overlapt met sociale participatie (participatie in verenigingen, sociale contacten of vrijwilligerswerk) en met arbeidsparticipatie (het hebben van betaald werk, onbetaald werk of het

volgen van een opleiding), maar is breder. Het gaat over wonen in een woonwijk en gebruik maken van winkels en openbare voorzieningen in de buurt, over het ‘face to face’ ontmoeten van andere mensen, over recreëren, werken en over het volgen van een opleiding.

Om de maatschappelijke participatie te kunnen meten zijn negen indicatoren of deelgebieden vastgesteld (Box 1.1)¹. Deze deelgebieden bevinden zich vooral buitenshuis en in de maatschappij, op de domeinen wonen, mobiliteit, arbeid, vrije tijd en sociaal contact. Zie bijlage 1 voor de bijbehorende vraagstellingen. In geval van mensen met een verstandelijke beperking wordt ook geëvalueerd hoe ze wonen en hoe ze meedoen (wel/niet speciaal voor mensen met een verstandelijke beperking).

De gekozen indicatoren sluiten aan bij het onderdeel ‘Activiteiten en participatie’ uit de ICF. Onderdelen die in de ICF zijn opgenomen, maar welke niet worden gemeten in de Participatiemonitor zijn de participatie binnenshuis, communicatie en het toepassen van kennis.

Box 1.1: De indicatoren (deelgebieden) van maatschappelijke participatie in de Participatiemonitor

Mensen met een lichamelijke beperking, ouderen (≥65 jaar) en de algemene bevolking	Mensen met een verstandelijke beperking
<ol style="list-style-type: none"> 1. Gebruik van buurtvoorzieningen (minimaal twee regelmatig) 2. Buitenshuis komen (dagelijks) 3. Gebruik van openbaar vervoer (weleens) 4. Doen van betaald werk (≥12 uur per week) 5. Doen van vrijwilligerswerk 6. Volgen van een opleiding en/of werk gerelateerde cursus 7. Bezoeken van uitgaansgelegenheid (minimaal maandelijks) 8. Ondernemen van georganiseerde-/verenigingsactiviteiten (minimaal maandelijks) 9. Vrienden ontmoeten (minimaal maandelijks) 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Woonvorm (woonwijk of instellingsterrein) 2. Gebruik van buurtvoorzieningen (minimaal twee regelmatig) (alleen bevraagd aan naasten) 3. Buitenshuis komen (dagelijks) 4. Gebruik van openbaar vervoer (weleens) 5. Naar dagactiviteitencentrum en/of (on)betaald werk doen 6. Volgen van een opleiding en/of werkgerelateerde cursus 7. Activiteiten in vrije tijd (minimaal maandelijks) 8. Vrienden ontmoeten (minimaal maandelijks) <p><i>Extra onderdeel bij alle vragen met uitzondering van ‘gebruik buurtvoorzieningen’ en ‘buitenshuis komen’: participeert iemand (ook) met mensen zonder verstandelijke beperking?</i></p>

¹ Deze deelgebieden zijn vastgesteld in de begeleidingscommissie, bestaande uit vertegenwoordigers van het ministerie van VWS, het ministerie van SZW, de CG-Raad, het SCP en NIVEL.

Wat wordt er gemonitord

In de eerste plaats richt de monitor zich op wat mensen feitelijk doen, dus bijvoorbeeld of ze betaald werk hebben en/of maandelijks uitgaansgelegenheden bezoeken.

Ontwikkelingen in de feitelijke participatie worden jaarlijks gemonitord waarbij wordt getoetst of er sprake is van een toe- of afname over de jaren heen van de participatie van mensen met beperkingen, ouderen en de algemene bevolking. Om meer zicht te krijgen in hoeverre de gerealiseerde participatie overeenkomt met de door hen gewenste participatie wordt ook gemonitord wat het belang is dat mensen hechten aan participatie (vierjaarlijks) en de behoefte die mensen hebben om meer te participeren (tweejaarlijks). Ook worden, met wisselende frequentie en onderwerpen, condities gemonitord voor participatie, waaronder de toegankelijkheid van openbare voorzieningen, het gebruik van aanvullend vervoer, de financiële bestedingsruimte en internetgebruik. Tot slot wordt ook kwaliteit van leven en welbevinden meegenomen in de monitor met als belangrijke indicator de mate van eenzaamheid. Eenzaamheid wordt gemeten aan de hand van de eenzaamheidsschaal van de Jong Gierveld en Kamphuis (1985) (zie ook bijlage 1).

NIVEL Panels

Voor de gegevensverzameling van de Participatiemonitor wordt gebruik gemaakt van diverse NIVEL Panels. De respons van panelleden op de vragenlijsten voor de participatiemonitor is elk jaar goed te noemen en ligt voor de meeste panels iets boven of onder de 80%. Hieronder volgt een korte beschrijving van de Panels. Een uitgebreide beschrijving van de responspercentages en van de werving van panelleden en de representativiteit van de Panels staat in bijlage 1.

Voor de gegevensverzameling van mensen met een lichamelijke beperking wordt gebruik gemaakt van het Nationaal Panel Chronisch zieken en Gehandicapten (NPCG). Het NPCG is een landelijk representatief panel van ruim 3500 zelfstandig wonende mensen uit de Nederlandse bevolking van 15 jaar en ouder met een medisch gediagnosticeerde somatische ziekte en/of langdurige matige tot ernstige lichamelijke beperkingen. Panelleden met een lichte beperking hebben allen een chronische ziekte. Elk najaar ontvangen panelleden met een lichte, matige of ernstige lichamelijke beperking in het NPCG een vragenlijst over hun deelname aan de samenleving.

Gegevens over mensen met een verstandelijke beperking worden verzameld in het Panel Samen Leven (PSL). Gegevens worden zowel verzameld bij mensen met een beperking zelf als bij naasten van mensen met een verstandelijke beperking. In het Panel zijn mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking vertegenwoordigd. In het Panel zitten ongeveer 600 mensen met een verstandelijke beperking van 15 jaar en ouder en ongeveer 450 naasten (meestal ouders of andere familieleden). Elke twee jaar worden panelleden met een verstandelijke beperking geïnterviewd over hun deelname aan de samenleving. Naasten ontvangen jaarlijks een vragenlijst over de deelname aan de samenleving van hun naaste.

Gegevens over de participatie van ouderen en de algemene bevolking worden verzameld in het Consumentenpanel Gezondheidszorg (CoPa). Het Consumentenpanel Gezondheidszorg bestaat uit 6.000 mensen van 18 jaar en ouder uit de algemene bevolking in

Nederland. Het panel inventariseert de ervaringen, meningen, verwachtingen en kennis van consumenten over de gezondheidszorg. Voor het onderzoek voor de Participatiemonitor wordt elk jaar uit het Panel een nieuwe steekproef getrokken van 'ouderen' (vanaf 65 jaar) en 'de algemene bevolking' (vanaf 18 jaar). De respons van de algemene bevolking is gemiddeld iets lager dan die van ouderen en de andere panels (zie bijlage 1).

1.3 Hoofdvragen rapportage 2013

Hoofdvragen in deze rapportage zijn:

1. Is de participatie van mensen met een beperking veranderd in de periode 2008-2012?
Is de participatie van ouderen en de algemene bevolking veranderd in de periode 2009-2012?
2. In welke mate participeren mensen met een beperking, ouderen en de algemene bevolking in 2012?
3. In welke mate wordt voldaan aan de volgende condities in relatie tot participatie: toegankelijkheid van voorzieningen, financiële bestedingsruimte, aanvullend vervoer en internetgebruik?
4. In hoeverre verschillen subgroepen (op basis van achtergrondkenmerken als leeftijd en ernst van de beperking) van elkaar?
5. In welke mate vinden mensen met een beperking, ouderen en de algemene bevolking het belangrijk om te participeren en hoe groot is de behoefte om meer te participeren?
6. In hoeverre zijn mensen met een beperking, ouderen en de algemene bevolking eenzaam?

1.4 Verantwoording gebruikte methode

Bij het lezen van de resultaten in deze rapportage zijn een aantal opmerkingen op zijn plaats over de samenstelling van de onderzoeksgroep.

In de algemene bevolking zitten ook mensen met lichamelijke beperkingen. Op grond van een vergelijking met schattingen van het percentage mensen in de algemene bevolking dat lichamelijke beperkingen heeft, blijkt dat in het Consumentenpanel Gezondheidszorg een lichte ondervertegenwoordiging is van mensen met een ernstige lichamelijke beperking (zie bijlage 1).

Een volgende opmerking gaat over het feit dat de groep mensen met een lichamelijke beperking op verschillende wijze is geworven. Mensen met een matige of ernstige lichamelijke beperking zijn geworven via bevolkingsonderzoeken (zie bijlage 1). Voor het NPCG zijn ook mensen met een chronische ziekte geworven via huisartsenpraktijken. Uit deze werving komt de groep mensen met een lichte beperking, deze hebben allen een chronische ziekte².

Tot slot zijn er in het Panel Samen Leven geen mensen vertegenwoordigd met een ernstige verstandelijke beperking; in deze rapportage worden daarom alleen uitspraken gedaan over mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking.

---

² In de jaren 2011 en 2012 is er ook een kleine groep mensen met een lichte beperking meegenomen uit werving via bevolkingsonderzoek.

Om ontwikkelingen in de tijd te kunnen toetsen is een statistisch model ontwikkeld, waarin wordt getoetst of er in de periode 2008-2012 of 2009-2012³ sprake is van een toe- of afname (lineaire trend, $p \leq 0.01$) in participatie.

Cijfers in deze rapportage zijn gestandaardiseerd naar de betreffende populatie in Nederland. Hierdoor kunnen zo goed als mogelijk uitspraken gedaan worden voor de totale populatie van mensen met een beperking, ouderen en de algemene bevolking in Nederland en kunnen de groepen over de jaren heen vergeleken worden. Indien het niet mogelijk of zinvol was cijfers te standaardiseren, hebben cijfers alleen betrekking op de respondenten uit het betreffende panel. Er is niet gestandaardiseerd als de cijfers betrekking hebben op een deelpopulatie (bijvoorbeeld de resultaten betreffen alleen mensen die vrijwilligerswerk doen) of als de groep te klein is ($N < 25$) om betrouwbare uitspraken te kunnen doen. Een uitgebreide beschrijving van de statistische analyses, de standaardisatie en de kenmerken van panelleden staat in bijlage 1.

In het rapport worden schattingen gegeven van percentages. Bij schattingen voor subgroepen worden alle overige achtergrondkenmerken op het gemiddelde gesteld. Vanwege de leesbaarheid van het rapport zijn niet overal alle percentages van subgroepen vermeld, deze percentages zijn voor de feitelijke participatie te vinden in de bijlagen van dit rapport. Om reden van leesbaarheid worden ook niet overal betrouwbaarheidsintervallen (BI) in de tekst vermeld; deze worden alleen vermeld bij cijfers over de feitelijke participatie op de negen deelgebieden.

Verschillen tussen (sub)groepen worden alleen vermeld als deze statistisch significant zijn ($p \leq 0.01$).

Resultaten over de participatie van de algemene bevolking staan op zichzelf, maar worden in het rapport ook gebruikt als referentie voor de participatie van mensen met beperkingen en ouderen. Opgemerkt dient te worden dat bij vergelijkingen met de algemene bevolking niet is gecorrigeerd voor eventuele verschillen in sociaal-demografische kenmerken tussen de algemene bevolking en de groep mensen met beperkingen, bijvoorbeeld in de leeftijds- en geslachtsverdeling.

1.5 Opbouw rapport

Dit rapport richt zich op vier groepen; mensen met een lichamelijke beperking, mensen met een verstandelijke beperking, ouderen en de algemene bevolking. De hoofdvragen worden per doelgroep uitgewerkt in de hoofdstukken 2 t/m 5. Aan het begin van elk hoofdstuk staan de belangrijkste conclusies uit dat hoofdstuk, waarbij er een onderscheid is gemaakt naar conclusies die ook in eerdere rapportages naar voren kwamen ('wat is hetzelfde gebleven') en nieuwe bevindingen ('wat is nieuw'). Hoofdstuk 6 bevat de

---

³ Oorspronkelijk richtte de monitor zich vanaf 2006 op het volgen van de participatie van mensen met een lichamelijke of verstandelijke beperking. Sinds 2009 wordt ook de participatie van ouderen en de algemene bevolking gemonitord. Omdat de eerste twee jaren van de monitor ontwikkeljaren waren, worden ontwikkelingen in de tijd in deze rapportage getoetst vanaf het jaar 2008 voor mensen met beperkingen. Bij de ouderen en de algemene bevolking is het startjaar 2009.

conclusies, de hoofdvragen worden hierin beantwoord. De bijlages beschrijven de gebruikte methode en geven alle cijfers over de feitelijke participatie van mensen met een beperking, ouderen en de algemene bevolking op de verschillende deelgebieden, uitgesplitst naar alle subgroepen en meetjaren.

2 Participatie van mensen met een lichamelijke beperking

Wat is hetzelfde gebleven?

- De totale participatie van mensen met een lichamelijke beperking is niet toe- of afgenomen.
- Mensen met een lichamelijke beperking participeren op bijna alle deelgebieden minder dan de algemene bevolking.
- Mensen met een ernstige lichamelijke beperking participeren een stuk minder dan mensen met een matige of lichte lichamelijke beperking.

Wat is nieuw?

- Het percentage mensen met een lichamelijke beperking dat vrijwilligerswerk doet is gestegen van 19% in 2008 naar 27% in 2012.
- Ruim drie op de tien mensen met een lichamelijke beperking heeft onvoldoende geld om verschillende vrije tijdsactiviteiten zoals sporten of bioscoopbezoek te doen als zij dat willen.
- Voor zes op de tien mensen met een ernstige lichamelijke beperking zijn uitgaansgelegenheden en verenigings- en sportgebouwen niet altijd toegankelijk.
- De helft van de internetgebruikers met een lichamelijke beperking vindt het gebruik van internet belangrijk om met andere mensen in contact te zijn.
- 43% van de mensen met een lichamelijke beperking zou vaker ergens naar toe willen gaan.
- Meer mensen met een lichamelijke beperking voelen zich in 2012 (zeer) sterk eenzaam ten opzichte van 2009; 11% in 2009 en 17% in 2012.

2.1 Inleiding

Er zijn in Nederland naar schatting 3,6 miljoen zelfstandig wonende mensen (≥ 20 jaar) met een lichamelijke beperking (de Klerk e.a., 2012). Van deze mensen hebben bijna 1,5 miljoen mensen een lichte lichamelijke beperking en 2,1 miljoen mensen een matige of ernstige lichamelijke beperking. Het gaat hierbij om mensen met langdurige motorische en/of zintuiglijke beperkingen.

Bij driekwart van de mensen met ADL- en motorische beperkingen ligt de oorzaak van de beperking bij chronische aandoeningen, voor het overige is de oorzaak van de beperking een ongeval, aangeboren afwijking, psychische problematiek of veroudering (www.nationaalkompas.nl). Over de jaren heen is het percentage mensen dat beperkingen heeft in het horen, zien, bewegen of ADL overwegend stabiel gebleven. (www.nationaalkompas.nl).

Dit hoofdstuk beschrijft de participatie van mensen met een lichte, matige of ernstige lichamelijke beperking⁴. Mensen met een lichte beperking hebben moeite met enkele activiteiten. Het gaat bij activiteiten om activiteiten op het gebied van ADL en mobiliteit, huishoudelijke activiteiten en om het zien en horen. Denk bij huishoudelijke activiteiten en mobiliteit bijvoorbeeld aan het doen van zwaar huishoudelijk werk, bed verschonen of tien minuten staan. Mensen die moeite hebben met meerdere activiteiten, bijvoorbeeld zowel op het gebied van mobiliteit als de persoonlijke verzorging, maar deze nog wel zelf kunnen verrichten, worden geclassificeerd als mensen met een matige beperking. Degenen met een ernstige beperking kunnen minimaal één activiteit helemaal niet zelf uitvoeren, en hebben hierbij ondersteuning nodig.

Voor de gegevensverzameling bij mensen met een lichamelijke beperking wordt gebruik gemaakt van het Nationaal Panel Chronisch zieken en Gehandicapten (NPCG). In 2012 hebben 1951 respondenten een vragenlijst ingevuld over hun participatie (zie bijlage 1 voor een beschrijving van het Panel en de responscijfers over alle jaren). De meeste cijfers in dit hoofdstuk zijn gestandaardiseerd, waardoor zo goed als mogelijk uitspraken gedaan kunnen worden voor de totale populatie van mensen met beperkingen en over de jaren heen vergeleken kan worden. Indien het niet mogelijk of zinvol was de cijfers te standaardiseren, hebben cijfers alleen betrekking op de respondenten van het NPCG in 2012. In de tekst wordt in dat geval de N (het aantal respondenten op wie de cijfers betrekking hebben) vermeld.

Dit opbouw van dit hoofdstuk is als volgt. Eerst wordt de situatie in 2012 weergegeven op de negen participatiegebieden, ook in relatie tot de algemene bevolking (paragraaf 2.2). De volgende paragraaf beschrijft de ontwikkelingen in participatie in de periode 2008-2012 (paragraaf 2.3). Paragraaf 2.4 geeft cijfers over de toegankelijkheid van voorzieningen, financiële bestedingsruimte, aanvullend vervoer en internetgebruik in relatie tot participatie. Paragraaf 2.5 beschrijft de verschillen in participatie naar leeftijd, geslacht, opleidingsniveau, ernst van de beperking en huishoudsamenstelling. Daarna wordt beschreven in welke mate mensen met een lichamelijke beperking het belangrijk vinden om te participeren en wat hun behoefte is om meer te participeren (paragraaf 2.6), gevolgd door een beschrijving van de mate van eenzaamheid onder mensen met een lichamelijke beperking (paragraaf 2.7).

2.2 Participatie in 2012 op negen deelgebieden

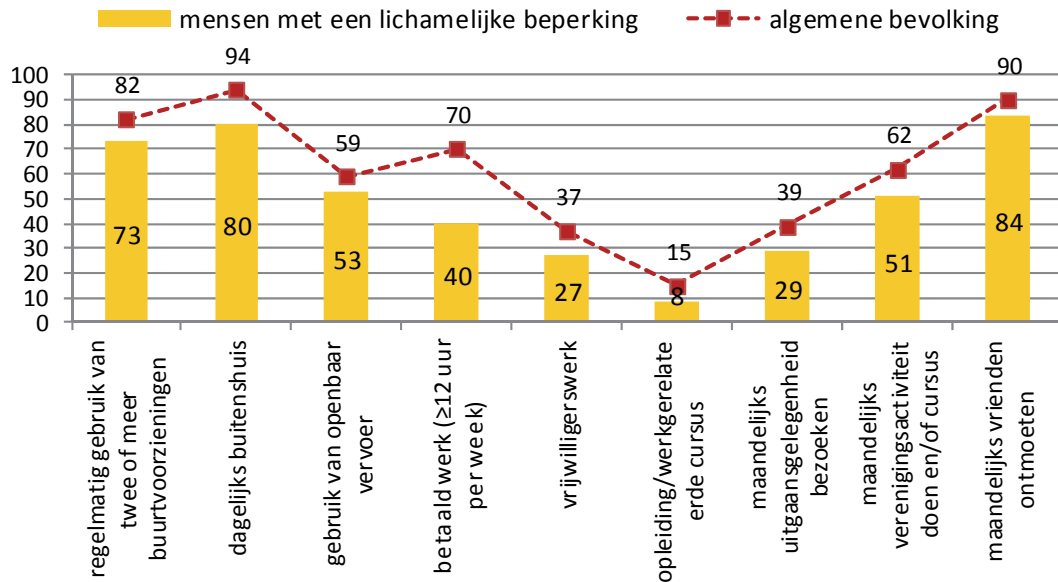
Het percentage mensen met een lichamelijke beperking dat participeert verschilt sterk per deelgebied. Op alle gemeten deelgebieden is de participatie van mensen met een lichamelijke beperking procentueel lager dan die van de algemene bevolking (figuur 2.1). Het verschil is het grootst bij de participatie in betaald werk; 40% van de mensen met een lichamelijke beperking doet in 2012 betaald werk, in de algemene bevolking is dit 70%. Ook in het vrijwilligerswerk zijn mensen met een beperking minder actief, maar het

---

⁴ De ernst van de lichamelijke beperking is vastgesteld aan de hand van de activiteiten die men nog (zelfstandig) kan doen, hiervoor is een schaal ontwikkeld door het SCP (de Klerk e.a., 2006).

verschil is minder groot; 27% van de mensen met een beperking doet vrijwilligerswerk, in de algemene bevolking is dit 37%.

Figuur 2.1: Feitelijke participatie van mensen met een lichamelijke beperking en de algemene bevolking in 2012 (percentages)[#]

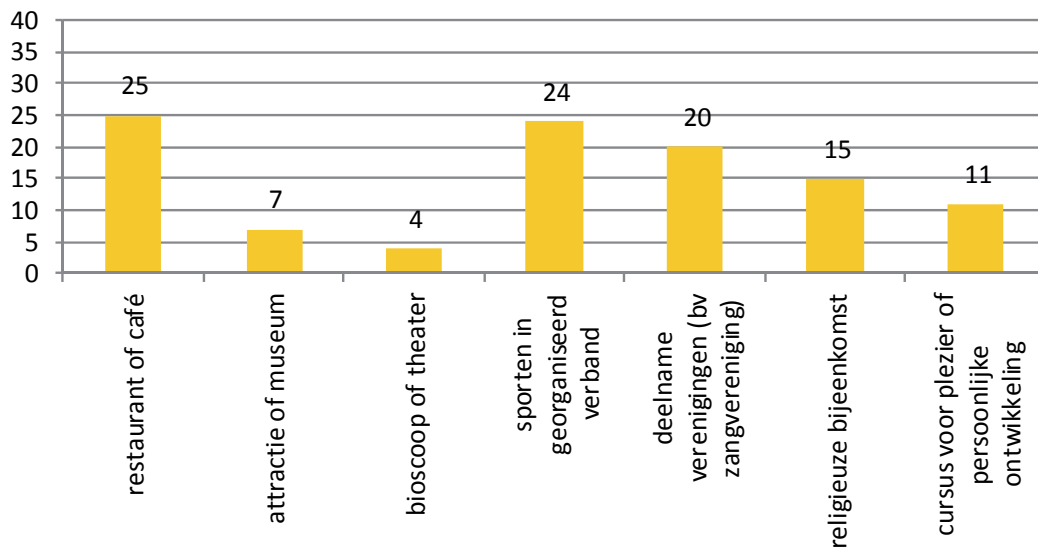

Om de algemene bevolking als referentiegroep goed zichtbaar te maken in de figuur, wordt een stippelijntje weergegeven tussen de percentages.

Ruim driekwart van de mensen met een lichamelijke beperking maakt regelmatig gebruik van twee of meer buurtvoorzieningen, komt dagelijks buitenshuis en ontmoet maandelijks vrienden. Bij het gebruik van buurtvoorzieningen zijn zeven voorzieningen opgenomen in de vraagstelling. De meeste mensen die voorzieningen in de buurt hebben maken regelmatig gebruik van de supermarkt (87%), gevolgd door de pinautomaat (66%), andere winkels (57%), de bank of het postkantoor (41%), parken en groenvoorzieningen (39%), de bibliotheek (17%) en het buurthuis (6%).

In de vrije tijd doet ruim de helft van de mensen met een lichamelijke beperking maandelijks verenigingsactiviteiten (sporten in verenigingsverband, andere verenigingen, religieuze bijeenkomst of cursus) en bijna drie op de tien mensen gaat maandelijks naar een uitgaansgelegenheid (restaurant/café, attractie/museum of bioscoop/theater) (zie voor de percentages van de specifieke activiteiten figuur 2.2).

Figuur 2.2: Percentage mensen met een lichamelijke beperking dat maandelijks activiteiten in de vrije tijd onderneemt in 2012

2.3 Ontwikkeling in participatie over de periode 2008-2012

Voor de periode 2008-2012 is er getoetst of er sprake is van een verandering in de totale participatie van mensen met een lichamelijke beperking. De totale participatie bestaat uit een optelsom van de negen deelgebieden en wordt weergegeven door middel van het participatie-indexcijfer. In dit cijfer tellen alle negen deelgebieden even zwaar mee. In het beginjaar van de participatiemonitor (2006) is dit cijfer op 100 gezet voor de totale groep. Alle cijfers zijn afgeleid van dit indexcijfer en geven hiermee de relatieve ontwikkeling weer in totale participatie. In deze rapportage toetsen we over de periode 2008-2012 of er sprake is van een verandering in participatie.

De totale participatie van mensen met een lichamelijke beperking is over de periode 2008-2012 niet toe- of afgenomen, ook niet bij subgroepen (tabel 2.1).

Tabel 2.1: De ontwikkeling van totale participatie van mensen met een lichamelijke beperking over de periode 2008-2012 (participatie-indexcijfers)

	2008	2009	2010	2011	2012	Toe- of afname? (p≤0.01)
Totale groep	104	104	104	104	107	Geen
Leeftijd						
15-39 jaar	114	117	115	121	120	Geen
40-64 jaar	108	105	105	105	109	Geen
≥ 65 jaar	94	99	98	96	101	Geen
Geslacht						
Man	100	101	98	100	103	Geen
Vrouw	106	106	106	106	110	Geen
Opleidingsniveau						
Laag opgeleid	94	97	98	97	100	Geen
Middelbaar opgeleid	109	110	104	106	109	Geen
Hoog opgeleid	121	118	121	122	126	Geen
Ernst van de beperking						
Lichte beperking	112	114	111	113	118	Geen
Matige beperking	99	100	100	99	100	Geen
Ernstige beperking	80	79	83	79	84	Geen
Huishouden						
Eenpersoonshuishouden	103	104	104	106	108	Geen
Meerpersoonshuishouden	104	105	103	103	107	Geen

Op deelgebieden zijn er echter wel drie veranderingen zichtbaar over de periode 2008-2012 (tabel 2.2).

1. De participatie in vrijwilligerswerk is toegenomen. Er is met name een toename in het percentage mensen met een lichamelijke beperking dat vrijwilligerswerk doet in de laatste twee jaren, 2011 en 2012. In 2008 deed 19% van de mensen met een lichamelijke beperking vrijwilligerswerk, in 2012 is dit percentage gegroeid naar 27%. De toename in vrijwilligerswerk is significant bij mensen vanaf 40 jaar, mannen en vrouwen, mensen met een lichte of matige lichamelijke beperking, lager opgeleiden en mensen uit meerpersoonshuishoudens.
2. Het percentage mensen met een lichamelijke beperking dat dagelijks buitenshuis komt of ergens naar toe gaat is afgenomen; van 86% in 2008 naar 80% in 2012. Deze afname is significant bij ouderen (≥ 65 jaar) met een lichamelijke beperking, mensen met lichte beperkingen en mensen met een middelbaar opleidingsniveau.
3. Er is tevens een afname in het gebruik van buurtvoorzieningen⁵; het gaat hier om een afname in het regelmatig gebruik van bank/postkantoor/pinautomaat en bibliotheek. De afname is significant bij bijna alle subgroepen.

Op de overige deelgebieden (openbaar vervoer, betaald werk, opleiding, vrije tijd en sociaal contact) is er geen verandering in het percentage mensen dat participeert in de periode 2008-2012.

⁵ Toelichting: door vraagwijzigingen over de jaren heen fluctueren de percentages op dit deelgebied; rekening houdend met deze vraagwijzigingen kunnen we met grote waarschijnlijkheid concluderen dat er sprake is van een afname over de periode 2008-2012.

Tabel 2.2: De participatie per deelgebied van mensen met een lichamelijke beperking over de periode 2008-2012 (percentage en betrouwbaarheidsinterval)

	2008	2009	2010	2011	2012	Toe- of afname? (p≤0.01)
Regelmatig gebruik van twee of meer buurtvoorzieningen ¹	84 (81-86)	81 (79-84)	81 (79-84)	70 (67-73)	73 (69-76)	Afname
Dagelijks buitenshuis	86 (83-88)	82 (79-84)	82 (79-84)	82 (79-85)	80 (77-83)	Afname
Gebruik van openbaar vervoer ²	49 (46-53)	47 (44-50)	44 (41-47)	48 (45-51)	53 (50-57)	Geen
Betaald werk (≥12 uur per week) ³	37 (32-42)	35 (31-40)	38 (34-43)	38 (33-44)	40 (34-46)	Geen
Vrijwilligerswerk	19 (17-22)	20 (18-23)	19 (17-22)	23 (20-26)	27 (24-30)	Toename
Opleiding/ werk gerelateerde cursus ³	6 (4- 8)	5 (3- 7)	5 (4- 8)	6 (4- 9)	8 (6-12)	Geen
Maandelijks uitgaansgelegenheid bezoeken	29 (27-32)	31 (28-34)	28 (26-31)	28 (25-31)	29 (26-32)	Geen
Maandelijks verenigingsactiviteit doen en/of cursus volgen	52 (49-55)	53 (50-56)	49 (46-53)	50 (47-54)	51 (47-54)	Geen
Maandelijks vrienden ontmoeten	81 (79-84)	84 (81-86)	83 (80-85)	86 (83-88)	84 (81-87)	Geen

¹ De cijfers fluctueren, mede door vraagwijziging in de jaren 2009 en 2010; rekening houdend met deze vraagwijziging kunnen we met grote waarschijnlijkheid concluderen dat er sprake is van een afname over de periode 2008-2012.

² In 2010 is de vraagstelling iets aangepast, waardoor het percentage lager uitvalt.

³ < 65 jaar.

2.4 **Conditie voor participatie: toegankelijkheid, aanvullend vervoer, financiële bestedingsruimte, internetgebruik**

2.4.1 **Toegankelijkheid van openbare voorzieningen**

De toegankelijkheid van openbare voorzieningen is voor een substantiële groep van mensen met een lichamelijke beperking nog niet gewaarborgd (tabel 2.3). Dit geldt vooral voor mensen met een ernstige lichamelijke beperking; voor zes op de tien mensen zijn uitgaansgelegenheden, verenigings- en sportgebouwen niet altijd toegankelijk. Maar ook winkels, openbare gebouwen en parken/groenvoorzieningen zijn voor drie op de tien mensen met een ernstige lichamelijke beperking niet altijd toegankelijk.

Tabel 2.3: Toegankelijkheid van openbare voorzieningen voor mensen met een lichamelijke beperking in 2012 (percentages)

	Niet altijd toegankelijk *		
	Lichte beperking	Matige beperking	Ernstige beperking
Buurtvoorzieningen:			
Winkels	2	9	31
Openbare gebouwen zoals bibliotheek, bank, postkantoor	4	10	28
Parken en groenvoorzieningen	4	14	29
Pinautomaat	2	5	18
Uitgaansgelegenheden, zoals theater, museum, restaurant, bioscoop	11	29	60
Verenigings- en sportgebouwen, zoals muziekschool, sportvereniging, clubgebouw	11	27	57

* 'Soms wel, soms niet toegankelijk' of 'vrijwel nooit toegankelijk'.

2.4.2 *Aanvullend vervoer*

Voor mensen met een beperking is er de mogelijkheid om gebruik te maken van aanvullend vervoer binnen of buiten de eigen regio. 9% van de mensen met een lichamelijke beperking maakt gebruik van aanvullend vervoer binnen de eigen regio, zoals ouderenbus, de Wmo-deeltaxi of de Regiotaxi (met gebruik van speciale pas). De groepen die hier relatief het meest gebruik van maken zijn ouderen met een lichamelijke beperking (16%), mensen met een matige beperking (15%), mensen met een ernstige beperking (26%) en alleenstaanden met een lichamelijke beperking (15%).

Slechts vier procent van de mensen met een lichamelijke beperking heeft een Valys-pas voor vervoer met de Valys buiten de regio; ook hiervoor geldt dat ouderen met een lichamelijke beperking (7%), mensen met een matige (7%) of ernstige (15%) lichamelijke beperking en alleenstaanden met een lichamelijke beperking (7%) relatief vaker een Valys-pas hebben.

2.4.3 *Financiële bestedingsruimte*

De financiële bestedingsruimte van mensen met een lichamelijke beperking om te participeren is soms krap; gemiddeld geven tussen de drie en vier op de tien mensen aan niet genoeg geld te hebben om activiteiten in de vrije tijd te kunnen doen als zij dat willen (tabel 2.4).

Meer mensen met matige of ernstige beperkingen, lager opgeleiden en alleenstaanden hebben onvoldoende geld voor activiteiten dan mensen met lichte beperkingen, middelbaar of hoger opgeleiden en mensen uit meerpersoonshuishouden. Met name de verschillen tussen mensen met een lichte en een ernstige beperking en tussen hoger en lager opgeleiden zijn groot. Voor het reizen met openbaar vervoer (als zij dat willen) heeft 46% van de mensen met een ernstige beperking onvoldoende geld en 21% van de mensen met een lichte beperking. Voor sporten heeft 54% van de mensen met een ernstige lichamelijke beperking onvoldoende geld, 29% van de mensen met een lichte beperking heeft dit. Van de lager opgeleiden heeft 35% onvoldoende geld voor gebruik van openbaar vervoer en 48% voor sporten als zij dat willen, respectievelijk 10% en 19% van de hoger opgeleiden heeft hiervoor onvoldoende geld.

Tabel 2.4: Mate waarin mensen met een lichamelijke beperking voldoende geld hebben om activiteiten in de vrije tijd te doen en gebruik te maken van het openbaar vervoer als zij dat willen in 2012 (percentages*)

	Genoeg geld?		
	Nee	Soms wel, soms niet	Ja
Gebruik openbaar vervoer	26	19	55
Uitgaansgelegenheid:			
Uitgaan naar restaurant of café	29	28	43
Bezoeken van een attractie of museum	35	23	42
Uitgaan naar bioscoop of theater	33	25	41
Verenigingsactiviteit en/of cursus:			
Sporten (in georganiseerd verband of een vereniging)	38	15	47
Deelname aan verenigingen zoals zang-, muziek-, toneel-, of hobbyvereniging	39	15	46
Volgen van een cursus voor hobby of plezier	40	20	40

* Vanwege afronding tellen percentages niet altijd op tot 100%.

2.4.4 *Internetgebruik*

In 2012 maakt 71% van mensen met een lichamelijke beperking (N=1879) gebruik van internet. Van de mensen onder de 40 jaar (N=78) maakt iedereen gebruik van internet, van de mensen in de leeftijd 40-64 jaar (N=746) maakt 87% gebruik van internet en van de ouderen (N=1055) maakt 58% gebruik van internet.

Aan de mensen die internet gebruiken is gevraagd hoe belangrijk ze het internet vinden om met andere mensen in contact te zijn; de helft (50%) vindt dit (heel) belangrijk.

Ruim de helft van de mensen die internet gebruiken heeft minstens 1x per week contact via email met vrienden, en bijna een derde bezoekt wekelijks sociale netwerksites (tabel 2.5). Slechts enkelen (7%) hebben nieuwe mensen leren kennen via internet, wat impliceert dat internet vooral wordt gebruikt om bestaande contacten te onderhouden.

Internet kan de mogelijkheid bieden om met vrienden of goede bekenden in contact te zijn, als een regelmatige ontmoeting niet mogelijk of niet aanwezig is. Een substantiële groep van de mensen die niet maandelijks vrienden ontmoeten, maar wel internet gebruikt (N=248), heeft regelmatig contact met vrienden of goede bekenden via email; 32% van hen heeft minstens 1x per week contact met vrienden of goede bekenden via email, en nog eens 24% heeft dit minstens 1x per maand (niet in tabel).

Een activiteit die veel mensen doen is internetbankieren, alhoewel nog steeds bijna een kwart van degenen die internet gebruiken aangeeft dit (vrijwel) nooit te doen. Het laten bezorgen van boodschappen doet slechts 2% regelmatig; dit is dus geen mogelijkheid die door veel mensen met een beperking wordt gebruikt.

Bij de cijfers dient opgemerkt te worden dat er relatief weinig mensen jonger dan 40 jaar in het NPCG vertegenwoordigd zijn; de gemiddelde leeftijd in het NPCG in 2012 is 66 jaar. Er is een groot verschil in sommige internetactiviteiten tussen mensen onder 40 jaar en ouderen (≥ 65 jaar); meer mensen onder de 40 jaar maken gebruik van internetbankieren, bestellen goederen via internet, zoeken naar mogelijkheden voor ander werk, bezoeken sociale netwerksites en onderhouden via deze sites contact en chatten vaker.

Tabel 2.5: Internetactiviteiten van respondenten met een lichamelijke beperking in het NPCG die gebruik maken van internet in 2012 (N=1333)

In het afgelopen half jaar gebruik gemaakt van internet voor:	Percentage*		
Buurtvoorzieningen:	Regelmatig	Soms	(Vrijwel) nooit
Gebruik van internetbankieren	68	10	23
Boodschappen van een supermarkt laten bezorgen	2	3	94
Andere goederen besteld zoals boeken, muziek, elektronica of kleding	16	43	41
	Minstens 1x per week	Minstens 1x per maand	Minder dan 1x per maand/nooit
Werk:			
Gezocht naar mogelijkheden voor (ander) werk	4	3	93
Gezocht naar mogelijkheden voor (ander) vrijwilligerswerk	1	1	98
Vrije tijd:			
Informatie opgezocht over dingen die ik in mijn vrije tijd kan ondernemen	17	23	60
Iets opgezocht voor hobby	23	23	53
Een online cursus gevolgd	1	1	98
Een religieuze bijeenkomst gevolgd	3	3	95
Sociaal contact:			
Sociale netwerksites bezocht zoals Hyves, Facebook, Twitter of LinkedIn	32	6	63
Nieuwe mensen leren kennen	4	3	93
Contact onderhouden met vrienden of goede bekenden via email	52	21	27
Contact onderhouden met vrienden of goede bekenden via sociale netwerksites (zoals Hyves, Facebook of Twitter)	28	6	66
Een datingsite bezocht	1	1	98
Gechat (bijv via MSN, Facebook of Hyves) of een forum bezocht	16	6	78
Gebeld, eventueel met beeld (bv via Skype)	10	6	84
Contact gezocht met andere mensen met een lichamelijke beperking of chronische ziekte	2	3	96

* Vanwege afronding tellen percentages niet altijd op tot 100%.

2.5 Participatie naar leeftijd, geslacht, opleidingsniveau, ernst van de beperking en huishoudsamenstelling

De mate waarin mensen met een lichamelijke beperking participeren verschilt naar leeftijd, geslacht, opleiding en ernst van de beperking. Deze verschillen zijn in alle vijf meetjaren aanwezig (tabel 2.6).

Tabel 2.6: De totale participatie van mensen met een lichamelijke beperking over de periode 2008-2012; verschillen tussen subgroepen (participatie-indexcijfers)[#]

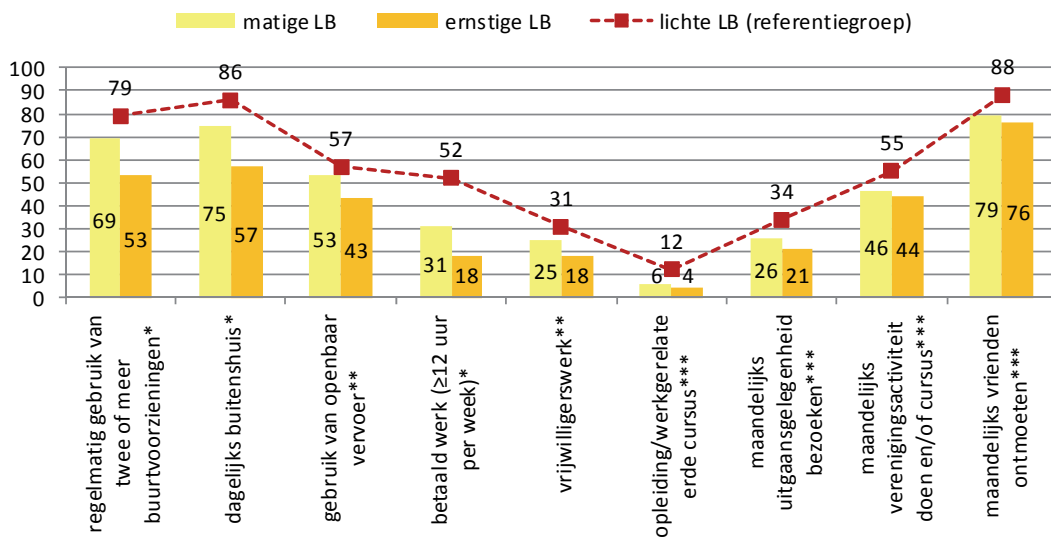
	2008	2009	2010	2011	2012
Totale groep	104	104	104	104	107
Leeftijd					
15-39 jaar	114	117*	115*	121*	120
40-64 jaar (referentie)	108	105	105	105	109
≥ 65 jaar	94*	99*	98*	96*	101*
Geslacht					
Man	100*	101*	98*	100*	103*
Vrouw (referentie)	106	106	106	106	110
Opleidingsniveau					
Laag opgeleid (referentie)	94	97	98	97	100
Middelbaar opgeleid	109*	110*	104*	106*	109*
Hoog opgeleid	121*	118*	121*	122*	126*
Ernst van de beperking					
Lichte beperking (referentie)	112	114	111	113	118
Matige beperking	99*	100*	100*	99*	100*
Ernstige beperking	80*	79*	83*	79*	84*
Huishouden					
Eenpersoonshuishouden	103	104	104	106	108
Meerpersoonshuishouden (referentie)	104	105	103	103	107

[#] De participatie-indexcijfers zijn relatieve cijfers welke ontwikkelingen weergeven in participatie op het totaal van alle participatiegebieden. De cijfers zijn afgeleid van de totale groep in het indexjaar 2006 (=100).

* Significant verschil ($p \leq 0.01$) met de referentiegroep.

De verschillen in participatie op deelgebieden zijn het grootst naar ernst van de beperking en opleidingsniveau. Het valt op dat op bijna alle participatiegebieden mensen met een matige of ernstige lichamelijke beperking minder participeren dan mensen met een lichte beperking (zie figuur 2.3 voor de situatie in 2012). Met name de participatie in betaald werk is bij mensen met een ernstige beperking of een matige beperking een stuk lager dan bij mensen met een lichte beperking. Maar ook op de andere deelgebieden zijn de verschillen soms groot.

Figuur 2.3: Participatie op deelgebieden naar ernst van de lichamelijke beperking (LB) in 2012 (percentages)[#]

[#] Om de groep mensen met een lichte beperking als referentiegroep goed zichtbaar te maken in de figuur, wordt een stippellijn weergegeven tussen de percentages.

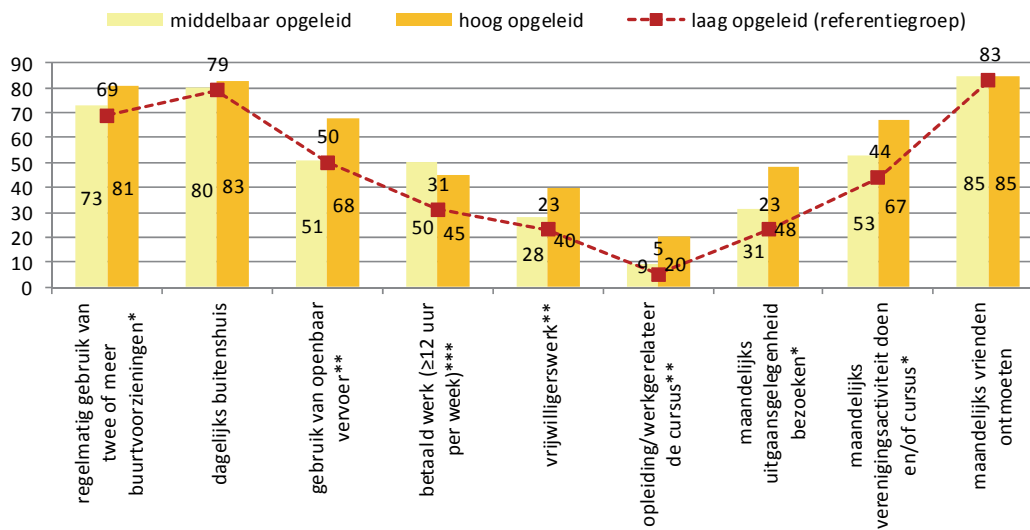
* Significant verschil tussen alle drie de subgroepen; hoe ernstiger de beperking, hoe minder participatie.

** Significant verschil tussen de groep mensen met een ernstige beperking en de groep mensen met een lichte of matige beperking.

*** Significant verschil tussen de groep mensen met een lichte beperking en de groep mensen met een matige of ernstige beperking.

Verder valt op dat de participatie in betaald werk van mensen met een lichamelijke beperking die een laag opleidingsniveau hebben veel lager is dan die van mensen met een middelbaar opleidingsniveau (figuur 2.4). Mensen met een laag opleidingsniveau doen daarnaast ook minder vaak vrijwilligerswerk en participeren minder in vrije tijdactiviteiten.

Figuur 2.4: Participatie op deelgebieden naar opleidingsniveau van mensen met een lichamelijke beperking in 2012 (percentages)[#]

[#] Om de groep mensen met een laag opleidingsniveau als referentiegroep goed zichtbaar te maken in de figuur, wordt een stippellijn weergegeven tussen de percentages.

* Significant verschil tussen alle drie de subgroepen; hoe hoger het opleidingsniveau, hoe meer participatie.

** Significant verschil tussen de groep mensen met een hoog opleidingsniveau en de groep mensen met een laag of middelbaar opleidingsniveau.

*** Significant verschil tussen de groep mensen met een middelbaar opleidingsniveau en de groep mensen met een laag opleidingsniveau.

Naast ernst van de lichamelijke beperking en opleidingsniveau is ook het geslacht en de leeftijd van invloed op de mate van participatie op enkele deelgebieden.

In 2012 maken meer vrouwen dan mannen gebruik van buurtvoorzieningen en van het openbaar vervoer en doen meer vrouwen maandelijks verenigingsactiviteiten.

Ouderen met een lichamelijke beperking boven de 65 jaar participeren nauwelijks in betaald werk en opleiding. Daarnaast komen minder ouderen dagelijks buitenshuis in vergelijking met mensen in de leeftijdsgroep van 40-64 jaar. Mensen onder de 40 jaar met een lichamelijke beperking daarentegen maken minder gebruik van buurtvoorzieningen dan mensen in de leeftijd 40-64 jaar, maar doen vaker betaald werk. Het verschil in betaald werk is groot: 61% van de mensen jonger dan 40 jaar doet betaald werk en 33% van de mensen in de leeftijd 40-64 jaar.

Op de totale participatie is er geen verschil in participatie naar huishoudsamenstelling. Mensen uit eenpersoonshuishoudens maken echter vaker gebruik van het openbaar vervoer dan mensen die samenwonen met anderen.

2.6 Belang van participatie en behoefte om meer te participeren

Deze paragraaf beschrijft de mate waarin mensen met een lichamelijke beperking het belangrijk vinden om te participeren en hun behoefte om meer te participeren en/of hun tevredenheid met de mate waarin ze nu participeren.

Bij de vragen over de mate waarin het belangrijk is om te participeren is de volgende toelichting gegeven: *“Wij willen graag weten wat u belangrijk vindt als het gaat om vervoer, sociale contacten, vrije tijd, werk en opleiding. Het gaat in deze vraag niet om uw mogelijkheden of beperkingen of wat u daadwerkelijk doet. Het gaat erom wat u belangrijk vindt in uw leven. Bijvoorbeeld als u geen betaald werk heeft op dit moment, maar het hebben van betaald werk voor u heel erg belangrijk is, dan vult u ‘van het allergrootste belang’ in.”* Antwoord was mogelijk op een vierpuntschaal: ‘niet belangrijk’, ‘eigenlijk wel belangrijk’, ‘belangrijk’ of ‘van het allergrootste belang’.

De top vijf van wat de meeste mensen met een lichamelijke beperking belangrijk vinden bestaat uit; gebruik maken van de buurtvoorzieningen pinautomaat en winkels, betaald werk verrichten, vrienden ontmoeten en dagelijks buitenshuis komen (tabel 2.7).

Tabel 2.7: De mate waarin mensen met een lichamelijke beperking het belangrijk vinden om te participeren in verschillende activiteiten in 2012 (percentages)

	Belangrijk	Van het allergrootste belang	Feitelijke participatie
Gebruik maken van buurtvoorzieningen:			Regelmatig:
Winkels	57	35	Supermarkt: 87
Bibliotheek	29	9	17
Bank of postkantoor	56	18	41
Buurthuis (N=1776)	17	6	6
Parken en groenvoorzieningen	48	18	39
Pinautomaat	57	31	66
Dagelijks buitenshuis komen	55	31	80
Gebruikmaken van openbaar vervoer	28	7	53
Betaald werk verrichten:			
15-39 jaar	34	53	61
40-64 jaar	25	24	33
Vrijwilligerswerk doen	25	5	27
(Vervolg)opleiding volgen:			
15-39 jaar	26	19	18
40-64 jaar	11	4	6
Uitgaansgelegenheid bezoeken:			Maandelijks:
Restaurant of café	33	6	25
Attractie of museum	25	5	7
Bioscoop of theater	27	7	4
Verenigingsactiviteit doen:			Maandelijks:
Naar een sportvereniging gaan	22	7	24
Deelname aan verenigingen zoals zang-, muziek-, toneel-, of hobbyvereniging	22	7	20
Maandelijks vrienden ontmoeten	50	36	84

Het valt op dat wat veel mensen belangrijk vinden, veel mensen ook feitelijk doen (bv gebruik van winkels, dagelijks buitenshuis komen, vrienden ontmoeten). Verder valt op dat juist ook op een aantal gebieden er een discrepantie is tussen wat mensen belangrijk vinden en wat ze (regelmatig) doen. Zo vinden meer mensen het belangrijk om betaald

werk te doen en een opleiding te volgen dan dat er feitelijk ook doen. Dit geldt met name voor mensen tot 40 jaar; 87% van hen vindt het belangrijk betaald werk te doen, 61% van hen heeft betaald werk. Daarnaast geven ook op meerdere buurtvoorzieningen (zoals bibliotheek en parken) en activiteiten in de vrije tijd (zoals bioscoop of theater) meer mensen aan het belangrijk te vinden dan dat ze hier ook regelmatig of maandelijks gebruik van maken of naar toe gaan.

Naast bovengenoemde, voorgestructureerde activiteiten is een open vraag gesteld wat mensen met een lichamelijke beperking voor henzelf het meest belangrijk vinden “*als het gaat om participatie (o.a. vervoer, sociale contacten, vrije tijd, werk en opleiding)*”. Naast de hierboven genoemde gebieden van met name sociale contacten, vervoer en werk noemen mensen dan met name het zelfstandig kunnen zijn en blijven. Dit geeft aan dat bij participatie het belevingsaspect en het voeren van eigen regie een belangrijke rol speelt; naast het zelfstandig keuzes kunnen maken en zelfstandig kunnen zijn wordt onder meer ook genoemd het van betekenis zijn voor anderen en het gevoel te hebben deel uit te (kunnen blijven) maken van de samenleving.

Mede vanuit wat mensen belangrijk vinden ontstaat de behoefte om te participeren. Het is de vraag of de mate waarin mensen nu participeren voor hen voldoende is of dat zij meer zouden willen participeren. Een substantieel deel van de mensen met een lichamelijke beperking (43%) zou vaker ergens naar toe willen gaan (tabel 2.8). Bij mensen met een ernstige lichamelijke beperking leeft deze behoefte nog meer; 64% zou vaker ergens naar toe willen gaan.

Een groot deel van de mensen is tevreden over de hoeveelheid activiteiten die ze in de vrije tijd ondernemen en het sociaal contact dat ze hebben. Toch zegt ook een substantieel deel wel vaker activiteiten te willen ondernemen en meer sociaal contact te willen hebben; 18% zou vaker iets met anderen willen doen in niet-georganiseerd verband en 17% zou de mensen die hij/zij goed kent vaker willen ontmoeten. Slechts enkelen hebben behoefte aan meer contact met andere mensen met een lichamelijke beperking of gezondheidsklachten.

De behoefte om vaker activiteiten te ondernemen in de vrije tijd en om meer sociaal contact te hebben neemt toe naarmate de beperking ernstiger is. In de vrije tijd zou 28% van de mensen met een ernstige lichamelijke beperking vaker iets alleen willen doen, 28% wil vaker iets met anderen doen in niet-georganiseerd verband, 11% zou vaker iets in verenigingsverband willen doen, 9% zou vaker iets samen willen doen met mensen die ook een lichamelijke beperking of gezondheidsklachten hebben. Verder zou 30% van de mensen met een ernstige lichamelijke beperking de mensen die hij/zij kent vaker willen ontmoeten, 15% zou meer nieuwe mensen willen ontmoeten, 8% zou meer mensen zonder beperking willen ontmoeten (N=448) en 4% meer mensen met een beperking (N=448).

Ook naar leeftijd, opleidingsniveau en huishoudsamenstelling zijn er enkele verschillen in behoefte. De behoefte van ouderen met een lichamelijke beperking is minder groot om vaker iets te ondernemen in de vrije tijd dan van mensen in de leeftijd van 40-64 jaar; minder ouderen hebben ook behoefte om hun sociaal contact uit te breiden in vergelijking

met mensen in de leeftijd van 40-64 jaar.

Hoger opgeleiden hebben vaker behoefte tot meer sociaal contact in vergelijking met lager opgeleiden, dit geldt ook voor alleenstaanden.

Tabel 2.8: De behoefte van mensen met een lichamelijke beperking om meer te participeren in 2012 (percentages[#])

Behoefte om meer te participeren en/of tevredenheid met huidige mate van participatie			
Totale groep			
Zou (vaker) gebruik willen maken van buurtvoorzieningen	8		
Zou vaker ergens naar toe willen gaan	43		
Voldoende activiteiten in de vrije tijd?*			
- Ja, ik kan de dingen doen die ik wil doen	65		
- Nee, ik zou vaker iets alleen willen doen	14		
- Nee, ik zou vaker iets met andere mensen samen willen doen in niet-georganiseerd verband (bijv. wandelen met vrienden)	18		
- Nee, ik zou vaker iets met andere mensen samen willen doen in georganiseerd verband (bijv. binnen een sport- of hobbyvereniging)	6		
- Nee, ik zou vaker iets samen willen doen met mensen die ook een lichamelijke beperking of gezondheidsklachten hebben	2		
- Nee, ik zou minder vaak iets willen doen	2		
Voldoende contact en ontmoetingen met andere mensen?*			
- Ja, ik ontmoet voldoende mensen	77		
- Nee, ik zou de mensen die ik goed ken vaker willen ontmoeten	17		
- Nee, ik zou meer nieuwe mensen willen ontmoeten	10		
- Nee, ik zou meer mensen zonder beperking willen ontmoeten (N=1880)	4		
- Nee, ik zou meer mensen met een lichamelijke beperking of gezondheidsklachten willen ontmoeten (N=1880)	2		
- Nee, ik zou minder vaak mensen willen ontmoeten (N=1880)	1		
Mensen die nu niet participeren op betreffende deelgebied:	Ja	Nee	Weet niet
Zou u gebruik willen maken van het openbaar vervoer? (N=797)	12	69	18
Zou u betaald werk willen doen? (<65 jaar) (N=485)	24	53	22
Zou u vrijwilligerswerk willen doen? (N=1253)	9	69	22

[#] Vanwege afronding tellen percentages niet altijd op tot 100%.

* Meerdere antwoorden mogelijk, waardoor het percentage niet optelt tot 100%.

Aan de mensen die nu geen gebruik maken van het openbaar vervoer, geen betaald werk hebben of geen vrijwilligerswerk doen, is gevraagd of ze dit zouden willen doen. Ruim één op de tien mensen (12%) die nu geen gebruik maakt van het openbaar vervoer zou dit wel willen.

Bijna een kwart (24%) geeft aan wel betaald werk te willen doen. De leeftijd speelt hier een rol: 54% van de mensen in de leeftijd tot 40 jaar die nu niet werken (N=26) zou wel betaald werk willen doen, 38% weet het niet en 8% zou dit niet willen doen. Van de mensen in de leeftijdsgroep 40-64 jaar die nu niet werken (N=459) zou 23% betaald werk willen doen, 22% weet het niet en 56% zou geen betaald werk willen doen.

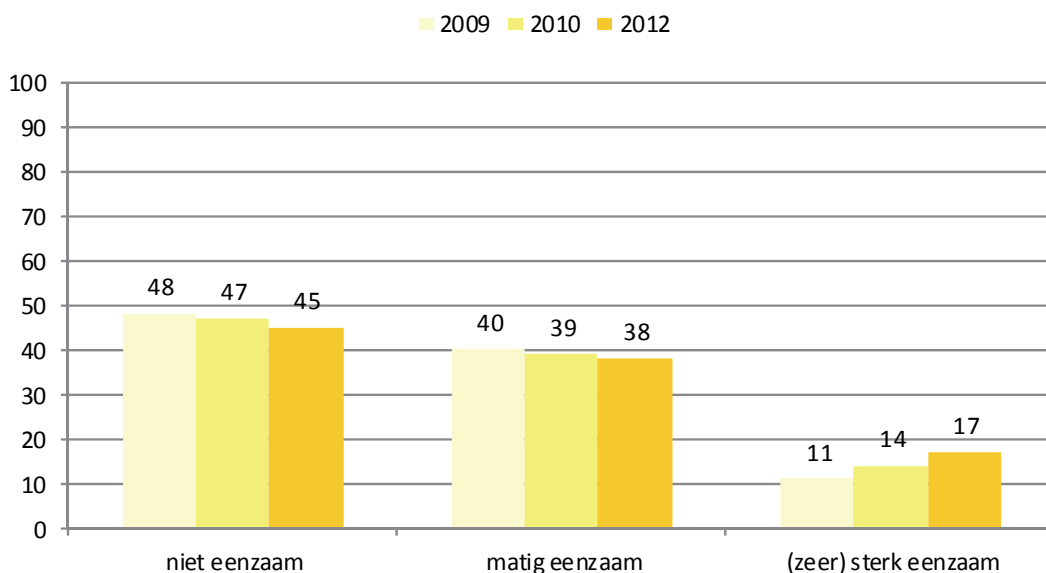
2.7 Eenzaamheid

In 2012 is iets minder dan de helft (45%) van de mensen met een lichamelijke beperking niet eenzaam⁶. Ruim de helft van de mensen met een beperking voelt zich dus wel in enige mate eenzaam; 38% voelt zich matig eenzaam en 17% is (zeer) sterk eenzaam.

Als we kijken naar de groep die (zeer) sterk eenzaam is, dan zien we dat ouderen minder eenzaam zijn mensen in de leeftijd van 40-64 jaar; van de ouderen is 12% (zeer) sterk eenzaam, van de 40-64 jarigen is dit 21%. Eenzaamheid is met name hoog bij mensen met een ernstige lichamelijke beperking; 28% van hen is (zeer) sterk eenzaam. Van de mensen met een lichte beperking voelt 13% zich (zeer) sterk eenzaam en 21% van de mensen met een matige beperking. Tot slot is de eenzaamheid ook hoog onder alleenstaanden; bijna een kwart (24%) van de alleenstaanden voelt zich (zeer) sterk eenzaam, bij mensen uit meerpersoonshuishoudens is dit 15%.

Het aantal mensen dat zich (zeer) sterk eenzaam voelt is gestegen ten opzichte van 2009, toen in totaal 11% van de mensen zich sterk eenzaam voelde (figuur 2.5). De stijging is significant bij mensen in de leeftijd 40-64 jaar, vrouwen, mensen met een matige beperking, lager opgeleiden en mensen uit meerpersoonshuishouden. Alhoewel er ook bij veel andere subgroepen een stijging te zien is, is deze net niet significant, waardoor we bij deze groepen niet kunnen spreken van een daadwerkelijke stijging.

Figuur 2.5: De mate van eenzaamheid van mensen met een lichamelijke beperking in 2009, 2010 en 2012 (percentages*)

* Vanwege afronding tellen percentages niet altijd op tot 100%.

⁶ Eenzaamheid is gemeten met de 11-item eenzaamheidsschaal van de Jong Gierveld en Kamphuis (1985).

3 Participatie van mensen met een verstandelijke beperking

Wat is hetzelfde gebleven?

- De totale participatie van mensen met een verstandelijke beperking is niet toe- of afgenomen.
- Mensen met een verstandelijke beperking participeren minder dan de algemene bevolking op alle deelgebieden.
- Het sociaal netwerk van mensen met een verstandelijke beperking is beperkt, slechts een kleine groep heeft ook regelmatig contact met vrienden zonder een beperking.
- Mensen onder de 40 jaar en mensen met een lichte beperking participeren meer dan ouderen (≥ 65 jaar) en mensen met een matige beperking.
- Een kwart van de mensen die nu geen werk heeft zou dit wel willen doen.
- Ruim een derde van de mensen voelt zich weleens eenzaam of alleen.

Wat is nieuw?

- Meer mensen zijn in de periode 2008-2012 regelmatig gaan afspreken met vrienden en meer mensen zijn activiteiten in de vrije tijd gaan doen ook zonder mensen met een verstandelijke beperking.
- Een groot gedeelte (72%) van de mensen onder de 40 jaar maakt gebruik van internet, slechts enkele ouderen (≥ 65 jaar) (4%) doen dit.
- Ruim de helft (52%) van de internetgebruikers maakt gebruik van sociale netwerksites zoals Hyves of Facebook, 18% van de internetgebruikers zoekt een nieuwe vriend of vriendin via internet.

3.1 Inleiding

Het aantal mensen met een verstandelijke beperking in Nederland is niet precies bekend, omdat de uitkomsten van verschillende onderzoeken nogal verschillen. Dit is het gevolg van het gebruik van verschillende methoden, definities of populaties (Van Schroyen Lantman-de Valk, 2002; De Klerk, 2002). In Nederland liggen de schattingen in 2008 voor het totale aantal mensen met een verstandelijke beperking (IQ lager dan 70) tussen de 112.000 en 231.000 (Ras e.a., 2010). De prevalentie van mensen met een verstandelijke beperking is het afgelopen decennium iets toegenomen door de toegenomen levensverwachting en doordat handicaps op jongere leeftijd vaker worden ontdekt (Ras e.a., 2010). De gemiddelde leeftijd van mensen met een verstandelijke beperking gaat in de toekomst naar verwachting stijgen (van Staalduinen en ten Voorde, 2011).

Dit hoofdstuk beschrijft de participatie van mensen met een verstandelijke beperking zoals gedefinieerd door de American Association of Intellectual and Developmental Disabilities (AAIDD) in 2002. Dit houdt in dat mensen: a. een benedengemiddeld

intellectueel functioneren hebben (een IQ onder de 70-75); b. dat voor het 18e levensjaar is ontstaan, en; c. als gevolg daarvan beperkingen hebben in twee of meer vaardigheidsgebieden, bijvoorbeeld in sociale vaardigheden, zelfredzaamheid, ontspanning, werk of schoolse vaardigheden.

In deze rapportage gaat het over mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking. Mensen met een lichte verstandelijke beperking kunnen zich meestal redelijk uitdrukken en kunnen in veel gevallen lezen en met geld omgaan. Zij kunnen zich vrij zelfstandig in de samenleving bewegen en kunnen redelijk goed leren om voor zichzelf te zorgen. Mensen met een matige verstandelijke beperking kunnen meestal wel aangeven wat ze willen. Ze kunnen leren zichzelf te verzorgen. Ze kunnen vaak niet zelfstandig reizen, werken of wonen. Zij hebben meestal op alle gebieden ondersteuning nodig. Over de groep mensen met een ernstige verstandelijke beperking wordt dus niet gerapporteerd. Mensen met een ernstige verstandelijke beperking hebben op alle terreinen intensieve ondersteuning nodig.

Voor de gegevensverzameling bij mensen met een verstandelijke beperking wordt gebruik gemaakt van het Panel Samen Leven (PSL). In 2012 zijn 497 mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking geïnterviewd over hun participatie en hebben 319 naasten (vaak familie, goede bekenden) een vragenlijst ingevuld over hun participatie (zie voor een beschrijving van het Panel en de responscijfers over alle jaren bijlage 1). De meeste cijfers in dit hoofdstuk zijn gestandaardiseerd, waardoor zo goed als mogelijk uitspraken gedaan kunnen worden voor de totale populatie van mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking en over de jaren heen vergeleken kan worden. Indien het niet mogelijk of zinvol was de cijfers te standaardiseren, hebben cijfers alleen betrekking op de respondenten in 2012. In de tekst wordt in dat geval de N (het aantal respondenten op wie de cijfers betrekking hebben) vermeld.

In dit hoofdstuk worden resultaten gepresenteerd volgend uit interviews met de mensen met een verstandelijke beperking. Daarnaast worden ook enkele resultaten op grond van vragenlijsten onder naasten besproken; dit is het geval als de vraagstelling van de naasten afwijkt en/of resultaten van naasten sterk afwijken van die van mensen met een beperking zelf. Indien het gegevens van de naasten betreft is dit in de tekst aangegeven.

Paragraaf 3.2 beschrijft de participatie in deelgebieden in 2012, vervolgens worden de ontwikkelingen in participatie gepresenteerd (paragraaf 3.3). Paragraaf 3.4 bevat een beschrijving van enkele condities om te kunnen participeren; financiële bestedingsruimte, aanvullend vervoer en internetgebruik. De laatste drie paragrafen beschrijven achtereenvolgend verschillen tussen groepen (paragraaf 3.5), de behoefte om meer te participeren (paragraaf 3.6) en eenzaamheid (paragraaf 3.7).

3.2 Participatie in 2012 op deelgebieden

3.2.1 *Participatie in 2012 volgens mensen met een verstandelijke beperking*

Bij mensen met een verstandelijke beperking is ook het deelgebied 'wonen' meegenomen; figuur 3.1 laat zien dat in 2012 de grote meerderheid (89%) in een woonwijk woont en niet op een instellingsterrein. Ruim vier op de tien mensen maken gebruik van het

openbaar vervoer om te reizen.

Ruim de helft van de mensen met een verstandelijke beperking (54%) doet (on)betaald werk.

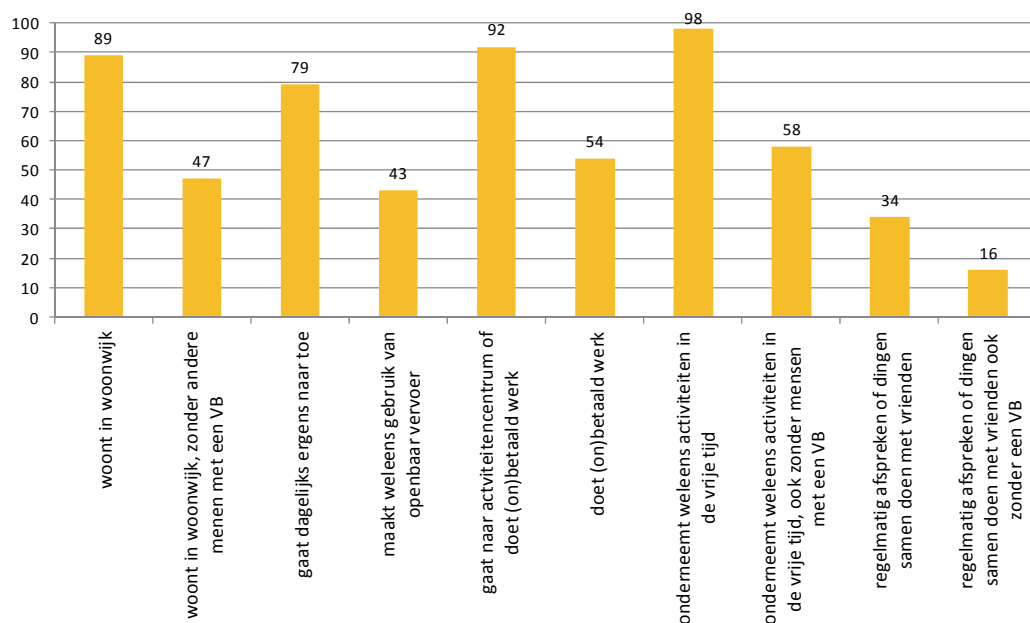
Mensen met een verstandelijke beperking hebben meestal een klein sociaal netwerk van mensen zonder een beperking; slechts 16% heeft ook regelmatig contact met vrienden zonder een beperking.

Bijna een derde van de mensen (30%) heeft 1 of twee vrienden, 35% heeft drie tot vijf vrienden, 22% heeft zes of meer vrienden, 13% van de mensen met een verstandelijke beperking heeft geen vrienden. Ondanks dat de meeste mensen met een verstandelijke beperking aangeven wel vrienden hebben, geeft slechts ruim een derde (34%) aan regelmatig contact te hebben met vrienden en/of met ze af te spreken.

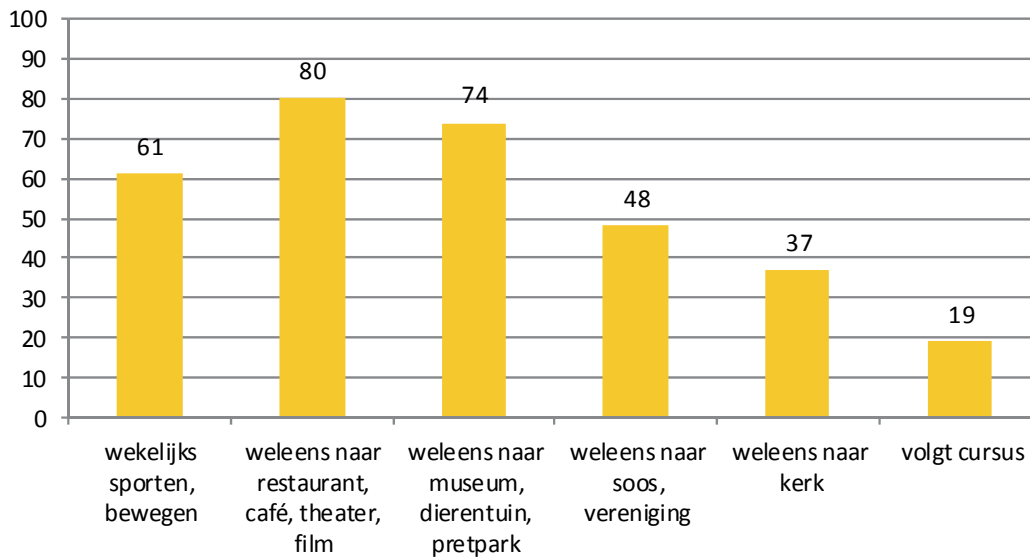
Meer mensen hebben regelmatig contact met familie; ruim de helft (53%) spreekt regelmatig af met familie. Overige contacten die mensen met een verstandelijke beperking regelmatig zien of waar ze mee afspreken zijn begeleiders (27%), huisgenoten (24%), mensen van het werk of dagactiviteitscentrum (15%), mensen van vereniging, buurthuis, club of kerk (6%), mensen uit de buurt (6%) of vrijwilligers (7%).

In de vrije tijd doet ruim de helft van de mensen met een verstandelijke beperking activiteiten ook zonder (dat het georganiseerd is voor) mensen met een verstandelijke beperking; zij ondernemen dan bijvoorbeeld alleen of met familie activiteiten. Acht op de tien mensen gaat weleens naar het café, restaurant, bioscoop of theater (figuur 3.2). Verder doen ruim zes op de tien mensen ook wekelijks aan beweging. Van de mensen die aan beweging doen (N=304) is 45% lid van een sportvereniging. Van de mensen die lid zijn van een sportvereniging is een derde lid van een gewone sportvereniging zonder groep(en) voor mensen met een verstandelijke beperking.

Figuur 3.1 Participatie op deelgebieden van mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking in 2012, volgens mensen met een verstandelijke beperking (VB) (percentages)

Figuur 3.2: Percentage mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking dat activiteiten onderneemt in de vrije tijd in 2012, volgens mensen met een verstandelijke beperking

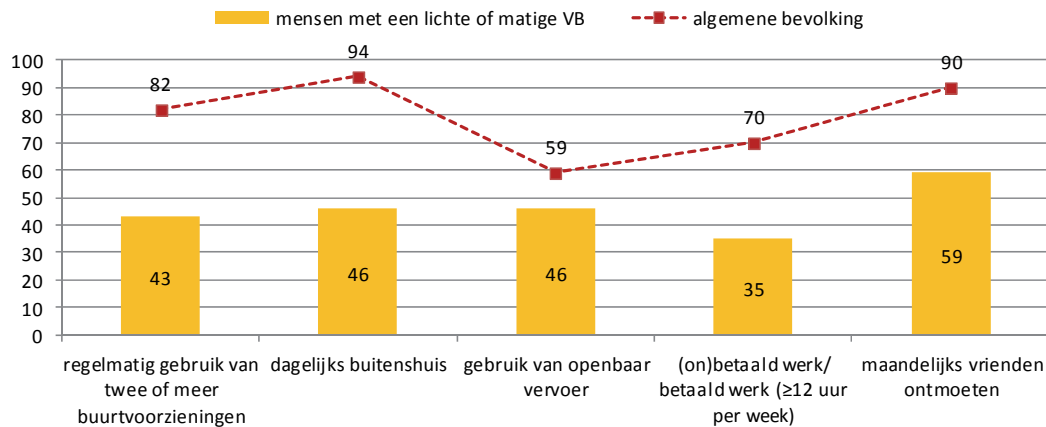

3.2.2 Participatie in 2012 volgens naasten

Ook aan de naasten zijn vragen gesteld over de feitelijke participatie van hun naaste met een verstandelijke beperking. Omdat de vraagstelling bij naasten beter aansluit bij die van de algemene bevolking, kan ook gekeken worden naar de verschillen met de algemene bevolking.

Uit figuur 3.3 blijkt dat de participatie van mensen met een verstandelijke beperking vanuit het perspectief van hun naasten een stuk lager ligt dan die in de algemene bevolking. Verder valt op dat er een paar verschillen zijn in participatie-cijfers volgens naasten en mensen met een verstandelijke beperking zelf. Volgens naasten ontmoeten meer mensen met een verstandelijke beperking maandelijks vrienden in vergelijking met het perspectief van mensen zelf. Mogelijk dat mensen met een verstandelijke beperking iemand minder snel als vriend beschouwen. Het percentage mensen dat (on)betaald werk doet is bij naasten lager dan vanuit het perspectief van mensen zelf. Het is een mogelijkheid dat de naasten een andere groep vertegenwoordigen, dat er bijvoorbeeld naast een verstandelijke beperking meer andere bijkomende problemen zijn zoals communicatie-, gezondheids- of gedragsproblemen, waardoor het percentage lager uitvalt. Een andere mogelijkheid is dat, ondanks een zorgvuldige omschrijving van antwoordmogelijkheden, mensen met een verstandelijke beperking hun activiteiten als werk aanduiden, terwijl naasten dezelfde activiteiten als ‘dagactiviteiten’ aanduiden. Een laatste verschil tussen het perspectief van naasten en mensen met een beperking is het aantal mensen dat dagelijks buitenshuis komt; bij de naasten ligt deze een stuk lager. Mogelijk heeft dit te maken met een andere manier van bevragen (zie bijlage 1).

Figuur 3.3: Participatie op deelgebieden van mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking volgens naasten en participatie van de algemene bevolking, 2012 (percentages)[#]

[#] Om de algemene bevolking als referentiegroep goed zichtbaar te maken in de figuur, wordt een stippellijn weergegeven tussen de percentages.

3.3 Ontwikkeling in participatie over de periode 2008-2012

De totale participatie van mensen met een verstandelijke beperking bestaat uit een optelsom van de zeven participatie-deelgebieden en wordt weergegeven door middel van het participatie-indexcijfer; dit cijfer geeft de relatieve ontwikkeling weer in totale participatie. In dit cijfer tellen alle zeven deelgebieden even zwaar mee (zie ook bijlage 1). De totale participatie van mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking is niet toe- of afgenomen over de periode 2008-2012, ook niet bij subgroepen (tabel 3.1).

Tabel 3.1: De ontwikkeling in totale participatie van mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking over de periode 2008-2012, volgens mensen met een verstandelijke beperking (participatie-indexcijfers[#])

	2008	2010	2012	Toe- of afname? (p≤0.01)
Totale groep	100	108	109	Geen *
Leeftijd				
15-39 jaar	115	120	121	Geen
40-64 jaar	95	105	105	Geen *
≥ 65 jaar	69	74	80	Geen
Geslacht				
Man	103	111	112	Geen *
Vrouw	97	104	106	Geen *
Ernst van de beperking				
Lichte beperking	108	112	115	Geen *
Matige beperking	92	103	101	Geen

[#] De participatie-indexcijfers zijn relatieve cijfers welke ontwikkelingen weergeven in participatie op het totaal van alle participatiegebieden. De cijfers zijn afgeleid van de totale groep in het indexjaar 2009 (=100).

* De trend is wel significant, maar dit wordt veroorzaakt door een verandering in vraagstelling op het deelgebied 'gebruik openbaar vervoer' in 2010 en 2012. Additionele trendanalyse, waarbij het gewijzigde item buiten beschouwing werd gelaten, laat geen significante trend (toe- of afname) meer zien. Hieruit concluderen we dat de participatie in de periode 2008-2012 niet is toegenomen.

Op deelgebieden zijn er twee veranderingen over de periode 2008-2012 (tabel 3.2).

- 1) Er is een toename in het percentage mensen met een verstandelijke beperking dat activiteiten in de vrije tijd doet ook weleens zonder (dat het georganiseerd is voor) mensen met een verstandelijke beperking. Deze toename is significant bij mensen jonger dan 65 jaar, mannen en vrouwen en mensen met een lichte verstandelijke beperking.
- 2) Het percentage mensen dat regelmatig afspreekt met vrienden of weleens dingen samen doet met vrienden is toegenomen. Deze toename is significant bij mensen in de leeftijd van 40-64 jaar en mensen met een matige beperking.

De toenames in participatie op deze twee deelgebieden zijn niet gevonden bij de naasten.

Op de overige deelgebieden (wonen, mobiliteit en werk) is er geen verandering in participatie over de periode 2008-2012, zowel niet volgens de mensen met een beperking zelf als hun naasten.

Tabel 3.2: De participatie per deelgebied van mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking over de periode 2008-2012, volgens mensen met een verstandelijke beperking (percentage en betrouwbaarheidsinterval)[#]

	2008	2010	2012	Toe- of afname? (p<0.01)
Woont in een woonwijk	92 (89-95)	90 (87-93)	89 (86-92)	Geen
Woont in een woonwijk, zonder andere mensen met een verstandelijke beperking	45 (40-51)	47 (42-52)	47 (42-52)	Geen
Gaat dagelijks ergens naar toe	76 (71-81)	78 (74-82)	79 (75-83)	Geen
Maakt weleens gebruik van het openbaar vervoer	27 (23-32)	42 (38-47)	43 (39-48)	Geen *
Gaat naar activiteitscentrum of doet (on)betaald werk	95 (91-97)	90 (86-93)	92 (89-95)	Geen
Doet (on)betaald werk	54 (49-60)	52 (47-58)	54 (49-59)	Geen
Onderneemt weleens activiteiten in vrije tijd	97 (94-99)	98 (95-99)	98 (96-99)	Geen
Onderneemt weleens activiteiten in vrije tijd, ook (georganiseerd) zonder mensen met een verstandelijke beperking	43 (38-48)	50 (45-55)	58 (53-63)	Toename
Regelmatig afspreken of dingen samen doen met vrienden	25 (20-30)	30 (26-35)	34 (30-39)	Toename
Regelmatig afspreken of dingen samen doen met vrienden zonder een verstandelijke beperking	11 (8-16)	17 (13-21)	16 (13-20)	Geen

[#] Het deelgebied school/opleiding/werk gerelateerde cursus wordt hier niet vermeld omdat weinig mensen hierin participeren. Dit deelgebied telt wel mee in de berekening van het participatie-indexcijfer.

* De trend is wel significant, maar dit wordt veroorzaakt door een verandering in vraagstelling in 2010 en 2012. Rekening houdend met deze vraagwijziging concluderen we dat er geen sprake is van een toename in het gebruik van openbaar vervoer over de periode 2008-2012.

3.4 Conditie voor participatie: financiële bestedingsruimte, aanvullend vervoer, internetgebruik

3.4.1 Financiële bestedingsruimte

Aan de naasten van mensen met een verstandelijke beperking is gevraagd hoe goed hun naaste kan rondkomen van het totale geld dat hij/zij te besteden heeft. Bij ruim twee derde (69%) kan de naaste met verstandelijke beperking eerder gemakkelijk dan moeilijk rondkomen. Dit betekent dat bij bijna een derde (31%) het eerder moeilijk dan makkelijk is om rond te komen; om van te leven en om leuke dingen te doen en andere mensen te ontmoeten. Er is geen verschil naar leeftijd, geslacht of ernst van de beperking.

Aan mensen met een verstandelijke beperking is gevraagd of zij voldoende geld (ja/nee) hebben om activiteiten in de vrije tijd te kunnen doen en te reizen met het openbaar vervoer (tabel 3.3). Een klein percentage zegt onvoldoende geld hiervoor te hebben, het vaakst is hierbij genoemd het volgen van een cursus of krijgen van les.

Naasten geven aan dat ruim een derde van hun naasten met een beperking niet altijd voldoende geld heeft om een cursus te volgen of les te krijgen als zij dat willen (tabel 3.3), bijna een kwart heeft volgens naasten niet altijd voldoende geld om te reizen met het openbaar vervoer.

Tabel 3.3: Mate waarin mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking onvoldoende geld hebben voor het gebruik van openbaar vervoer en het doen van activiteiten in de vrije tijd als zij dat willen in 2012 (percentages)

	Volgens naasten (soms wel/soms niet, nee*)	Volgens mensen met een verstandelijke beperking (nee)
Reizen met openbaar vervoer	24	6
Naar restaurant, café, bioscoop (film), theater	38	9
Naar museum of pretpark	36	11
Doen van hobby's	29	7
Volgen van cursus of krijgen van les (bijv. muziekles)	35	20
Op vakantie gaan	26	9

* Er zijn drie antwoordcategorieën: ja, soms wel/soms niet, nee. In de tabel zijn de antwoordcategorieën soms wel/soms niet en nee samengenomen.

3.4.2 *Aanvullend vervoer*

Voor mensen met een verstandelijke beperking is er de mogelijkheid om gebruik te maken van aanvullend vervoer. Ruim twee derde (67%) van de mensen met een verstandelijke beperking geeft aan gebruik te maken van speciaal vervoer om ergens te komen, zoals een speciale taxi, bus van de instelling of Valys. Vrouwen maken hier iets vaker gebruik van dan mannen (74% van de vrouwen en 61% van de mannen) en mensen met een matige beperking vaker dan mensen met een lichte beperking (75% en 61%).

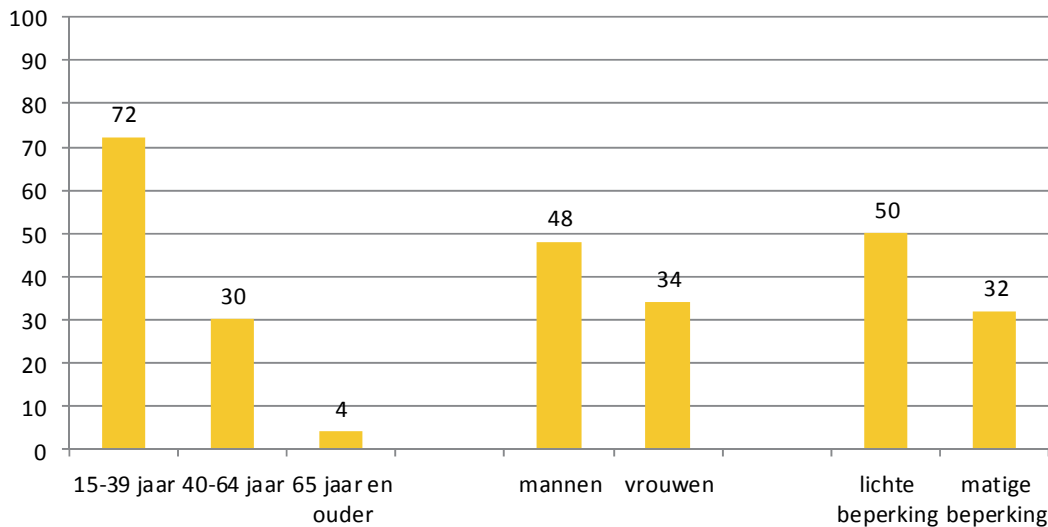
Mensen worden ook geregeld gebracht en gehaald door familieleden; 53% van de respondenten van het Panel Samen Leven (N=482) wordt gebracht en gehaald door familie of vrienden om ergens te komen, meestal betreft het dan brengen en halen naar activiteiten in de vrije tijd of afspraken met vrienden of familie.

3.4.3 *Internetgebruik*

Ruim de helft van de mensen met een verstandelijke beperking (57%) heeft een computer waar hij/zij gebruik van kan maken en ruim vier op de tien mensen (41%) maakt weleens gebruik van het internet. Met name mensen onder de 40 jaar maken gebruik van internet; ouderen doen dit nog nauwelijks (figuur 3.4).

Figuur 3.4: Internetgebruik van mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking naar leeftijd, geslacht en ernst van de beperking in 2012, volgens mensen met een verstandelijke beperking (percentages)

De top vier bestaat uit muziek luisteren en filmpjes bekijken, informatie opzoeken, e-mailen en spelletjes spelen (tabel 3.4). Daarnaast wordt internet ook gebruikt voor sociaal contact; ruim de helft gaat naar sociale netwerksites zoals Hyves of Facebook en vier op de tien mensen chatten via internet. Er zijn ook mensen die via internet naar een nieuwe vriend of vriendin zoeken; bijna één op de vijf mensen doet dit. Daadwerkelijk zegt 15% van de mensen met een verstandelijke beperking nieuwe vrienden gemaakt te hebben. Het kan lastig zijn voor mensen met een verstandelijke beperking om zich op het internet te begeven; bijna driekwart (73%) voelt zich echter altijd prettig of fijn op internet, 17% voelt zich weleens onprettig, 10% weet het niet.

Tabel 3.4 Internetactiviteiten van respondenten met een lichte of matige verstandelijke beperking in het Panel Samen Leven die gebruik maken van internet (N=192)

	Percentage
Spelletjes spelen	65
Iets bestellen/kopen (zoals kleren of cd's)	22
Informatie opzoeken, bv voor hobby, gezondheid, wat er te doen is of werk	70
Naar sociale netwerksites, zoals Hyves of Facebook	52
Chatten (bv via msn, Facebook, Hyves)	40
Een nieuwe vriend of vriendin zoeken	18
E-mailen	68
Bellen (bv via Skype)	17
Muziek luisteren, filmpjes bekijken of downloaden	71

3.5 Participatie naar leeftijd, geslacht en ernst van de beperking

In alle meetjaren participeren mensen jonger dan 40 jaar met een verstandelijke beperking meer dan ouderen. En mensen met een lichte beperking participeren meer dan mensen met een matige verstandelijke beperking (tabel 3.5).

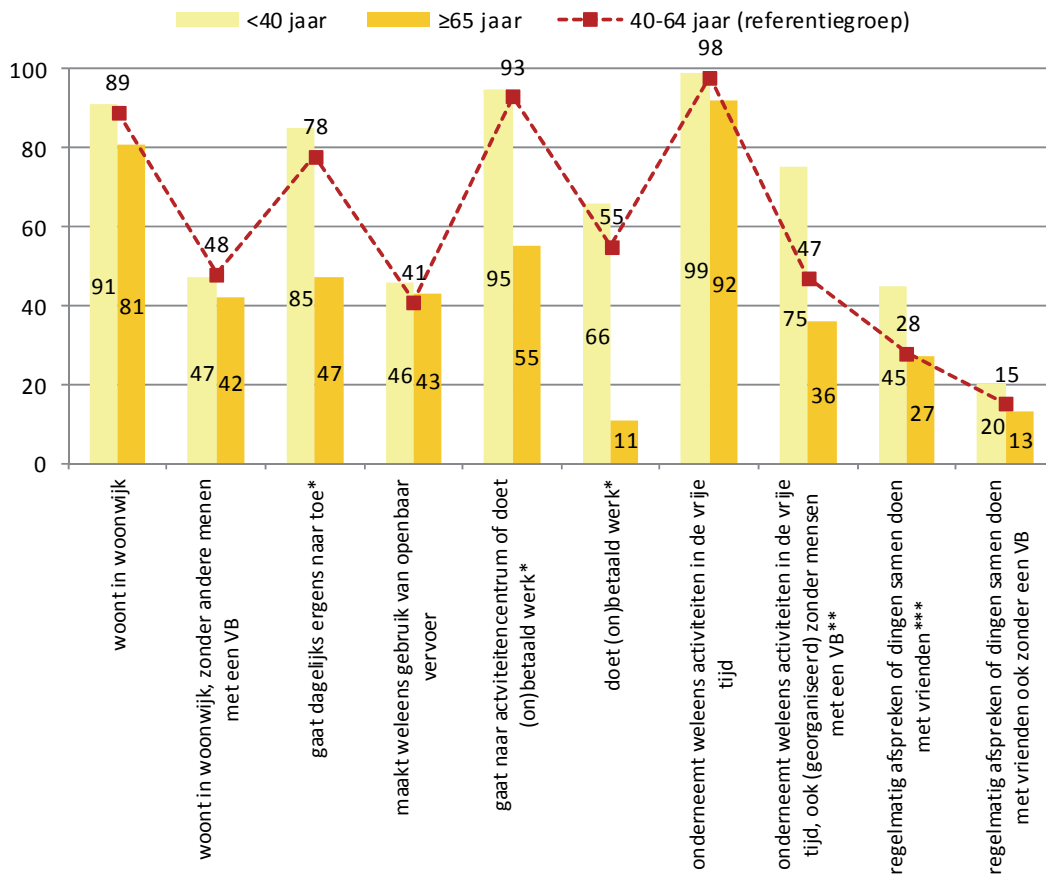
Tabel 3.5: De totale participatie van mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking over de periode 2008-2012; verschillen tussen subgroepen (participatie-indexcijfers), volgens mensen met een verstandelijke beperking

	2008	2010	2012
Totale groep	100	108	109
Leeftijd			
15-39 jaar	115 *	120 *	121 *
40-64 jaar (referentie)	95	105	105
≥ 65 jaar	69 *	74 *	80 *
Geslacht			
Man (referentie)	103	111	112
Vrouw	97	104	106
Ernst van de beperking			
Lichte beperking (referentie)	108	112	115
Matige beperking	92 *	103 *	101 *

* Significant verschil met de referentiegroep.

In 2012 komen mensen onder de 40 jaar vaker dagelijks buitenshuis en participeren vaker 'regulier', wat wil zeggen dat zij vaker activiteiten in de vrije tijd doen ook zonder mensen met een verstandelijke beperking (figuur 3.5). Ook ontmoeten mensen onder de 40 jaar vaker vrienden. Ouderen met een verstandelijke beperking (≥65 jaar) daarentegen komen minder vaak dagelijks buitenshuis en hebben minder vaak (on)betaald werk.

Figuur 3.5: Participatie naar leeftijd van mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking in 2012, volgens mensen met een verstandelijke beperking (VB) (percentages)[#]

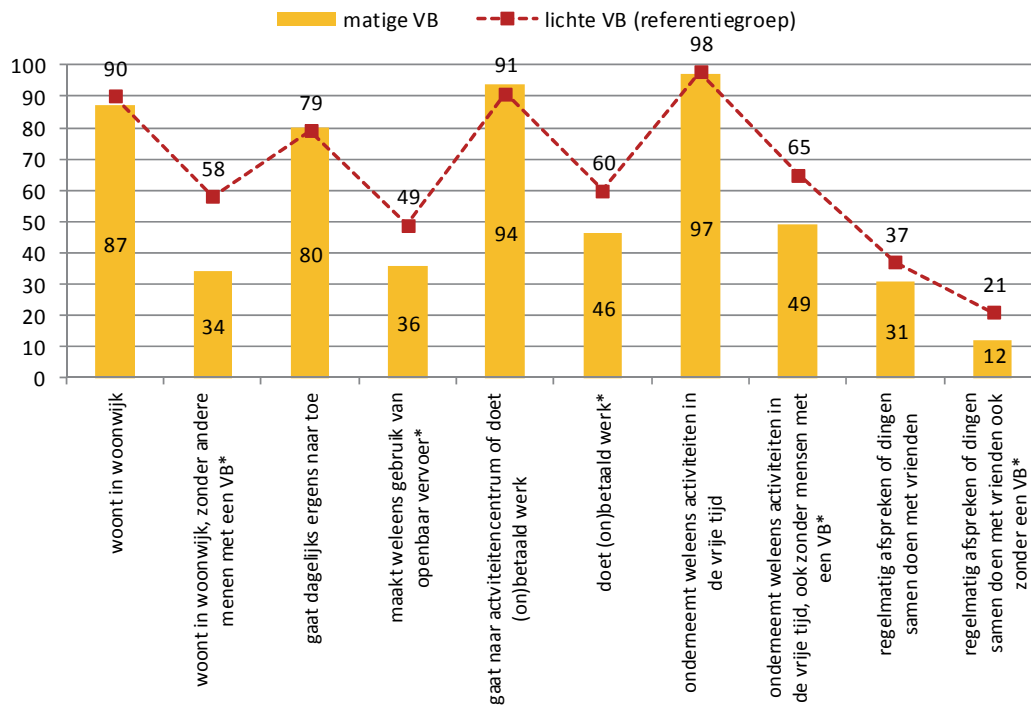

- # Om de groep mensen in de leeftijd van 40-64 jaar als referentiegroep goed zichtbaar te maken in de figuur, wordt een stippellijn weergegeven tussen de percentages
- * Significant verschil tussen de groep mensen vanaf de 65 jaar en de groepen mensen beneden de 65 jaar
- ** Significant verschil tussen de groep mensen in de leeftijd onder de 40 jaar en de groepen mensen vanaf 40 jaar
- *** Significant verschil tussen de groep mensen in de leeftijd onder de 40 jaar en de groep mensen in de leeftijd van 40-64 jaar

Mensen met een matige beperking wonen minder vaak zonder andere mensen met een verstandelijke beperking (figuur 3.6). Zij maken ook minder vaak gebruik van het openbaar vervoer, doen minder vaak (on)betaald werk, doen minder vaak activiteiten ook zonder mensen met een VB en ontmoeten minder vaak vrienden ook zonder VB dan mensen met een lichte verstandelijke beperking.

Op de totale participatie zijn geen verschillen naar geslacht. In 2012 doen vrouwen echter minder vaak (on)betaald werk.

Figuur 3.6: Participatie naar ernst van de verstandelijke beperking in 2012, volgens mensen met een verstandelijke beperking (percentages)[#]

[#] Om de groep mensen met een lichte verstandelijke beperking als referentiegroep goed zichtbaar te maken in de figuur, wordt een stippellijn weergegeven tussen de percentages.

* Significant verschil tussen de groep mensen met een lichte verstandelijke beperking en de groep mensen met een matige verstandelijke beperking.

3.6 Behoeft om meer te participeren

Op vijf participatiegebieden (mobiliteit, werk, opleiding, vrije tijd en sociaal contact) is aan mensen met een verstandelijke beperking gevraagd of ze meer zouden willen participeren en/of dat ze tevreden zijn met de mate waarin ze nu participeren.

Ruim één op de vijf mensen (21%) zou vaker ergens naar toe willen gaan; bezoek aan familie en vrienden wordt het vaakst genoemd, evenals vaker uitstapjes maken. De uitstapjes die mensen willen maken zijn heel divers, bijvoorbeeld naar de stad gaan, winkelen, attractiepark, museum, concert, wandelen of zwemmen. Naast sociaal contact en uitstapjes zouden enkelen ook vaker willen werken of dingen willen leren ergens. De behoefte vaker ergens naar toe te gaan heeft niet te maken met leeftijd, geslacht of de ernst van de beperking, deze behoefte is voor alle groepen gelijk.

Ruim een kwart van de mensen (26%) onder de 65 jaar die nu geen werk heeft (N=163) zou wel willen werken, 66% zou geen werk willen doen en 7% weet het niet.

Het werk dat mensen zouden willen doen is divers; genoemd worden schoonmaken, in een restaurant werken, creatief werken (schilderen of kaarten maken), vuilnisman, in een winkel werken, receptionist, kinderverzorgster, post, koffie rondbrengen, wasserij, met

dieren werken of in de groenvoorziening.

Mensen die nu geen werk doen en dit ook niet willen zeggen voornamelijk dat ze ofwel het goed vinden zoals het nu is (met de activiteiten die ze nu doen) ofwel dat ze niet kunnen werken vanwege fysieke of mentale beperkingen (en bijvoorbeeld niet tegen de stress kunnen welke werk met zich meebrengt).

17% van de mensen onder de 65 jaar zou een opleiding of werkgerelateerde cursus willen doen, 79% zou dit niet willen doen en 4% weet het niet. Cursussen worden het vaakst genoemd, de cursussen die mensen willen volgen zijn gericht op groenvoorziening (bv kennis over bomen, bloemen of planten), techniek (bijvoorbeeld omgang met elektrisch gereedschap), horeca (bijvoorbeeld cursus koken, hygiëne), jezelf in de werksituatie (bijvoorbeeld opkomen voor jezelf), omgaan met computers en overige (zoals bijvoorbeeld EHBO, kennis van gedrag). Opleidingswensen die mensen hebben zijn bijvoorbeeld het halen van het rijbewijs of chauffeursdiploma, opleiding tot kinderverzorgster en opleiding voor werken in een groenvoorziening.

Een ruime meerderheid (88%) van de mensen met een verstandelijke beperking heeft genoeg te doen in de vrije tijd. Van de 12% die vindt dat hij/zij niet genoeg te doen heeft zou een meerderheid vaker iets willen doen, een enkeling zou minder vaak iets willen doen. Wat mensen vaker willen doen is voornamelijk buitenshuis, maar soms ook binnenshuis en is heel verschillend. Mensen willen bijvoorbeeld vaker met hun hobby bezig zijn, les willen krijgen (bv computer- of tekenles), naar buiten gaan, meer bewegen (sporten, fietsen, zwemmen), meer met de computer willen doen, (vrijwilligers)werk meer willen doen, vaker op bezoek gaan, biljarten, darten of naar het café.

Een ruime meerderheid (88%) vindt ook dat zij voldoende ontmoetingen heeft met mensen, zoals familie of vrienden. De overige 12% zou vaker mensen willen ontmoeten, een enkeling wil minder vaak mensen ontmoeten. Van de mensen die vaker anderen willen ontmoeten (N=54) wil 43% vaker familie zien, 37% vrienden die ze al kennen, 54% wil (ook) nieuwe mensen ontmoeten en 20% wil vaker mensen zonder een verstandelijke beperking ontmoeten, 7% wil vaker mensen met een verstandelijke beperking ontmoeten en 7% weet het niet (meerdere antwoorden mogelijk).

3.7 Eenzaamheid

Aan mensen met een verstandelijke beperking is gevraagd of zij zich weleens eenzaam of alleen voelen. Ruim een derde (35%) van de mensen voelt zich weleens eenzaam of alleen. Er is hierbij geen verschil gevonden naar leeftijd, geslacht of ernst van de beperking. Aan de mensen die zich weleens eenzaam voelen (N=164) is doorgevraagd hoe vaak dit is; 74% van hen heeft dit soms, 21% voelt zich vaak eenzaam, 4% voelt zich altijd eenzaam en 1% kan dit niet aangeven.

Als toelichting geven mensen bij hun eenzaamheidsgevoelens aan dat ze mensen missen, bijvoorbeeld doordat ze alleen wonen of op momenten dat huisgenoten weg zijn. Sommigen missen een partner of maatje en sommigen die een partner hebben voelen zich eenzaam op het moment dat deze weg is. Het kan ook gaan om familieleden die ze missen doordat ze bijvoorbeeld verder weg wonen, er weinig contact is of familieleden overleden zijn. Sommigen geven ook aan dat ze moeite hebben om sociaal contact aan te gaan en dat ze daarom geen of nauwelijks sociale contacten hebben. Of dat ze begrip missen voor

wie ze zijn, waardoor ze zich eenzaam voelen. Momenten op de dag of in het jaar dat mensen eenzaam zijn, zijn de momenten dat ze echt alleen zijn, in het weekend (als ook dagactiviteiten er niet zijn), in de avond bij het naar bed gaan, op feestdagen of in de winter (als het moeilijker is erop uit te gaan).

4 Participatie van ouderen (≥65 jaar)

Wat is hetzelfde gebleven?

- De totale participatie van ouderen (≥ 65 jaar) in de algemene bevolking is niet toe- of afgenomen.

Wat is nieuw?

- Het percentage ouderen dat vrijwilligerswerk doet is gestegen van 39% in 2009 naar 52% in 2012.
- Ruim een derde van de ouderen heeft onvoldoende geld om deel te nemen aan verenigingen zoals zang-, muziek- of hobbyvereniging als zij dat willen.
- 74% van de ouderen maakt gebruik van internet; bijna de helft van de internetgebruikers onderhoudt wekelijks contact met vrienden via e-mail.
- Een derde van de ouderen zou vaker ergens naar toe willen gaan, 86% ontmoet voldoende mensen.
- 6% van de ouderen is (zeer) sterk eenzaam.

4.1 Inleiding

Op 1 januari 2012 telde Nederland 2,7 miljoen mensen van 65 jaar of ouder, dit is ruim 16% van de bevolking (CBS Statline). Dit aantal zal de komende jaren flink stijgen; naar verwachting zullen er in 2020 bijna 3,5 miljoen 65-plussers zijn, dit is bijna 20% van de totale bevolking. En dit aantal zal verder oplopen naar ruim 4,6 miljoen in 2040, 26% van de bevolking (CBS Statline). In 2010 woonde bijna 5% in een zorginstelling. (CBS Statline). Het is aannemelijk dat met het ingezette overheidsbeleid dit percentage in de toekomst zal afnemen. Een deel van de zelfstandig wonende ouderen is vitaal, een ander deel heeft last van chronische ziekten of beperkingen. Geschat wordt dat ongeveer een kwart van de zelfstandig wonende ouderen kwetsbaar is voor ernstige gezondheidsproblemen (van Campen, 2011).

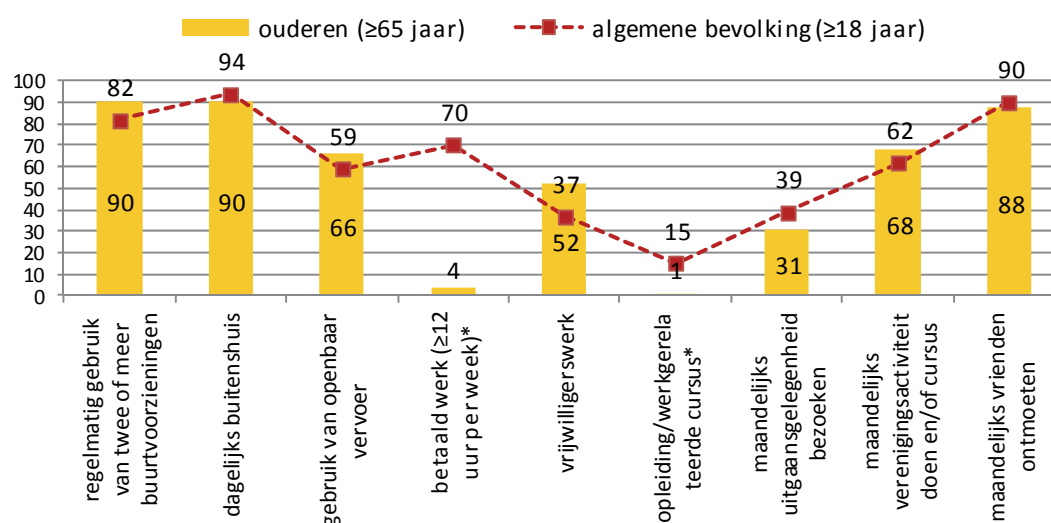
Voor de gegevensverzameling bij ouderen wordt gebruik gemaakt van het Consumentenpanel Gezondheidszorg. In 2012 hebben 554 respondenten een vragenlijst ingevuld over hun participatie (zie voor een beschrijving van het Panel en de responscijfers over alle jaren bijlage 1). De meeste cijfers in dit hoofdstuk zijn gestandaardiseerd, waardoor zo goed als mogelijk uitspraken gedaan kunnen worden voor de totale populatie van ouderen in de algemene bevolking en over de jaren heen vergeleken kan worden. Indien het niet mogelijk of zinvol was de cijfers te standaardiseren, hebben cijfers alleen betrekking op de respondenten in 2012. In de tekst wordt in dat geval de N (het aantal respondenten op wie de cijfers betrekking hebben) vermeld.

Dit hoofdstuk beschrijft de participatie van zelfstandig wonende ouderen in 2012 (paragraaf 4.2) en de ontwikkeling in participatie in de jaren 2009-2012 (paragraaf 4.3). Vervolgens worden twee condities besproken om te kunnen participeren; financiële bestedingsruimte en internetgebruik (paragraaf 4.4). Paragraaf 4.5 behandelt verschillen in participatie naar leeftijd, geslacht en huishoudsamenstelling. De laatste twee paragrafen geven een beschrijving van de mate waarin ouderen het belangrijk vinden om te participeren en hun participatiebehoefte (paragraaf 4.6) en eenzaamheid (paragraaf 4.7).

4.2 Participatie in 2012 op negen deelgebieden

Ouderen participeren op meerdere deelgebieden ongeveer in gelijke mate als de algemene bevolking (figuur 4.1). Een zeer klein percentage van de ouderen verricht echter betaald werk en een enkeling volgt een opleiding of werkgerelateerde cursus. Daarentegen doen veel ouderen vrijwilligerswerk; ruim de helft (52%) van de ouderen doet vrijwilligerswerk in 2012.

Figuur 4.1: Feitelijke participatie van ouderen (≥ 65 jaar) en de algemene bevolking (≥ 18 jaar) in 2012 (percentages)[#]

[#] Om de algemene bevolking als referentiegroep goed zichtbaar te maken in de figuur, wordt een stippelijntje weergegeven tussen de percentages.

* Percentages van ouderen die betaald werk doen en een opleiding/werkgerelateerde cursus volgen zijn niet gestandaardiseerd omdat het een (te) kleine groep betreft.

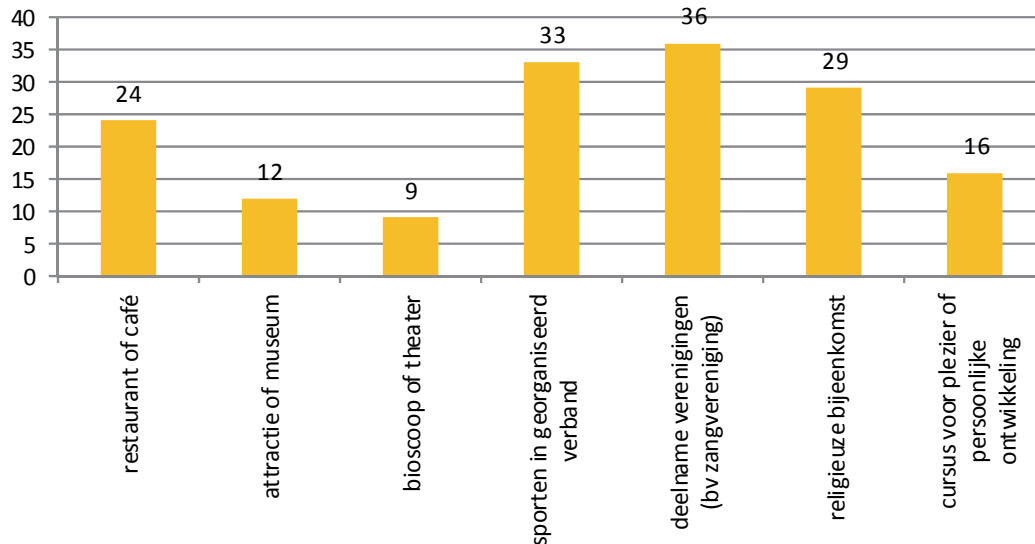
Een overgrote meerderheid van de ouderen komt dagelijks buitenshuis, ontmoet maandelijks vrienden en maakt regelmatig gebruik van buurtvoorzieningen. Bij het gebruik van buurtvoorzieningen als die aanwezig zijn, staat het gebruik van de supermarkt bovenaan; 96% van de ouderen maakt hier regelmatig gebruik van. Naast de supermarkt maakt 78% van de ouderen regelmatig gebruik van de pinautomaat, 52% maakt regelmatig gebruik van winkels, 43% maakt regelmatig gebruik van parken en groenvoorzieningen,

45% van de bank of postkantoor, 26% maakt regelmatig gebruik van de bibliotheek en 14% van het buurthuis.

Ouderen zijn ook actief in de vrije tijd, waarvan het meest in verenigingsverband; de specifieke activiteiten worden weergegeven in figuur 4.2.

Figuur 4.2: Percentage ouderen (≥ 65 jaar) dat maandelijks activiteiten onderneemt in de vrije tijd in 2012

4.3 Ontwikkeling in participatie van ouderen over de periode 2009-2012

Voor de periode 2009-2012 is er getoetst of er sprake is van een verandering in de totale participatie van ouderen. De totale participatie bestaat uit een optelsom van de negen deelgebieden en wordt weergegeven door middel van het participatie-indexcijfer. In dit cijfer tellen alle deelgebieden even zwaar mee. In het beginjaar van de meting van de participatie van ouderen (2009) is dit cijfer op 100 gezet voor de totale groep. Alle cijfers zijn afgeleid van dit indexcijfer en geven hiermee de relatieve ontwikkeling weer in totale participatie.

De totale participatie van ouderen in de Nederlandse bevolking is in de periode 2009-2012 niet toe- of afgenomen, ook niet bij subgroepen (tabel 4.1).

Tabel 4.1: De ontwikkeling in totale participatie van ouderen (≥ 65 jaar) in de periode 2009-2012 (participatie-indexcijfers)[#]

	2009	2010	2011	2012	Toe- of afname? (p $\leq$ 0.01)
Totale groep	100	98	97	101	Geen
Leeftijd					
65-75 jaar	105	99	97	103	Geen
≥ 75 jaar	94	97	96	97	Geen
Geslacht					
Man	98	95	91	95	Geen
Vrouw	102	101	101	105	Geen
Huishouden					
Eenpersoonshuishouden	103	100	95	98	Geen
Meerpersoonshuishouden	98	97	98	102	Geen

De participatie-indexcijfers zijn relatieve cijfers welke ontwikkelingen weergeven in participatie op het totaal van alle participatiegebieden. De cijfers zijn afgeleid van de totale groep in het indexjaar 2009 (=100).

Op deelgebieden is er één verandering zichtbaar; de participatie van ouderen in vrijwilligerswerk is in de periode 2009-2012 toegenomen (tabel 4.2). Er is met name een sterke toename van het percentage ouderen dat vrijwilligerswerk doet in het laatste jaar, 2012. De toename in vrijwilligerswerk is significant bij ouderen van 75 jaar en ouder, vrouwen en ouderen in meerpersoonshuishoudens.

Op de overige deelgebieden (gebruik van buurtvoorzieningen, mobiliteit, vrije tijd en sociaal contact) is er geen verandering in participatie over de periode 2009-2012.

Tabel 4.2: De participatie per deelgebied van ouderen (≥ 65 jaar) over de periode 2009-2012 (percentage en betrouwbaarheidsinterval)*

	2009	2010	2011	2012	Toe- of afname? (p $\leq$ 0.01)
Regelmatige gebruik van twee of meer buurtvoorzieningen	87 (83-90)	90 (88-92)	84 (81-87)	90 (87-92)	Geen
Dagelijks buitenshuis	89 (85-92)	91 (88-93)	90 (87-93)	90 (87-92)	Geen
Gebruik van openbaar vervoer ¹	63 (57-69)	56 (52-60)	68 (63-73)	66 (61-70)	Geen
Vrijwilligerswerk	39 (34-45)	43 (40-47)	42 (38-47)	52 (48-57)	Toename
Maandelijks uitgaansgelegenheid bezoeken	39 (34-45)	37 (33-40)	34 (30-39)	31 (27-36)	Geen
Maandelijks verenigingsactiviteit doen en/of cursus volgen	73 (68-78)	68 (65-72)	63 (58-67)	68 (63-72)	Geen
Maandelijks vrienden ontmoeten	93 (89-95)	88 (85-90)	86 (82-89)	88 (84-91)	Geen

* De deelgebieden betaald werk en opleiding worden hier niet vermeld omdat weinig ouderen hierin participeren. Deze deelgebieden tellen wel mee in de berekening van het participatie-indexcijfer.

¹ In 2010 is de vraagstelling iets aangepast, waardoor het percentage lager uitvalt.

4.4 Conditie voor participatie: financiële bestedingsruimte en internetgebruik

4.4.1 Financiële bestedingsruimte

Om te kunnen participeren hebben ouderen voldoende financiële middelen nodig. Afhankelijk van het type activiteit, heeft twee tot vier op de tien ouderen onvoldoende geld om activiteiten in de vrije tijd te doen of gebruik te maken van het openbaar vervoer als zij dat willen (tabel 4.3). Ongeveer de helft van de ouderen heeft hiervoor wel voldoende geld.

Er zijn weinig verschillen gevonden naar leeftijd, geslacht en huishoudsamenstelling; alleen ouderen vanaf 75 jaar geven iets vaker aan onvoldoende geld te hebben om uit te kunnen gaan naar bioscoop, theater of attractie of museum als zij dat willen.

Tabel 4.3: De mate waarin ouderen (≥ 65 jaar) voldoende geld hebben om activiteiten in de vrije tijd te doen en gebruik te maken van openbaar vervoer als zij dat willen in 2012 (percentages*)

	Voldoende geld?		
	Nee	Soms wel, soms niet	Ja
Gebruik openbaar vervoer	27	13	61
Uitgaansgelegenheid:			
Uitgaan naar restaurant of café	21	26	53
Bezoeken van een attractie of museum	30	18	52
Uitgaan naar bioscoop of theater	32	19	49
Verenigingsactiviteit:			
Sporten (in georganiseerd verband of een vereniging)	39	9	53
Deelname aan verenigingen zoals zang-, muziek-, toneel-, of hobbyvereniging	34	10	56
Volgen van een cursus voor hobby of plezier	37	17	46

* Vanwege afronding tellen percentages niet altijd op tot 100%.

4.4.2 Internetgebruik

In 2012 maakt bijna driekwart (74%) van de ouderen gebruik van internet. Ouderen vanaf 75 jaar doen dit minder vaak, maar toch nog 68% van deze ouderen maakt gebruik van internet. Bij ouderen van 65-74 jaar maakt 78% gebruik van internet.

Internet biedt mogelijkheden om sociaal contact te onderhouden of het sociale netwerk uit te breiden of te verstevigen via bijvoorbeeld email of sociale netwerksites. Bijna de helft (48%) van de internetgebruikers (N=402) vindt het internet (heel) belangrijk om met andere mensen in contact te zijn.

Bijna de helft van de internetgebruikers heeft wekelijks contact via e-mail met hun vrienden of goede bekenden (tabel 4.4). Sociale netwerksites zoals Hyves, Facebook of Twitter worden door veel minder ouderen gebruikt om contact te onderhouden. En slechts één op de tien ouderen maakt gebruik van chat of belt via internet (bv met Skype). Uit aanvullende analyse blijkt dat ouderen die nu niet maandelijks vrienden ontmoeten (N=47), wel wekelijks (26%) of maandelijks (23%) contact hebben met vrienden of goede bekenden via email.

Internet biedt voor ouderen nog niet vaak de mogelijkheid om nieuwe mensen te leren

kennen; slechts 6% heeft nieuwe mensen leren kennen via internet en bijna niemand maakt gebruik van datingsites.

Internet biedt ook mogelijkheden ter vervanging van buurtvoorzieningen zoals de bank, supermarkt of andere winkels. Een meerderheid van de ouderen maakt gebruik van internetbankieren en bijna de helft bestelt weleens goederen via internet. Nog weinig ouderen laten echter boodschappen van een supermarkt bezorgen.

Tabel 4.4: Internetactiviteiten van ouderen (≥ 65 jaar) in het Consumentenpanel Gezondheidszorg die gebruik maken van internet in 2012 (N=402)

In het afgelopen half jaar gebruik gemaakt van internet voor:	Percentage*		
	Regelmatig	Soms	(Vrijwel) nooit
Gebuit van internetbankieren	64	7	29
Boodschappen van een supermarkt laten bezorgen	1	2	97
Andere goederen besteld zoals boeken, muziek, elektronica of kleding	8	39	53
	Minstens 1x per week	Minstens 1x per maand	Minder dan 1x per maand/nooit
Vrije tijd:			
Informatie opgezocht over dingen die ik in mijn vrije tijd kan ondernemen	13	18	69
Iets opgezocht voor hobby	15	23	63
Een online cursus gevolgd	1	0	99
Een religieuze bijeenkomst gevolgd	4	1	95
Sociaal contact:			
Sociale netwerksites bezocht zoals Hyves, Facebook, Twitter of LinkedIn	20	6	74
Nieuwe mensen leren kennen	2	4	94
Contact onderhouden met vrienden of goede bekenden via email	48	29	23
Contact onderhouden met vrienden of goede bekenden via sociale netwerksites (zoals Hyves, Facebook of Twitter)	16	8	76
Een datingsite bezocht	0	1	99
Gechat (bijv via MSN, Facebook of Hyves) of een forum bezocht	7	5	88
Gebeld, eventueel met beeld (bv via Skype)	6	6	88

* Vanwege afronding tellen percentages niet altijd op tot 100%.

4.5 Participatie naar leeftijd, geslacht en huishoudsamenstelling

Oudere vrouwen participeren de laatste twee jaren significant meer dan mannen (tabel 4.5). In 2012 maken vrouwen vaker gebruik van het openbaar vervoer dan mannen; 78% van de vrouwen maakt weleens gebruik van het openbaar vervoer, bij mannen is dit 48%. Op andere deelgebieden zijn er geen significante verschillen naar geslacht.

In 2009 participeren ouderen vanaf 75 jaar minder dan ouderen jonger dan 75 jaar, de twee jaren erna is er nauwelijks verschil naar leeftijd in de totale participatie, in 2012 lijkt er weer een verschil te zijn, maar dit verschil is niet significant.

Alhoewel er geen verschil is in totale participatie naar huishoudsamenstelling, doen in 2012 ouderen die samenwonen met anderen vaker vrijwilligerswerk dan mensen die alleen wonen: 58% van de samenwonenden doet vrijwilligerswerk en 43% van de alleenstaande ouderen. In andere jaren is dit verschil overigens niet gevonden; de toename in vrijwilligerswerk heeft plaats gevonden bij mensen die samenwonen.

Tabel 4.5: De totale participatie van ouderen (≥ 65 jaar) over de periode 2009-2012; verschillen tussen subgroepen (participatie-indexcijfers[#])

	2009	2010	2011	2012
Totale groep	100	98	97	101
Leeftijd				
65-75 jaar (referentie)	105	99	97	103
≥ 75 jaar	94*	97	96	97
Geslacht				
Man	98	95	91*	95*
Vrouw (referentie)	102	101	101	105
Huishouden				
Eenpersoonshuishouden	103	100	95	98
Meerpersoonshuishouden (referentie)	98	97	98	102

[#] De participatie-indexcijfers zijn relatieve cijfers welke ontwikkelingen weergeven in participatie op het totaal van alle participatiegebieden. De cijfers zijn afgeleid van de totale groep in het indexjaar 2009 (=100).

* Significant verschil ten opzichte van de referentiegroep.

4.6 Belang van participatie en behoefte om meer te participeren

Deze paragraaf beschrijft de mate waarin ouderen het belangrijk vinden om te participeren en hun behoefte om meer te participeren en/of hun tevredenheid met de mate waarin ze nu participeren.

Bij de vragen over de mate waarin het belangrijk is om te participeren is de volgende toelichting gegeven: *“Wij willen graag weten wat u belangrijk vindt als het gaat om vervoer, sociale contacten, vrije tijd, werk en opleiding. Het gaat in deze vraag niet om uw mogelijkheden of beperkingen of wat u daadwerkelijk doet. Het gaat erom wat u belangrijk vindt in uw leven. Bijvoorbeeld als u geen betaald werk heeft op dit moment, maar het hebben van betaald werk voor u heel erg belangrijk is, dan vult u ‘van het allergrootste belang’ in.”*

Ouderen konden antwoord geven op een vierpuntschaal: ‘niet belangrijk’, ‘eigenlijk wel belangrijk’, ‘belangrijk’ of ‘van het allergrootste belang’. De top drie van wat de meeste ouderen belangrijk vinden bestaat uit: maandelijks vrienden ontmoeten, gebruik van buurtvoorzieningen (winkels, bank- of postkantoor, pinautomaat en parken/groenvoorzieningen) en dagelijks buitenshuis komen (tabel 4.6). Ruim de helft van de ouderen vindt het daarnaast ook belangrijk om vrijwilligerswerk te doen en gebruik te maken van de bibliotheek.

Het valt op dat wat veel ouderen belangrijk vinden om te doen, veel ouderen ook feitelijk doen (bv vrienden ontmoeten of dagelijks buitenshuis komen). Daarnaast zijn er echter ook enkele activiteiten die veel ouderen belangrijk vinden, maar waarvan minder ouderen ze ook met regelmaat doen. Dit geldt voor het gebruik van enkele buurtvoorzieningen (bibliotheek, bank of postkantoor, parken en groenvoorzieningen) en voor vrije tijdsactiviteiten (bezoek attractie of museum, bioscoop of theater).

Andersom valt ook op dat ruim een derde (37%) het gebruik van openbaar vervoer belangrijk vindt en dat meer mensen (twee derde) gebruik maken van het openbaar vervoer.

Tabel 4.6: De mate waarin ouderen het belangrijk vinden om te participeren in verschillende activiteiten in 2012

	Belangrijk	Van het allergrootste belang	Feitelijke participatie
Gebruik buurtvoorzieningen:			Regelmatig:
Winkels	55	41	Supermarkt: 96
Bibliotheek	35	15	26
Bank of postkantoor	52	29	45
Buurthuis	21	8	14
Parken en groenvoorzieningen	51	25	43
Pinautomaat	49	41	78
Dagelijks buitenshuis	53	37	90
Gebruik van openbaar vervoer	30	6	66
Vrijwilligerswerk	44	12	52
Uitgaansgelegenheid bezoeken:			Maandelijks:
Restaurant of café	26	4	24
Attractie of museum	29	4	12
Bioscoop of theater	24	4	9
Verenigingsactiviteit:			Maandelijks:
Naar een sportvereniging gaan	24	8	33
Deelname aan verenigingen zoals zang-, muziek-, toneel-, of hobbyvereniging	30	9	36
Maandelijks vrienden ontmoeten	47	42	88

Mede vanuit wat ouderen belangrijk vinden ontstaat de behoefte om te participeren. Het is de vraag of de mate waarin ouderen nu participeren voor hen voldoende is of dat zij meer zouden willen participeren. Een derde van de ouderen zou vaker ergens naar toe willen gaan (tabel 4.7). Veel ouderen zijn echter ook tevreden over de hoeveelheid activiteiten die ze doen en het sociaal contact. Vrouwen vinden het soms te druk; 9% zou minder vaak iets willen doen, bij mannen is dit 3%.

Ouderen in de leeftijd van 65-74 jaar zijn vaker tevreden over de hoeveelheid sociaal contact dan ouderen vanaf 75 jaar; van de laatste groep is 81% tevreden, tegenover 90% van de ouderen van 65-74 jaar. Ouderen vanaf 75 jaar willen vaker de mensen die ze goed kennen ontmoeten.

Aan de ouderen die nu geen gebruik maken van het openbaar vervoer en geen betaald werk of vrijwilligerswerk doen is gevraagd of ze dit zouden willen doen (tabel 4.7).

Slechts een kleine groep zou wel betaald werk of vrijwilligerswerk willen doen, alhoewel bijna een kwart van de ouderen nog niet weet of ze vrijwilligerswerk willen doen.

Tabel 4.7: De behoefte van ouderen om meer te participeren in 2012 (percentages)

Behoefte om meer te participeren en/of tevredenheid met de huidige mate van participatie			
Totale groep:			
Zou vaker gebruik willen maken van buurtvoorzieningen	6		
Zou vaker ergens naar toe willen gaan	33		
Voldoende activiteiten in de vrije tijd?*			
- Ja, ik kan de dingen doen die ik wil doen	80		
- Nee, ik zou vaker iets alleen willen doen	7		
- Nee, ik zou vaker iets met andere mensen samen willen doen in niet georganiseerd verband (bijv wandelen met vrienden)	7		
- Nee, ik zou vaker iets met andere mensen samen willen doen in georganiseerd verband (bijv binnen een sport- of hobbyvereniging) (N=539)	2		
- Nee, ik zou minder vaak iets willen doen	5		
Voldoende contact en ontmoetingen met andere mensen?*			
- Ja, ik ontmoet voldoende mensen	86		
- Nee, ik zou de mensen die ik goed ken vaker willen ontmoeten	10		
- Nee, ik zou meer nieuwe mensen willen ontmoeten	4		
- Nee, ik zou minder vaak mensen willen ontmoeten (N=547)	0		
Mensen die nu niet participeren op betreffende deelgebied:	Ja	Nee	Weet niet
Zou gebruik willen maken van het openbaar vervoer (N=201)	16	56	28
Zou betaald werk willen doen (N=472)	5	84	11
Zou vrijwilligerswerk willen doen (N=260)	7	69	24

* Meerdere antwoorden mogelijk waardoor het percentage niet optelt tot 100%.

4.7 Eenzaamheid

In 2012 is ruim de helft (54%) van de ouderen niet eenzaam⁷. Vier op de tien ouderen (40%) is matig eenzaam en 6% is (zeer) sterk eenzaam.

De eenzaamheid neemt toe naarmate mensen ouder worden; 10% van de ouderen vanaf 75 jaar voelt zich (zeer) sterk eenzaam. Bij de ouderen in de leeftijd van 65-74 jaar is dit 5%. De eenzaamheid is het grootst bij alleenstaande ouderen; 14% van de alleenstaande ouderen is (zeer) sterk eenzaam. Van de ouderen die samenwonen is 4% (zeer) sterk eenzaam.

⁷ Eenzaamheid is gemeten met de 11-item eenzaamheidsschaal van de Jong Gierveld en Kamphuis (1985).

5 Participatie in de algemene bevolking

Wat is hetzelfde gebleven?

- De totale participatie van mensen onder de 65 jaar en hoger opgeleiden is hoger dan die van mensen van 65 jaar en ouder en lager opgeleiden.

Wat is nieuw?

- De totale participatie in de algemene bevolking is in de periode 2009-2012 afgenomen.
- Minder mensen zijn in de periode 2009-2012 regelmatig gebruik gaan maken van buurtvoorzieningen en minder mensen nemen deel aan verenigingsactiviteiten.
- 46% van de mensen met een laag opleidingsniveau heeft onvoldoende geld om te sporten als zij dat willen, 32% van hen heeft ook onvoldoende geld om te reizen met het openbaar vervoer als zij dat willen.
- 80% van de mensen heeft voldoende ontmoetingen; 15% zou vaker mensen die ze goed kennen willen ontmoeten, 7% zou meer nieuwe mensen willen ontmoeten.
- Ruim een derde (34%) van de mensen onder de 65 jaar die nu geen betaald werk heeft zou dit wel willen; 16% van de mensen die geen vrijwilligerswerk doen zou dit wel willen doen.
- In de algemene bevolking is 9% (zeer) sterk eenzaam, alleenstaanden en lager opgeleiden zijn vaker (zeer) sterk eenzaam.

5.1 Inleiding

Dit hoofdstuk beschrijft de participatie in de algemene bevolking (18 jaar en ouder). Deze gegevens dienen mede als referentie voor de participatie van mensen met beperkingen en ouderen.

Voor de gegevensverzameling in de algemene bevolking wordt gebruik gemaakt van het Consumentenpanel Gezondheidszorg. In 2012 hebben 875 respondenten een vragenlijst ingevuld over hun participatie (zie voor een beschrijving van het Panel en de responscijfers over alle jaren bijlage 1). De meeste cijfers in dit hoofdstuk zijn gestandaardiseerd, waardoor zo goed als mogelijk uitspraken gedaan kunnen worden voor de totale algemene bevolking en over de jaren heen vergeleken kan worden. Indien het niet mogelijk of zinvol was de cijfers te standaardiseren, hebben cijfers alleen betrekking op de respondenten in 2012. In de tekst wordt in dat geval de N (het aantal respondenten op wie de cijfers betrekking hebben) vermeld.

De opbouw van dit hoofdstuk is als volgt. In de eerste twee paragrafen wordt de participatie in de algemene bevolking in 2012 beschreven (paragraaf 5.2) en de ontwikkeling in

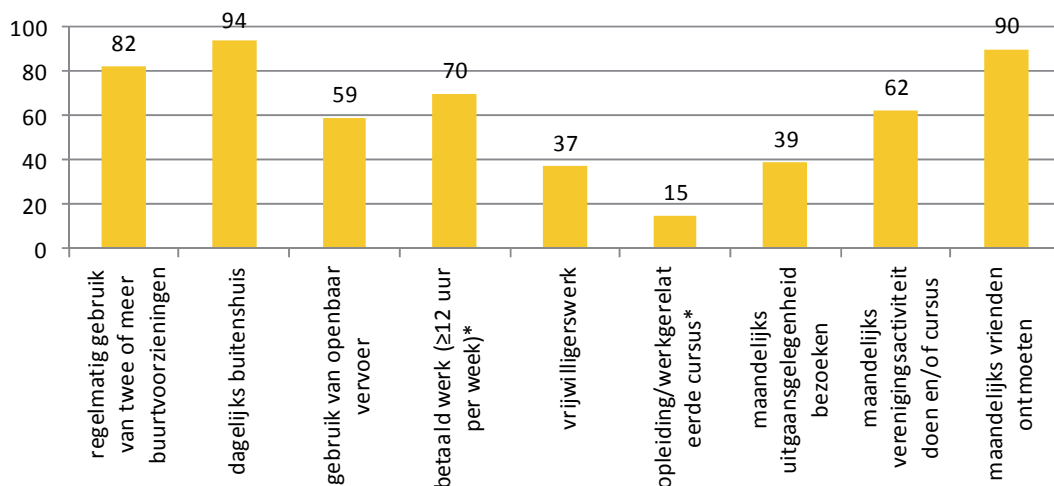
participatie over de periode 2009-2012 (paragraaf 5.3). Paragraaf 5.4 bevat een beschrijving van twee condities voor participatie, financiële bestedingsruimte en internetgebruik. De laatste paragrafen gaan achtereenvolgend over de verschillen in participatie naar leeftijd, geslacht, opleidingsniveau en huishoudsamenstelling (paragraaf 5.5), het belang van participatie voor mensen in de algemene bevolking en hun behoefte om meer te participeren (paragraaf 5.6) en de mate waarin mensen zich eenzaam voelen (paragraaf 5.7).

5.2 Participatie in 2012 op negen deelgebieden

De mate waarin mensen in de algemene bevolking participeren in 2012 verschilt sterk per deelgebied (figuur 5.1). Een grote meerderheid komt dagelijks buitenshuis, ontmoet maandelijks vrienden en maakt regelmatig gebruik van buurtvoorzieningen. Bij het gebruik van buurtvoorzieningen zijn zeven voorzieningen meegenomen in de vraagstelling. De meeste mensen die voorzieningen in de buurt hebben maken regelmatig gebruik van de supermarkt (94%), gevolgd door de pinautomaat (71%), andere winkels (67%), parken en groenvoorzieningen (46%), bank of postkantoor (29%), bibliotheek (17%) en buurthuis (8%).

Veel mensen werken voor meer dan 12 uur per week (70%), maar mensen zijn ook actief in vrijwilligerswerk (37%). Slechts een klein gedeelte volgt een opleiding of doet een werk gerelateerde cursus (15%). Bijna zes op de tien mensen maakt weleens gebruik van het openbaar vervoer.

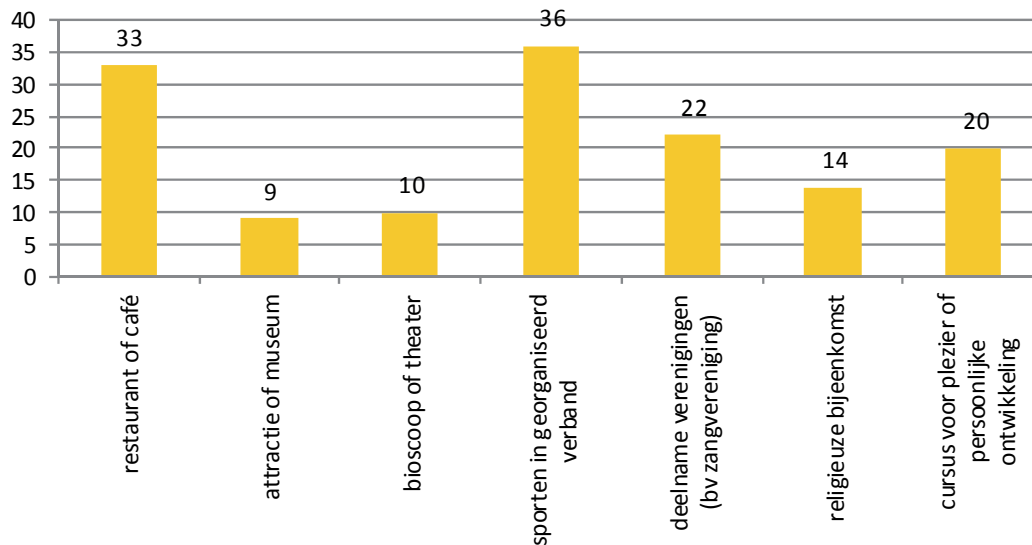
Figuur 5.1: Feitelijke participatie in de algemene bevolking in 2012 (percentages)

* <65 jaar.

Mensen zijn ook actief in de vrije tijd, ze sporten bijvoorbeeld in verenigingsverband of zijn lid van een zangvereniging. Of ze bezoeken een uitgaansgelegenheid zoals een café of bioscoop. Bijna twee derde doet maandelijks een verenigingsactiviteit en meer dan een derde bezoekt maandelijks een uitgaansgelegenheid. Figuur 5.2 geeft het percentage mensen weer in de algemene bevolking dat maandelijks deze activiteiten doet.

Figuur 5.2: Percentage in de algemene bevolking dat maandelijks activiteiten in de vrije tijd onderneemt in 2012

5.3 Ontwikkeling in participatie over de periode 2009-2012

Voor de periode 2009-2012 is er getoetst of er sprake is van een verandering in de totale participatie van de algemene bevolking. De totale participatie bestaat uit een optelsom van de negen deelgebieden en wordt weergegeven door middel van het participatieindexcijfer. In dit cijfer tellen alle deelgebieden even zwaar mee. In het startjaar 2009 is dit cijfer op 100 gezet voor de totale groep. Alle cijfers zijn afgeleid van dit indexcijfer en geven hiermee de relatieve ontwikkeling weer in totale participatie.

De totale participatie van de algemene bevolking is in de periode 2009-2012 afgenomen (tabel 5.1)⁸. Deze afname is significant bij vrouwen, mensen met een middelbaar opleidingsniveau en mensen uit meerpersoonshuishoudens.

Op deelgebieden zijn er twee veranderingen zichtbaar over de periode 2009-2012 (tabel 5.2).

- 1) Er is een afname in het percentage mensen dat regelmatig gebruik maakt van buurtvoorzieningen; minder mensen gaan regelmatig naar winkels, de bibliotheek, de bank/postkantoor of pinautomaat. Deze afname is significant bij bijna alle subgroepen.
- 2) Er is tevens een afname in het percentage mensen dat maandelijks verenigingsactiviteiten doet en/of een cursus volgt. Deze afname is significant bij mensen vanaf 40 jaar, mannen en vrouwen, middelbaar en hoger opgeleiden en mensen uit meerpersoonshuishoudens.

Op de overige deelgebieden (mobiliteit, werk, vrijwilligerswerk, opleiding en sociaal contact) is er geen verandering in participatie over de periode 2009-2012.

⁸ Er lijkt een breuk in participatie tussen het jaar 2009 en de drie jaren die er op volgen. Omdat de jaren 2010-2012 stabiel zijn, roept dit vragen op naar de reden van deze breuk. Aanvullende analyses naar de mensen die hebben deelgenomen aan het Panel in de jaren 2009-2012 geven geen antwoord op de vraag of er mogelijk een reden is om aan te nemen dat de onderzoekspopulatie in 2009 wezenlijk verschilt van de jaren erna. Daarom concluderen we, met enige voorzichtigheid, dat er sprake is van een afname in totale participatie.

Tabel 5.1: De ontwikkeling in totale participatie van de algemene bevolking in de periode 2009-2012 (participatie-indexcijfers)

	2009	2010	2011	2012	Toe- of afname? (p≤0.01)
Totale groep algemene bevolking	100	93	94	95	Afname
Leeftijd					
15-39 jaar	105	94	97	97	Geen
40-64 jaar	101	95	95	98	Geen
65 jaar en ouder	89	88	88	86	Geen
Geslacht					
Man	98	92	93	95	Geen
Vrouw	102	95	95	96	Afname
Opleiding					
Laag opgeleid	87	83	81	81	Geen
Middelbaar opgeleid	99	91	92	92	Afname
Hoog opgeleid	111	104	106	109	Geen
Huishouden					
Eenpersoonshuishouden	101	92	97	98	Geen
Meerpersoonshuishouden	100	94	93	94	Afname

Tabel 5.2: De participatie per deelgebied in de algemene bevolking over de periode 2009-2012 (percentage en betrouwbaarheidsinterval)

	2009	2010	2011	2012	Toe- of afname? (p≤0.01)
Regelmatig gebruik van twee of meer buurtvoorzieningen	91 (87-94)	89 (85-91)	80 (77-83)	82 (79-85)	Afname
Dagelijks buitenshuis	96 (93-98)	94 (91-96)	94 (92-95)	94 (91-96)	Geen
Gebruik van openbaar vervoer ¹	58 (53-62)	42 (38-47)	59 (55-62)	59 (55-63)	Geen
Betaald werk (≥12 uur per week) ²	75 (68-80)	67 (61-72)	73 (68-78)	70 (65-75)	Geen
Vrijwilligerswerk	39 (34-44)	39 (34-44)	36 (32-40)	37 (34-41)	Geen
Opleiding/werk gerelateerde cursus ²	16 (12-21)	10 (6-14)	12 (9-16)	15 (11-19)	Geen
Maandelijks uitgaansgelegenheid bezoeken	44 (39-49)	40 (35-45)	42 (38-46)	39 (36-44)	Geen
Maandelijks verenigingsactiviteit doen en/of cursus volgen	74 (69-78)	63 (58-67)	59 (56-63)	62 (58-66)	Afname
Maandelijks vrienden ontmoeten	90 (87-93)	90 (87-93)	90 (87-92)	90 (87-92)	Geen

¹ In 2010 is de vraagstelling iets aangepast, waardoor het percentage lager uitvalt.

² < 65 jaar.

5.4 Conditie voor participatie: financiële bestedingsruimte en internetgebruik

5.4.1 Financiële bestedingsruimte

Gemiddeld hebben twee tot drie op de tien mensen in de algemene bevolking onvoldoende geld om gebruik te maken van het openbaar vervoer en activiteiten te doen in de vrije tijd als zij dat willen (tabel 5.3). Ruim de helft heeft wel voldoende geld om deze activiteiten te doen als zij dat willen.

Mensen met een lager opleidingsniveau hebben vaker onvoldoende geld dan mensen met een hoger opleidingsniveau. Zo heeft bijvoorbeeld 17% van de hoger opgeleiden

onvoldoende geld om te sporten als zij dat willen, bij lager opgeleiden heeft 46% onvoldoende geld. Om te kunnen reizen met het openbaar vervoer als dat gewenst is heeft 9% van de hoger opgeleiden onvoldoende geld, van de lager opgeleiden is dit 32%. Ook ouderen geven vaker aan dat zij onvoldoende geld hebben in vergelijking met de leeftijdsgroep van 40-64 jaar. Van de ouderen heeft 41% onvoldoende geld om te sporten als zij dat willen, bij mensen van 40-64 heeft 23% onvoldoende geld hiervoor. En voor het reizen met het openbaar vervoer heeft 27% van de ouderen onvoldoende geld, bij mensen in de leeftijd van 40-64 jaar heeft 16% hiervoor onvoldoende geld.

Tabel 5.3: De mate waarin mensen in de algemene bevolking voldoende geld hebben om activiteiten in de vrije tijd te doen en gebruik te maken van het openbaar vervoer als zij dat willen in 2012 (percentages*)

Activiteiten in de vrije tijd	Voldoende geld?		
	Nee	Soms wel, soms niet	Ja
Gebruik van openbaar vervoer	19	21	59
Uitgaansgelegenheid bezoeken:			
Uitgaan naar restaurant of café	19	30	51
Bezoeken van een attractie of museum	25	27	48
Uitgaan naar bioscoop of theater	24	26	50
Verenigingsactiviteit doen en/of cursus volgen:			
Sporten (in georganiseerd verband of een vereniging)	28	15	57
Deelname aan verenigingen zoals zang-, muziek-, toneel-, of hobbyvereniging	29	17	54
Volgen van een cursus voor hobby of plezier	30	23	47

* Vanwege afronding tellen percentages niet altijd op tot 100%.

5.4.2 *Internetgebruik*

Een grote meerderheid van 87% in de algemene bevolking vindt het belangrijk of van het allergegrootste belang om gebruik te kunnen maken van internet.

De meeste mensen (89%) in de algemene bevolking maken in 2012 dan ook gebruik van internet (N=863). Het internetgebruik onder ouderen (zie hoofdstuk 4) ligt een stuk lager dan het internetgebruik onder mensen jonger dan 40 jaar. Van de mensen jonger dan 40 jaar maakt iedereen gebruik van internet.

Internet biedt mogelijkheden om het sociaal netwerk te onderhouden of te vergroten. Van de mensen die internet gebruiken vindt ruim de helft (52%) het gebruik van internet belangrijk of heel belangrijk om met andere mensen in contact te zijn. Voor 26% is dit helemaal niet of niet zo belangrijk, 22% vindt het gebruik van internet voor sociaal contact een beetje belangrijk.

De email wordt het meest gebruikt om contact te onderhouden met vrienden of goede bekenden; bijna de helft gebruikt hiervoor de email. Sociale netwerksites zoals Hyves, Facebook of Twitter wordt door bijna een derde van de internetgebruikers genoemd als middel om contact te onderhouden. Eén op de tien mensen heeft via internet ook nieuwe mensen leren kennen, waardoor hun netwerk vergroot is.

Tabel 5.4: Internetactiviteiten van respondenten in het Consumentenpanel
Gezondheidszorg die gebruik maken van internet in 2012 (N=769)

In het afgelopen half jaar gebruik gemaakt van internet voor:	Percentage*		
	Regelmatig	Soms	(vrijwel) nooit
Buurtvoorzieningen:			
Gebruik van internetbankieren	80	6	14
Boodschappen van een supermarkt laten bezorgen	1	3	96
Andere goederen besteld zoals boeken, muziek, elektronica of kleding	24	49	27
	Minstens 1x per week	Minstens 1x per maand	Minder dan 1x per maand/nooit
Werk:			
Gezocht naar mogelijkheden voor (ander) werk	9	6	85
Gezocht naar mogelijkheden voor (ander) vrijwilligerswerk	1	2	97
Vrije tijd:			
Informatie opgezocht over dingen die ik in mijn vrije tijd kan ondernemen	19	33	48
Iets opgezocht voor hobby	26	27	47
Een online cursus gevolgd	1	1	97
Een religieuze bijeenkomst gevolgd	1	2	97
Sociaal contact:			
Sociale netwerksites bezocht zoals Hyves, Facebook, Twitter of LinkedIn	40	8	52
Nieuwe mensen leren kennen	3	7	90
Contact onderhouden met vrienden of goede bekenden via email	49	29	23
Contact onderhouden met vrienden of goede bekenden via sociale netwerksites (zoals Hyves, Facebook of Twitter)	31	10	59
Een datingsite bezocht	2	1	97
Gechat (bijv via MSN, Facebook of Hyves) of een forum bezocht	16	8	76
Gebeld, eventueel met beeld (bv via Skype)	10	10	81

* Vanwege afronding tellen percentages niet altijd op tot 100%.

Internet biedt tevens een aanvulling of vervanging voor bestaande buurtvoorzieningen zoals winkels of banken. Een grote meerderheid van de internetgebruikers regelt bankzaken via internetbankieren, bijna een kwart van hen bestelt regelmatig goederen via internet.

Internet biedt ook mogelijkheden om informatie op te zoeken om participatie te vergroten of te veranderen. Bijna één op de tien mensen heeft in 2012 wekelijks gezocht naar mogelijkheden voor (ander) werk en de helft van de internetgebruikers zoekt regelmatig informatie op internet voor hobby of andere vrije tijdactiviteiten.

5.5 Participatie naar leeftijd, geslacht, opleidingsniveau en huishoudsamenstelling

De mate waarin mensen in de algemene bevolking participeren verschilt naar leeftijd en opleidingsniveau. Deze verschillen zijn alle vier jaren aanwezig (tabel 5.5).

Tabel 5.5: De totale participatie in de algemene bevolking over de periode 2009-2012; verschillen tussen subgroepen (participatie-indexcijfers[#])

	2009	2010	2011	2012
Totale groep algemene bevolking	100	93	94	95
Leeftijd				
15-39 jaar	105	94	97	97
40-64 jaar (referentie)	101	95	95	98
65 jaar en ouder	89 *	88 *	88 *	86 *
Geslacht				
Man	98	92	93	95
Vrouw (referentie)	102	95	95	96
Opleiding				
Laag opgeleid	87 *	83 *	81 *	81 *
Middelbaar opgeleid (referentie)	99	91	92	92
Hoog opgeleid	111 *	104 *	106 *	109 *
Huishouden				
Eenpersoonshuishouden	101	92	97	98
Meerpersoonshuishouden (referentie)	100	94	93	94

[#] De participatie-indexcijfers zijn relatieve cijfers welke ontwikkelingen weergeven in participatie op het totaal van alle participatiegebieden. De cijfers zijn afgeleid van de totale groep in het indexjaar 2009 (=100).

* Significant verschil met de referentiegroep.

Veel ouderen doen vrijwilligerswerk; het percentage ouderen dat vrijwilligerswerk doet is hoger dan mensen onder de 65 jaar (zie ook hoofdstuk 4). Omdat slechts een klein percentage van de ouderen betaald werk doet of een opleiding volgt is de totale participatie van ouderen elk jaar lager dan mensen die jonger zijn dan 65 jaar.

Mensen onder de 40 jaar participeren over het geheel niet meer of minder dan mensen in de leeftijd van 40-64 jaar. Zij doen echter vaker betaald werk, maar maken weer minder gebruik van het openbaar vervoer in vergelijking met de leeftijdsgroep van 40-64 jaar.

Hoger opgeleiden participeren het meest; in 2012 maken zij vaker gebruik van het openbaar vervoer, hebben zij vaker betaald werk, doen zij vaker vrijwilligerswerk en gaan zij vaker maandelijks naar uitgaansgelegenheden of naar verenigingsactiviteiten dan mensen die niet hoog opgeleid zijn.

Lager opgeleiden participeren het minst, ook minder dan mensen die middelbaar opgeleid zijn. In 2012 participeren lager opgeleiden alleen significant minder dan middelbaar opgeleiden in het gebruik van het openbaar vervoer. Op andere deelgebieden, betaald werk, vrijwilligerswerk en vrije tijdsactiviteiten, is het percentage lager opgeleiden dat participeert wel lager dan het percentage middelbaar opgeleiden, maar dit verschil is (net) niet significant.

Naar geslacht en huishoudsamenstelling zijn er geen verschillen in totale participatie in alle meetjaren. Vrouwen maken in 2012 echter vaker regelmatig gebruik van buurtvoorzieningen. Mannen daarentegen doen in 2012 vaker betaald werk. Tot slot maken mensen in eenpersoonshuishouden in 2012 vaker gebruik van het openbaar vervoer dan mensen die samenwonen met anderen.

5.6 Belang van participatie en behoefte om meer te participeren

Deze paragraaf beschrijft de mate waarin mensen in de algemene bevolking het belangrijk vinden om te participeren en hun behoefte om meer te participeren en/of hun tevredenheid met de mate waarin ze nu participeren.

Bij de vragen over de mate waarin het belangrijk is om te participeren is de volgende toelichting gegeven: *“Wij willen graag weten wat u belangrijk vindt als het gaat om vervoer, sociale contacten, vrije tijd, werk en opleiding. Het gaat in deze vraag niet om uw mogelijkheden of beperkingen of wat u daadwerkelijk doet. Het gaat erom wat u belangrijk vindt in uw leven. Bijvoorbeeld als u geen betaald werk heeft op dit moment, maar het hebben van betaald werk voor u heel erg belangrijk is, dan vult u ‘van het allergrootste belang’ in.”*

Op een vierpuntschaal kon worden aangegeven hoe belangrijk de betreffende activiteit is: ‘niet belangrijk’, ‘eigenlijk wel belangrijk’, ‘belangrijk’ of ‘van het allergrootste belang’. De top vijf van wat voor mensen in de algemene bevolking belangrijk is bestaat uit: het gebruik van de buurtvoorzieningen winkels en pinautomaat, dagelijks buitenshuis komen, betaald werk hebben en maandelijks vrienden ontmoeten (tabel 5.6).

Net als bij mensen met beperkingen en ouderen valt ook hier op dat de activiteiten die veel mensen belangrijk vinden, ze ook feitelijk met regelmaat doen. En het valt eveneens op dat er een aantal activiteiten zijn die belangrijk worden gevonden, maar die mensen niet met maandelijks regelmaat doen. Dit gaat zowel over het gebruik van buurtvoorzieningen (gebruik van bibliotheek, banken of postkantoor, parken en groenvoorzieningen) als over het bezoeken van uitgaansgelegenheden (attractie of museum, bioscoop of theater).

Tabel 5.6: De mate waarin mensen in de algemene bevolking het belangrijk vinden om te participeren in 2012 (percentages)

	Belangrijk	Van het allergrootste belang	Feitelijke participatie
Gebruik buurtvoorzieningen:			Regelmatig:
Winkels	54	42	Supermarkt:94
Bibliotheek	31	8	17
Bank of postkantoor	50	18	29
Buurthuis	17	4	8
Parken en groenvoorzieningen	49	26	46
Pinautomaat	55	34	71
Dagelijks buitenshuis	56	34	94
Gebruik van openbaar vervoer	27	4	59
Betaald werk			
18-39 jaar	35	56	79
40-64 jaar	36	41	63
Opleiding volgen			
18-39 jaar (N=171)	25	9	19
40-64 jaar (N=414)	20	2	12
Vrijwilligerswerk	35	6	37
Uitgaansgelegenheid bezoeken:			Maandelijks:
Restaurant of café	32	7	33
Attractie of museum	26	4	9
Bioscoop of theater	30	6	10
Verenigingsactiviteit doen en/of cursus volgen:			Maandelijks:
Naar een sportvereniging gaan	32	10	36
Deelname aan verenigingen zoals zang-, muziek-, toneel-, of hobbyvereniging	22	6	22
Maandelijks vrienden ontmoeten	46	41	90

Mede vanuit wat mensen belangrijk vinden ontstaat de behoefte om te participeren. Het is de vraag of de mate waarin mensen nu participeren voor hen voldoende is of dat zij meer zouden willen participeren.

Bijna een derde van de mensen in de algemene bevolking zou vaker ergens naar toe willen gaan (tabel 5.7). Hoger opgeleiden hebben deze behoefte minder; 22% van de hoger opgeleiden zou vaker ergens naar toe willen gaan, van de mensen die middelbaar opgeleid zijn wil 36% vaker ergens naar toe gaan. Alleenstaanden hebben juist meer behoefte om vaker ergens naar toe te gaan; 41% van de alleenstaanden zou vaker ergens heen gaan, van de mensen die samenwonen is dit 29%.

Een meerderheid van de algemene bevolking kan de dingen doen die hij/zij wil doen en ontmoet voldoende mensen. Mensen die alleen wonen vinden iets minder vaak dat zij voldoende mensen ontmoeten; 20% van de alleenstaanden zou de mensen die ze goed kennen vaker willen ontmoeten en 12% zou meer nieuwe mensen willen ontmoeten.

Tabel 5.7: De behoefte in de algemene bevolking om meer te participeren in 2012 (percentages[#])

Behoefte om meer te participeren en/of tevredenheid met de huidige mate van participatie			
Totale groep:			
Zou vaker gebruik willen maken van buurtvoorzieningen			7
Zou vaker ergens naar toe willen gaan			32
Voldoende activiteiten in de vrije tijd?*			
- Ja, ik kan de dingen doen die ik wil doen			69
- Nee, ik zou vaker iets alleen willen doen			10
- Nee, ik zou vaker iets met andere mensen samen willen doen in niet georganiseerd verband (bijv wandelen met vrienden)			13
- Nee, ik zou vaker iets met andere mensen samen willen doen in georganiseerd verband (bijv binnen een sport- of hobbyvereniging) (N=858)			5
- Nee, ik zou minder vaak iets willen doen			6
Voldoende contact en ontmoetingen met andere mensen?*			
- Ja, ik ontmoet voldoende mensen			80
- Nee, ik zou de mensen die ik goed ken vaker willen ontmoeten			15
- Nee, ik zou meer nieuwe mensen willen ontmoeten			7
- Nee, ik zou minder vaak mensen willen ontmoeten (N=860)			0
Mensen die nu niet participeren op betreffende deelgebied:	Ja	Nee	Weet niet
Zou gebruik willen maken van het openbaar vervoer (N=334)	15	60	24
Zou betaald werk willen doen (N=146) (<65 jaar)	34	49	17
Zou vrijwilligerswerk willen doen (N=487)	16	58	26

Vanwege afronding tellen percentages niet altijd op tot 100%.

* Meerdere antwoorden mogelijk waardoor het percentage niet optelt tot 100%.

Aan de mensen die nu geen gebruik maken van het openbaar vervoer, geen betaald werk hebben of geen vrijwilligerswerk doen, is gevraagd of zij dit zouden willen doen (tabel 5.7). Ruim een derde van de mensen onder de 65 jaar die geen betaald werk hebben zou dit wel willen. In de behoefte aan betaald werk is een verschil naar leeftijd (niet weergegeven in tabel); 85% van de mensen in de leeftijd tot 40 jaar die nu geen betaald werk hebben (N=20) zou dit wel willen, 25% van de mensen in de leeftijd van 40-64 jaar die nu geen betaald werk hebben (N=126) zou dit wel willen.

5.7 Eenzaamheid

In 2012 is ruim de helft (56%) van de mensen in de algemene bevolking niet eenzaam⁹.

Ruim een derde (35%) is matig eenzaam en 9% is (zeer) sterk eenzaam.

Lager opgeleiden voelen zich vaker eenzaam dan hoger opgeleiden; 16% van de mensen met een laag opleidingsniveau voelt zich (zeer) sterk eenzaam en slechts 5% van de mensen met een hoog opleidingsniveau. Ook alleenstaanden zijn vaker eenzaam; 17% van de alleenstaanden is (zeer) sterk eenzaam. Van de mensen die samenwonen is 8% (zeer) sterk eenzaam.

⁹ Eenzaamheid is gemeten met de 11-item eenzaamheidsschaal van de Jong Gierveld en Kamphuis (1985).

6 Conclusies

1. Is de participatie van mensen met een beperking, ouderen en de algemene bevolking veranderd in de periode 2008-2012?

De totale participatie van mensen met een lichamelijke beperking of een lichte of matige verstandelijke beperking is niet veranderd in de periode 2008-2012, ook de totale participatie van ouderen is onveranderd (periode 2009-2012).

Dit betekent niet dat er geen beweging is. Meer mensen met een lichamelijke beperking en ouderen zijn in deze periode vrijwilligerswerk gaan doen. En meer mensen met een verstandelijke beperking zijn vrienden gaan ontmoeten en activiteiten gaan doen ook (georganiseerd) zonder andere mensen met een verstandelijke beperking.

Minder mensen met een lichamelijke beperking maken in de afgelopen vijf jaar echter gebruik van buurtvoorzieningen en komen dagelijks buitenshuis. En minder mensen in de algemene bevolking maken gebruik van buurtvoorzieningen en doen verenigingsactiviteiten.

De toename in het vrijwilligerswerk is met name zichtbaar in het laatste jaar en laat dus zien dat de stijging van recente aard is. Het is op grond van dit onderzoek niet duidelijk waar de stijging mee te maken heeft. Mogelijk dat de toenemende aandacht voor vrijwilligerswerk ertoe heeft geleid dat meer mensen vrijwilligerswerk zijn gaan doen of zich er meer bewust van zijn geworden dat ze het doen, er zijn steeds meer lokale initiatieven in Nederland (zie RMO, 2013) waarin ruimte is voor vrijwilligers.

Het is opvallend dat de stijging alleen aanwezig is bij mensen met een lichamelijke beperking en bij ouderen en niet bij de algemene bevolking. Mogelijk dat de beschikbare tijd een rol speelt. Om meer zicht te krijgen op de stijging zou dit onderwerp verder verdiept moeten worden om duidelijk te krijgen om wat voor soort vrijwilligerswerk het gaat en om wat voor mensen het precies gaat.

De afname in het gebruik van buurtvoorzieningen is niet onverwacht. In de vraagstelling zijn meerdere voorzieningen opgenomen die in de afgelopen jaren zijn afgebouwd in aantal; denk hierbij aan postkantoren, bankfilialen en bibliotheken. De daling is hiermee goed te duiden. De noodzaak tot het gebruik van sommige buurtvoorzieningen neemt ook af door de komst van digitale middelen (denk bv aan internetbankieren). Wat opvalt is dat de daling in het gebruik van buurtvoorzieningen niet bij ouderen en bij mensen met een verstandelijke beperking zichtbaar is. Mogelijk dat dit verklaard kan worden doordat deze groepen minder gebruik maken van digitale middelen, doordat de groep mensen met een beperking sowieso al minder gebruik maken van buurtvoorzieningen en/of doordat ze meer 'gehecht' zijn aan het regelmatig gebruik van buurtvoorzieningen.

De toename bij mensen met een verstandelijke beperking in hun contact met vrienden en het ondernemen van activiteiten zonder andere mensen met een verstandelijke beperking is een stabiele toename over de jaren. Hier lijkt dus een verandering in gang gezet te zijn. Een verandering die aansluit bij verschillende initiatieven van zorgaanbieders en belangenverenigingen op het gebied van wonen, contacten en werk. Opvallend is dat de toename in sociaal contact significant is bij mensen in de leeftijd 40-64 jaar en mensen

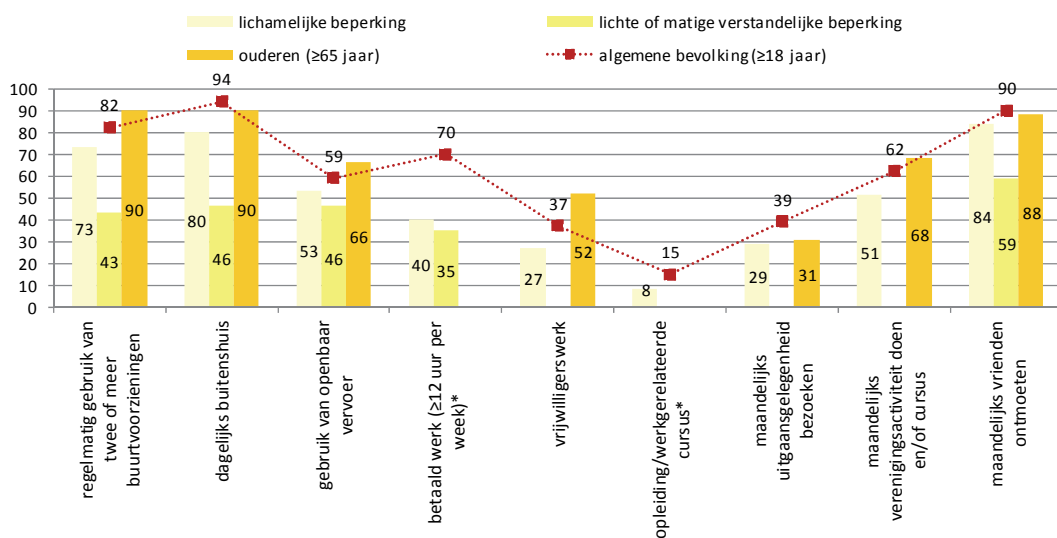
met een matige beperking, die hiermee een ‘inhaalslag’ maken.

Concluderend is er geen verandering in de totale participatie van mensen met beperkingen en ouderen, maar is er wel verandering te zien op deelgebieden.

2. *In welke mate participeren mensen met een beperking, ouderen en de algemene bevolking in 2012?*

De participatie van mensen met beperkingen, ouderen en de algemene bevolking in 2012 is weergegeven in figuur 6.1.

Figuur 6.1: Participatie van mensen met een lichamelijke beperking, lichte of matige verstandelijke beperking, ouderen (≥65 jaar) en de algemene bevolking in 2012 (percentages)[#]

[#] Om de algemene bevolking als referentiegroep goed zichtbaar te maken in de figuur, wordt een stippellijn weergegeven tussen de percentages.

* <65 jaar. Bij mensen met een verstandelijke beperking gaat het om (on)betaald werk, ook 65+-ers zijn in dit cijfer meegenomen.

Uit de figuur blijkt dat in alle groepen mensen actief deelnemen op meerdere gebieden. Het laat echter ook zien dat er nog steeds grote verschillen zijn in de mate waarin mensen met beperkingen participeren in vergelijking met de algemene bevolking. Met name op het gebied van betaald werk participeert relatief een klein percentage mensen met beperkingen in verhouding tot de algemene bevolking. Ook uit ander onderzoek blijken de verschillen, zowel op het gebied van betaald werk als sociaal contact (van Santvoort, 2009; van Campen en Cardol, 2009; de Klerk, 2007; Schuurman en van der Zwan, 2009). De resultaten uit de participatiemonitor maken duidelijk dat de verschillen niet alleen betaald werk en sociaal contact betreffen, maar dat deze op alle gebieden van participatie aanwezig zijn, bij het ene deelgebied meer dan bij het andere. Ook ouderen nemen actief deel aan de samenleving. De mate en soort van participatie

verschilt naar levensfase, ouderen zijn actief in vrijwilligerswerk en bij verenigingsactiviteiten, zoals ook blijkt uit ander onderzoek (van Houtum e.a., 2012; Zantinge e.a., 2011; Hoeymans, 2009).

Concluderend is er in 2012 een grote groep mensen die actief deelneemt aan de samenleving en zijn er nog steeds grote verschillen in de mate waarin mensen met beperkingen participeren in vergelijking met de algemene bevolking.

3. *In welke mate wordt voldaan aan de volgende condities in relatie tot participatie: toegankelijkheid van voorzieningen, financiële bestedingsruimte, aanvullend vervoer en internetgebruik?*

Voor een substantieel deel van de mensen met een ernstige lichamelijke beperking zijn openbare voorzieningen nog niet altijd toegankelijk; het gaat dan om uitgaansgelegenheden en verenigingsgebouwen (voor ongeveer zes op de tien mensen niet altijd toegankelijk), maar ook om andere openbare gebouwen en winkels (voor drie op de tien niet altijd toegankelijk). De toegankelijkheid is voor mensen met beperkingen dus nog steeds een probleem.

Er is een substantiële groep mensen die onvoldoende geld heeft om activiteiten in de vrije tijd te kunnen doen (bv sporten of naar een bioscoop gaan) en om te reizen met het openbaar vervoer als zij dat willen. Ruim een derde van de mensen met een lichamelijke beperking en de ouderen heeft onvoldoende geld om te sporten of uit te gaan naar bioscoop of theater, in de algemene bevolking is dit bij een kwart van de mensen het geval. Mensen met een ernstiger beperking en lager opgeleiden hebben vaker onvoldoende financiële middelen om dit te kunnen doen als zij dat willen. Een derde van de mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking kan eerder moeilijk dan makkelijk rondkomen, een kwart heeft niet altijd voldoende geld om te reizen met het openbaar vervoer als zij dat willen.

Met name mensen met een verstandelijke beperking maken gebruik van aanvullend vervoer; twee derde van hen maakt gebruik van speciaal vervoer om ergens te komen, zoals een speciale taxi, bus van de instelling of Valys. Ook mensen met een ernstige lichamelijke beperking maken relatief vaak gebruik van aanvullend vervoer; een kwart van hen maakt gebruik van aanvullend vervoer binnen de eigen regio (zoals ouderenbus, Wmo-deeltaxi of de Regiotaxi met speciale pas) en 15% heeft een Valypas.

Veel mensen maken gebruik van internet; met name onder mensen beneden de 40 jaar is het internetgebruik hoog, zowel bij mensen met beperkingen als in de algemene bevolking. Minder mensen met een verstandelijke beperking maken gebruik van internet, alhoewel er sterk onderscheid is naar leeftijd; bijna een kwart van de mensen jonger dan 40 jaar maakt gebruik van internet, van de 65-plussers is dit slechts 4%. Ongeveer de helft van de internetgebruikers vindt het gebruik van internet belangrijk om met andere mensen in contact te zijn. Internet wordt met name gebruikt voor het onderhouden van bestaande sociale contacten, alhoewel ruim 15% van zowel mensen onder de 40 jaar als mensen met een verstandelijke beperking via internet ook nieuwe mensen leert kennen.

Vervolgonderzoek is zinvol om beter zicht te krijgen op de mogelijkheden van internet in relatie tot participatie voor specifieke groepen.

Concluderend zijn voorwaarden om te kunnen participeren in de vorm van toegankelijkheid van gebouwen en voldoende financiële middelen om activiteiten te ondernemen als mensen dit willen, voor een substantiële groep mensen met beperkingen niet altijd aanwezig.

4. In hoeverre verschillen subgroepen (op basis van achtergrondkenmerken als leeftijd en ernst van de beperking) van elkaar?

Er zijn grote verschillen in de participatie van mensen naar ernst van de beperking en opleidingsniveau; mensen met een ernstiger beperking en lager opgeleiden participeren substantieel minder dan mensen met een lichtere beperking of hoger opleidingsniveau. Zo is bijvoorbeeld slechts 18% van de mensen met een ernstige lichamelijke beperking betaald aan het werk en komt 57% dagelijks buitenhuis. En neemt bijvoorbeeld 72% van de hoger opgeleiden in de algemene bevolking deel aan verenigingsactiviteiten, bij lager opgeleiden is dit 50%. De verschillen naar ernst van de beperking en opleidingsniveau zijn in de hele periode 2008-2012 aanwezig. Bij mensen met een verstandelijke beperking zitten verschillen tussen mensen met een lichte of matige beperking in het zelfstandig wonen, gebruik maken van openbaar vervoer, werken en de mate waarin ze ook mensen zonder een beperking ontmoeten.

Ouderen (≥ 65 jaar) doen in vergelijking met mensen onder de 40 jaar vaker vrijwilligerswerk.

Concluderend zijn er nog steeds grote verschillen in de mate waarin groepen mensen participeren op grond van ernst van de beperking en opleidingsniveau.

5. In welke mate vinden mensen met een beperking, ouderen en de algemene bevolking het belangrijk om te participeren en hoe groot is de behoefte om meer te participeren?

De top vijf van wat mensen belangrijk vinden is voor alle groepen dezelfde; sociaal contact, gebruik van buurtvoorzieningen (winkels en pinautomaat), betaald werk (< 65 jaar), dagelijks buitenshuis komen vinden mensen belangrijk en doen veel mensen feitelijk ook. Tabel 6.2 laat daarnaast zien dat de behoefte om meer te participeren redelijk dicht bij elkaar ligt voor de verschillende groepen. Mensen met een lichamelijke beperking zouden wel vaker ergens naar toe willen gaan dan andere groepen. Mensen met een verstandelijke beperking geven minder vaak behoefte aan om meer te participeren.

De behoefte om meer te participeren is met name bij mensen met een ernstige lichamelijke beperking een stuk groter; zo zou 64% vaker ergens naar toe willen gaan en wil 30% meer sociaal contact (niet in tabel). De behoefte tot meer sociaal contact en vrije tijd-activiteiten is bij ouderen, zowel in de algemene bevolking als ouderen met een lichamelijke beperking, wat minder aanwezig. Bij mensen met een verstandelijke beperking is er geen verschil in behoefte naar leeftijd, geslacht of ernst van de beperking.

Tabel 6.2: Participatiebehoefte van mensen met een lichamelijke beperking, lichte of matige verstandelijke beperking, ouderen en de algemene bevolking in 2012 (percentages)

Voldoende participatie?	Lichamelijke beperking	Verstandelijke beperking	Ouderen (≥65 jaar)	Algemene bevolking
Totale groep:				
Zou vaker gebruik willen maken van buurtvoorzieningen	8	nb	6	7
Zou vaker ergens naar toe willen gaan	43	21	33	32
Kan de dingen doen die ik wil doen (in vrije tijd)	65	88	80	69
Ontmoet voldoende mensen	77	88	86	80
Mensen die nu niet participeren op betreffende deelgebied:				
Zou gebruik willen maken van het openbaar vervoer	12	nb	16	15
Zou betaald werk willen doen (<65 jaar)	24	26*	5	34
Zou vrijwilligerswerk willen doen	9	nb	7	16

* Gevraagd is of mensen zouden willen werken ('betaald' is weggelaten).
nb=niet bevraagd.

Opvallend is dat de behoefte om meer te participeren bij mensen met een lichamelijke beperking lijkt te zijn toegenomen ten opzichte van twee jaar geleden. In 2010 gaf bijvoorbeeld 23% van hen aan vaker ergens naar toe te willen gaan. Ook op de andere gebieden is de behoefte wat gestegen (zie ook Meulenkamp e.a., 2011).

Vervolgonderzoek zou zich erop moeten richten om scherper in beeld te krijgen waar de behoeftes uit bestaan, waar ze vandaan komen en wat mensen nodig hebben om meer te kunnen participeren. Dit geldt ook voor mensen met een verstandelijke beperking; er zou nog beter uitgezocht kunnen worden of mensen met een verstandelijke beperking misschien andere, specifiekere, behoeftes hebben welke nu niet zijn meegenomen in het onderzoek.

Concluderend is er bij een substantiële groep mensen met beperkingen en ouderen behoefte om meer te participeren, de behoefte bij mensen met een lichamelijke beperking lijkt te zijn toegenomen ten opzichte van 2010.

6. In hoeverre zijn mensen met een beperking en ouderen eenzaam?

In de Nederlandse bevolking is ongeveer 10% sterk eenzaam (van Tilburg en de Jong Gierveld, 2007) en 20% matig eenzaam. In ons onderzoek vinden we in de algemene bevolking vergelijkbare cijfers voor mensen die sterk eenzaam zijn, het percentage mensen dat matig eenzaam is in ons onderzoek hoger.

Meer mensen met een lichamelijke beperking zijn sterk eenzaam en dit percentage is met 17% in 2012 ook toegenomen ten opzichte van 2009. Van de mensen met een ernstige lichamelijke beperking voelt zelfs 28% zich sterk eenzaam.

Andere groepen waarbij meer mensen zich eenzaam voelen zijn alleenstaanden en lager opgeleiden. Ouderen voelen zich over het algemeen iets minder vaak eenzaam; 6% van de ouderen is sterk eenzaam. Bij de mensen met een verstandelijke beperking is dit onderwerp anders bevraagd; 35% voelt zich weleens eenzaam of alleen.

Eenzaamheid is een van de belangrijkste indicatoren voor het sociaal welbevinden van mensen (de Jong Gierveld e.a., 2007). Vanuit de overheid is er dan ook de nodige aandacht voor eenzaamheid en hoe er iets gedaan kan worden om deze te verminderen (VWS, 2012). Cijfers in dit rapport geven aan dat er een substantiële groep is onder mensen met beperkingen die (zeer) sterk eenzaam is, met name ook mensen met een ernstige lichamelijke beperking.

Literatuur

- Brabers AEM, Reitsma-van Rooijen M, de Jong JD. Consumentenpanel Gezondheidszorg: basisrapport met informatie over het panel (2012). Utrecht: NIVEL, 2012.
- Cardol M, Speet M, and Rijken PM. Anders of toch niet? Deelname aan de samenleving van mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking. Utrecht: NIVEL, 2007.
- Cardol M, Vervloet M, Rijken PM. Participatie van mensen met beperkingen. Utrecht: NIVEL, 2006.
- CBS. Centraal Bureau voor de Statistiek, www.statline.nl, 2013.
- De Boer N, van Diepen A, Meijs L. Swingen met lokale kracht. Overheden en de netwerksamenleving. Den Haag: Raad voor Maatschappelijke Ontwikkeling, 2013.
- De Jong Gierveld J, Kamphuis FH. The development of a Rasch-type loneliness-scale. *Applied Psychological Measurement*, 1985;9:p.289-299.
- De Klerk M (red). Meedoen met beperkingen; rapportage gehandicapten 2007. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2007.
- De Klerk MMY. Rapportage gehandicapten 2002; maatschappelijke positie van mensen met lichamelijke beperkingen of verstandelijke handicaps. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2002.
- De Klerk M, Fernee H, Woittiez I, Ras M (samenstelling). Factsheet Mensen met lichamelijke of verstandelijke beperkingen. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2012.
- De Klerk M, van Campen C, Iedema J. SCP-maat voor lichamelijke beperkingen op basis van AVO 2003. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2006.
- Hoeymans N. Maatschappelijke participatie bij ouderen. *TPE*, 2009;3:p.53-66.
- <http://www.nationaalkompas.nl/gezondheid-en-ziekte/functioneren-en-kwaliteit-van-leven/lichamelijk-functioneren/wat-is-de-relatie-met-ziekten-en-determinanten/> (24 juni)
- <http://www.nationaalkompas.nl/gezondheid-en-ziekte/functioneren-en-kwaliteit-van-leven/lichamelijk-functioneren/trend/> (24 juni)
- Huber M, Knottnerus JA, Green L, van der Horst H, Jadad AR, Kromhout D, Leonard B, Lorig K, Loureiro MI, van der Meer JWM, Schnabel P, Smith R, van Weel C, Smid H. How should we define health? *BMJ*, 2011;343:d4163.
- International Classification of Functioning, Disability and Health. Dutch translation: WHO-FIC Collaborating Centre, Bilthoven, Netherlands, World Health Organization, 2001.
- Maas JMAG, Serail S, Janssen AJM. Frequentie-onderzoek geestelijk gehandicapten 1986. Tilburg: KUB/IVA, 1988.
- Meulenkamp T, van der Hoek L, Cardol M. Deelname aan de samenleving van mensen met een beperking en ouderen. Rapportage participatiemonitor 2011. Utrecht: NIVEL, 2011.
- Ras M, Woittiez I, van Kempen H, Sadiraj K. Steeds meer verstandelijk gehandicapten? Ontwikkelingen in vraag en gebruik van zorg van verstandelijk gehandicapten 1998-2008. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau, 2010.
- Schuurman M, Van der Zwan A. Inclusie zeggenschap support. Op weg naar een samenleving waar iedereen welkom is. Antwerpen/Apeldoorn: Garant, 2009.
- Van Campen C, Cardol M. When work and satisfaction with life do not go hand in hand: health barriers and personal resources in the participation of people with chronic physical disabilities. *Soc Sci Med*, 2009;69:p.56-60.
- Van den Brink-Muinen A, Rijken PM, Spreeuwenberg P, Heijmans MJWM. Kerngegevens Maatschappelijke situatie 2008 (Nationaal Panel Chronisch Zieken en Gehandicapten). Utrecht : NIVEL, 2009.
- Van den Hoogen P, Cardol M, Spreeuwenberg P, Rijken M. Deelname aan de samenleving van mensen met een beperking in 2006-2008: participatiemonitor 2008. Utrecht: NIVEL, 2010.
- Van den Hoogen P, Cardol M, Speet M, Spreeuwenberg P, Rijken PM. Deelname aan de samenleving van mensen met een beperking; participatiemonitor 2007. Utrecht: NIVEL, 2008.
- Van Houtum L, Cardol M, de Jong JD. Ondanks 'keuzebiografie' blijft de keuze beperkt: participatie naar

- levensfase. TSG: Tijdschrift voor Gezondheidswetenschappen, 2012;90(4):p.245-252.
- Van Santvoort MM. Disability in Europe: policy, social participation and subjective well-being (dissertatie). Groningen: Universiteit van Groningen, 2009.
- Van Schrojenstein Lantman - de Valk HMJ. Mensen met een verstandelijke beperking in Nederland. Maastricht: Onderzoeksinstituut ExTra; Capaciteitsgroep Huisartsgeneeskunde; Universiteit Maastricht, 2002.
- Van Staalduinen W, ten Voorde F. Trendanalyse verstandelijk gehandicaptenzorg. TNO, 2011.
- Van Tilburg TG, de Jong Gierveld J. Cesuurbepaling van de eenzaamheidsschaal [Cutting scores on the De Jong Gierveld Loneliness Scale]. Tijdschrift voor Gerontologie en Geriatrie, 1999;30:p.158-163.
- Van Tilburg TG, de Jong Gierveld J (red). Zicht op eenzaamheid. Achtergronden, oorzaken en aanpak. Assen: Van Gorcum, 2007.
- VWS. Kamerbrief gezamenlijke agenda VWS 'Van systemen naar mensen'. Den Haag: Kamerbrief 08-02-2013.
- VWS. Kamerbrief over eenzaamheid. Den Haag: Kamerbrief 30-10-2012.
- Zantinge EM, Van der Wilk EA, Van Wieren S, Schoemaker CG (red). Gezond ouder worden in Nederland. Bilthoven: RIVM, 2011.

Bijlage 1: Methodische verantwoording

B.1.1 De indicatoren (deelgebieden) van participatie en bijbehorende vraagstelling

In de participatiemonitor wordt de participatie gemeten op verschillende domeinen: wonen, mobiliteit, werk, opleiding, vrije tijdsbesteding en sociale contacten. Om een indicatie te kunnen geven van de feitelijke participatie op een bepaald domein, zijn indicatoren¹⁰ vastgesteld. Deze indicatoren zijn dus de maat voor de feitelijke participatie op een bepaald domein. Per domein zijn er één of twee indicatoren vastgesteld. Tabel B1.1-B1.3 geeft voor de groep mensen met een lichamelijke beperking, verstandelijke beperking, ouderen en de algemene bevolking een overzicht van de domeinen, indicatoren en de bijbehorende vraagstelling in de vragenlijst. De indicatoren zijn voor de verschillende groepen grotendeels dezelfde, maar wijken op een aantal punten af. Het belangrijkste verschil zit bij de mensen met een verstandelijke beperking (VB). Bij de indicatoren voor mensen met een VB is ook gedefinieerd of mensen participeren met anderen met een VB of (ook) met mensen zonder een VB.

Tabel B1.1: Domeinen, indicatoren, vraagstelling en codering feitelijke participatie, mensen met een lichamelijke beperking, ouderen en algemene bevolking

Domein	Indicator	Vraagstelling in vragenlijst	Codering
Woon-omgeving	Regelmatig gebruik van minimaal twee buurtvoorzieningen	<i>Hoe vaak maakt u gebruik van de onderstaande voorzieningen in uw buurt? (supermarkt, andere winkels, bibliotheek, bank/postkantoor, pinautomaat, buurthuis, parken en groenvoorzieningen) (regelmatig, soms, vrijwel nooit, niet in mijn buurt aanwezig)</i>	0= minder dan twee voorzieningen regelmatig 1=minimaal twee voorzieningen regelmatig
Mobiliteit	Dagelijks buitenshuis komen	<i>Over het algemeen, hoe vaak komt u buitenshuis of gaat u ergens naar toe? (dagelijks, wekelijks, maandelijks, minder dan 1x per maand)</i>	0=wekelijks of minder 1=dagelijks
	Weleens gebruik van openbaar vervoer	<i>Maakt u weleens gebruik van het openbaar vervoer zoals de bus, trein, metro, tram of Regiotaxi (dit is openbaar vervoer, van deur tot deur op afroep)? (nee, ja af en toe, ja regelmatig)</i>	0=nee 1=af en toe/regelmatig
Werk	Betaald werk (≥ 12 uur per week)	<i>Verricht u momenteel betaald werk (als werknemer of zelfstandig ondernemer)? (nee, ja, ... uur per week als werknemer, ja ... uur per week als zelfstandig ondernemer)</i>	0=nee 1=ja, voor minimaal 12 uur per week als werknemer en/of zelfstandig ondernemer

¹⁰ Vanwege de leesbaarheid wordt in het rapport de term 'deelgebied' gehanteerd voor de indicatoren.

Domein	Indicator	Vraagstelling in vragenlijst	Codering
	Vrijwilligerswerk	<i>Doet u vrijwilligerswerk? Hieronder wordt verstaan: werk dat in georganiseerd verband onbetaald wordt uitgevoerd (bv voor een sportvereniging, kerk/moskee, school, politieke partij) (nee, ja ...uur per week)</i>	0=nee 1=ja
Vrije tijd	Minimaal maandelijks uitgaansgelegenheid bezoeken	<i>Kunt u van de volgende activiteiten zeggen hoe vaak u ze doet? (uitgaan naar restaurant/café, bezoeken van een attractie of museum, uitgaan naar bioscoop of theater) (minstens 1x per week, minstens 1x per maand, minder dan 1x per maand, zelden of nooit)</i>	0=geen activiteit of (meerdere) activiteit(en) minder dan maandelijks 1=minimaal één activiteit minimaal maandelijks
	Minimaal maandelijks verenigingsactiviteiten ondernemen en/of cursus volgen	<i>Kunt u van de volgende activiteiten zeggen hoe vaak u ze doet? (sporten (in georganiseerd verband of een vereniging), deelname aan verenigingen zoals zang-, muziek-, toneel- of hobbyvereniging, deelname aan religieuze bijeenkomst) (minstens 1x per week, minstens 1x per maand, minder dan 1x per maand, zelden of nooit) <i>Volgt u of heeft u in (jaartal) één of meerdere cursussen gevolgd voor uw plezier of uw persoonlijke ontwikkeling? Bijvoorbeeld een kookcursus of computercursus?</i> (ja, namelijk de cursus(sen)....., nee)</i>	0=geen activiteit of (meerdere) activiteit(en) minder dan maandelijks en geen cursus 1=minimaal één activiteit minimaal maandelijks en/of een cursus
Sociaal contact	Minimaal maandelijks vrienden/echt goede kennissen ontmoeten	<i>Hoe vaak ontmoet u de volgende mensen? Het gaat uitsluitend om ontmoetingen met mensen die niet bij u in huis wonen en met wie u minimaal een (kort) gesprek voert (niet alleen een begroeting). (verschillende antwoordcategorieën, waaronder: uw vrienden of echt goede kennissen) (minstens 1x per week, 2x per maand, 1x per maand, minder dan 1x per maand, zelden of nooit, heb ik niet)</i>	0=niet maandelijks contact met vrienden/goede kennissen 1=minimaal maandelijks contact met vrienden/goede kennissen

Tabel B1.2: Domeinen, indicatoren, vraagstelling en codering feitelijke participatie, mensen met een verstandelijke beperking (VB) (mensen zelf)

Domein	Indicator	Vraagstelling in vragenlijst	Codering
Woon-omgeving	Wonen in woonwijk (met/zonder andere mensen met VB)	<i>Waar woont u?</i> (in een gewone woonwijk, dichtbij of aan de rand van een terrein voor mensen met een VB op instellingsterrein) <i>Met wie woont u?</i> (alleen, met kind(eren) (niet met partner), met mijn partner/samen, met mijn partner en kind(eren), bij familie (ouders broers/zussen, ooms/tantes, etc.), met mensen met een VB samen)	0=wonen op instellingsterrein ½=wonen in woonwijk met andere mensen met een VB 1=wonen in woonwijk zonder andere mensen met een VB
Mobiliteit	Dagelijks buitenshuis komen	<i>Hoe vaak gaat u ergens naar toe, bijvoorbeeld naar uw werk, school, vrienden, familie of vereniging?</i> (ongeveer elke dag, ongeveer elke week, ongeveer elke maand, minder dan één keer per maand)	0=wekelijks of minder 1=dagelijks
	Weleens gebruik maken van openbaar vervoer	<i>Als u naar de volgende activiteiten gaat, hoe gaat u er dan naar toe?</i> (activiteiten: werk of dagactiviteit, school, opleiding of werkgerelateerde cursus, restaurant, café, bioscoop (film) of theater, museum of pretpark, vereniging/soos of kerk/moskee/tempel, vrienden of familie) (verschillende antwoordmogelijkheden, waaronder: met het openbaar vervoer, bijvoorbeeld bus of trein of OV-regiotaxi) (wel/niet aangekruist)	0=geen gebruik 1=wel gebruik bij 1 of meerdere activiteiten
Werk	Doen van dagactiviteiten (dagactiviteitencentrum, (on)betaald werk, betaald werk bij reguliere werkgever)	<i>Heeft u op dit moment werk of andere dagactiviteiten? Zo ja, wat doet u dan?</i> (werk bij een bedrijf niet speciaal voor mensen met een VB, werk bij een sociale werkvoorziening, werk bij een bedrijf via een sociale werkvoorziening, werk bij een leer-werk-bedrijf bijvoorbeeld op een zorgboerderij, dagactiviteiten bij een activiteitencentrum speciaal voor mensen met een VB, dagactiviteiten bij een activiteitencentrum of ontmoetingscentrum voor ouderen met een VB, dagactiviteiten bij een activiteitencentrum of ontmoetingscentrum voor ouderen, niet speciaal voor mensen met een VB) (wel/niet aangekruist) <i>Wordt u betaald voor het werk/de activiteiten die u doet?</i> (ja, nee)	0=geen dagactiviteiten 1/3=dagactiviteitencentrum 2/3=(on)betaald werk 1=betaald werk bij reguliere werkgever

Domein	Indicator	Vraagstelling in vragenlijst	Codering
Vrije tijd	Weleens activiteiten in vrije tijd ondernemen (met/zonder andere mensen met VB)	<i>Gaat u weleens naar een restaurant, café of theater of naar de film? (ja, nee)</i> <i>Zo ja, met wie gaat u dan meestal? (meerdere antwoordmogelijkheden)</i> <i>Gaat u weleens naar een museum, dierentuin of pretpark?</i> <i>Zo ja, met wie gaat u dan meestal? (meerdere antwoordmogelijkheden)</i> <i>Gaat u in uw vrije tijd weleens naar activiteiten speciaal voor mensen met een VB? (ja, nee)</i> <i>Gaat u in uw vrije tijd weleens naar activiteiten niet speciaal voor mensen met een VB? (ja, nee)</i>	0=geen activiteit 1/2=wel activiteit, met anderen VB (activiteiten speciaal voor mensen VB of naar activiteit met begeleiders/huisgenoten of vrijwilligers) 1=naar activiteiten niet speciaal voor mensen VB én naar twee of meer specifieke activiteiten alleen of met partner, familie, vrienden of goede bekenden
Sociaal contact	Ontmoet weleens vrienden	<i>Met wie spreekt u regelmatig af doet u weleens dingen samen? (verschillende antwoordcategorieën, waaronder: vrienden) (wel/niet aangekruist)</i> <i>Hebben de vrienden een verstandelijke beperking? (nee, geen van hen heeft een VB, ja, sommige van hen hebben een VB, ja de meeste van hen hebben een VB, al deze mensen hebben een VB)</i>	0=geen contact met vrienden ½=ontmoet weleens/regelmatig vrienden met een VB 1=ontmoet weleens/regelmatig vrienden zonder een VB ¹¹

Tabel B1.3: Domeinen, indicatoren, vraagstelling en codering feitelijke participatie, mensen met een verstandelijke beperking (VB) (naasten)

Domein	Indicator	Vraagstelling in vragenlijst	Codering
Woon-omgeving	Regelmatig gebruik van minimaal twee buurtvoorzieningen	<i>Hoe vaak maakt uw naaste gebruik van de onderstaande voorzieningen in zijn/haar buurt? (supermarkt, andere winkels, bibliotheek, bank/postkantoor/pinautomaat, parken en groenvoorzieningen)</i> (regelmatig, soms, (vrijwel) nooit)	0= minder dan twee voorzieningen regelmatig 1=minimaal twee voorzieningen regelmatig
Woon-omgeving	Wonen in gewone woonwijk	<i>Waar woont uw naaste? (in een gewone woonwijk, dichtbij of aan de rand van een terrein voor mensen met een VB, op instellingsterrein) (wel/niet aangekruist)</i> <i>Met wie woont uw naaste? (alleen, met kind(eren) (niet met partner), met partner/samen, met partner en kind(eren), bij familie (ouders broers/zussen, ooms/tantes, etc.), met mensen met een VB samen) (wel/niet aangekruist)</i>	0=wonen op instellingsterrein ½=wonen in woonwijk met andere mensen met een VB 1=wonen in woonwijk zonder andere mensen met een VB
Mobiliteit	Dagelijks buitenshuis komen	<i>Over het algemeen, hoe vaak gaat uw naaste ergens naar toe in zijn haar buurt of regio? (dagelijks, wekelijks, maandelijks, minder dan 1x per maand)</i>	0=wekelijks of minder 1=dagelijks

¹¹ Men scoort een '1' op de indicator indien bij vraag twee 'nee' of 'ja, sommige' is geantwoord.

Domein	Indicator	Vraagstelling in vragenlijst	Codering
	Weleens gebruik van openbaar vervoer	<i>Als uw naaste wat verder weg ergens naar toe gaat, hoe gaat hij/zij dan?</i> (verschillende antwoordmogelijkheden, waaronder: met het openbaar vervoer, zoals de bus, trein, metro, tram, met de Regiotaxi (openbaar vervoer, van deur tot deur op afroep) zonder gebruik van een speciale pas (bijv. een Wmo-pas) (wel/niet aangekruist)	0=geen gebruik 1=wel gebruik
Werk	Dagactiviteiten	<i>Welke dagactiviteit doet uw naaste met een verstandelijke beperking normaal gesproken?</i> (betaald werk bij een gewone werkgever, betaald werk bij een apart bedrijf van de sociale werkvoorziening/werkplaats (gesubsidieerd via de Wet sociale werkvoorziening, Wsw), betaald werk bij een gewone werkgever met ondersteuning van een begeleider of jobcoach (gesubsidieerd via de Wsw/persoonsgebonden budget of via de WIA als onderdeel van een reïntegratietraject), onbetaald werk of vrijwilligerswerk buitenshuis of stage, kinderdagcentrum, dagactiviteitencentrum voor verstandelijk gehandicapten (dagactiviteitencentrum voor volwassenen, dvo, dagbesteding, AC), leerwerkplek, losgekoppeld van de zorginstelling (bijvoorbeeld op een zorgboerderij of in een winkeltje), mijn naaste gaat niet naar een dagactiviteitencentrum en heeft geen werk buitenshuis) (wel/niet aangekruist)	0=geen dagactiviteiten 1/3=dagactiviteitencentrum 2/3=(on)betaald werk 1=betaald werk bij reguliere werkgever
Vrije tijd	Minimaal maandelijks uitgaansgelegenheid bezoeken	<i>Kunt u van de volgende activiteiten zeggen hoe vaak uw naaste met een VB ze doet?</i> (uitgaan naar restaurant, café, bezoeken van een attractie of museum, uitgaan naar bioscoop of theater) (minstens 1x per week, minstens 1x per maand, minder dan 1x per maand, zelden of nooit) <i>Kunt u bij de activiteiten waaraan uw naaste deelneemt aangeven of deze speciaal georganiseerd worden voor mensen met een verstandelijke beperking?</i> (speciaal voor mensen met een VB, niet speciaal voor mensen met een VB)	0=geen activiteit ½=minimaal maandelijks één of meer activiteit(en), georganiseerd speciaal voor mensen met een VB 1=minimaal maandelijks één of meer activiteit(en), niet speciaal voor mensen met een VB

Domein	Indicator	Vraagstelling in vragenlijst	Codering
	Minimaal maandelijks georganiseerde-/verenigingsactiviteiten ondernemen	<i>Kunt u van de volgende activiteiten zeggen hoe vaak uw naaste met een VB ze doet?</i> (sporten (in georganiseerd verband of vereniging), deelname aan een soos of vereniging zoals zang-, muziek-, toneel- of hobbyvereniging, deelname aan religieuze bijeenkomst bijvoorbeeld in een kerk of moskee) (minstens 1x per week, minstens 1x per maand, minder dan 1x per maand, zelden of nooit) (ja, nee) <i>Kunt u bij de activiteiten waaraan uw naaste deelneemt aangeven of deze speciaal georganiseerd worden voor mensen met een verstandelijke beperking?</i> (speciaal voor mensen met een VB, niet speciaal voor mensen met een VB)	0=geen activiteit ½=minimaal maandelijks activiteit, georganiseerd speciaal voor mensen met een VB 1=minimaal maandelijks activiteit(en), niet speciaal voor mensen met een VB
Sociaal contact	Minimaal maandelijks vrienden of goede kennissen ontmoeten	<i>Met wie spreekt uw naaste met een verstandelijke beperking regelmatig af of onderneemt hij/zij weleens activiteiten? En hoe vaak ongeveer?</i> <i>Het gaat uitsluitend om ontmoetingen met mensen met wie uw naaste een (kort) gesprek voert (niet alleen een begroeting). Het gaat hierbij niet om mensen die bij uw naaste in huis of in de instelling wonen.</i> (verschillende antwoordcategorieën, waaronder: zijn/haar vrienden of goede kennissen) (minstens 1x per week, 2x per maand, 1x per maand, minder dan 1x per maand, zelden of nooit, heeft hij/zij niet) <i>Hebben de vrienden/goede kennissen met wie uw naaste afspreekt ook een verstandelijke beperking?</i> (géén van hen heeft een VB, sommigen hebben een VB, de meesten hebben een VB)	0=geen contact met vrienden ½=ontmoet minimaal maandelijks vrienden met een VB 1=ontmoet minimaal maandelijks vrienden zonder een VB ¹²

B.1.2 Het meten van ontwikkelingen in participatie

De 'totale' participatie als optelsom van de indicatoren

Om ontwikkelingen in de tijd te kunnen meten wordt voor alle groepen jaarlijks een participatie-indexcijfer berekend. Dit cijfer geeft de ontwikkeling in de totale, feitelijke, participatie weer. De totale participatie is een somscore van de verschillende indicatoren (zie tabel B1.1 t/m B1.3). Afhankelijk van de groep zijn er zeven tot negen indicatoren. Elke respondent krijgt de score '0' (geen participatie) of '1' (wel participatie) op elke indicator. Bij de groep mensen met een verstandelijke beperking is er ook de mogelijkheid om '1/2' te scoren, indien de betreffende activiteit wordt gedaan met mensen met

¹² Men scoort een '1' op de indicator indien bij vraag twee 'nee' of 'ja, sommige' is geantwoord.

een verstandelijke beperking (VB); zij scoren een '1' indien de betreffende activiteit wordt gedaan (ook) zonder mensen met een VB. Bij de indicator dagactiviteiten staat score '1' voor het doen van betaald werk bij een reguliere werkgever. Gemaakte aanname bij het berekenen van de totale participatie is dat de indicatoren optelbaar zijn en allen even zwaar meewegen.

De totale participatiescore is de somscore op de totale set van indicatoren gedeeld door het aantal indicatoren waarop de betreffende persoon een niet-missende waarde had. Een persoon met een lichamelijke beperking die op één van de in totaal negen indicatoren missend is en op vier van de resterende acht indicatoren een 1 scoort, heeft dus een totale participatiescore van $4/8=0.5$. Als voorwaarde voor het berekenen van de totale participatiescore is gehanteerd dat een respondent op minimaal de helft +1 van de indicatoren een geldende waarde had (0, ½ of 1); bij mensen met een lichamelijke beperking is dat dus op minimaal zes van de negen indicatoren.

Het participatie-indexcijfer

Om ontwikkelingen in de tijd te kunnen meten worden voor alle groepen jaarlijks participatie-indexcijfers berekend. Dit zijn relatieve cijfers; zij geven de participatie weer in vergelijking met het indexjaar. De metingen van mensen met beperkingen zijn gestart in 2006, de totale participatie voor de totale groep is in dat jaar op 100 gesteld. Bij de ouderen en de algemene bevolking is dit gedaan in het jaar 2009. Alle participatie-indexcijfers zijn relatief ten opzichte van de score van de totale groep in het indexjaar. Een participatie-indexcijfer moet dus worden gezien als een relatieve maat voor participatie die zichtbaar maakt of er sprake is van een verandering van de participatie in een bepaald jaar ten opzichte van voorgaande jaren, met als uitgangspunt 2006 of 2009. Bovenstaande procedure is zowel toegepast voor de totale participatiescores als de scores op de indicatoren. In deze rapportage worden de ontwikkelingen in participatie van mensen met beperkingen getoetst over de periode 2008-2012; deze participatie-indexcijfers zijn afgeleid van het indexcijfer in het indexjaar 2006. Vervolgens is er getoetst over de periode 2008-2012 of er sprake is van een lineaire trend.

Opgemerkt dient te worden dat de constructie van het participatie-indexcijfer op normatieve keuzes berust. De geïnccludeerde domeinen zijn op basis van de beschikbare wetenschappelijke literatuur en in overleg met het ministerie van VWS gekozen. Verder is in overleg met dit ministerie een duidelijke keuze gemaakt om het indexcijfer uitsluitend te baseren op gegevens over de feitelijke participatie en geen gegevens over ervaren tevredenheid met de feitelijke participatie erin te betrekken.

Kanttekeningen bij het meten van ontwikkelingen in participatie

Bij longitudinale analyses hebben onderzoekers te maken met een veranderende werkelijkheid en voortschrijdend inzicht over hoe goed te meten. Dit geldt ook voor dit participatieonderzoek. Om de lezer te helpen de resultaten te interpreteren wordt in het rapport aangegeven of een toe- of afname in de participatie te maken heeft met een veranderde vraagstelling en welk jaar deze verandering betreft.

Eenzaamheid

In dit rapport wordt de eenzaamheid van mensen met een lichamelijke beperking, ouderen en de algemene bevolking gemeten aan de hand van de eenzaamheidsschaal van de Jong Gierveld en Kamphuis (1985). Deze schaal bestaat uit elf stellingen, waarvan de respondenten aangeven in hoeverre deze stellingen op hen van toepassing zijn. Alle stellingen bij elkaar opgeteld bepalen de mate van eenzaamheid. Er kan een onderverdeling gemaakt worden naar sociale en emotionele eenzaamheid. Sociale eenzaamheid hangt samen met het ontbreken van een brede groep mensen of sociaal netwerk (vrienden, collega's en mensen uit de buurt). Emotionele eenzaamheid ontstaat als iemand een hechte, intieme relatie mist met één ander persoon, in de meeste gevallen een levenspartner. Sociale en emotionele contacten kunnen elkaar niet of in beperkte mate vervangen. Dus het ontbreken van een partner kan niet worden gecompenseerd door het hebben van een groot sociaal netwerk en omgekeerd.

Zes stellingen in de eenzaamheidsschaal hebben betrekking op de emotionele eenzaamheid en vijf stellingen op de sociale eenzaamheid. Er is gebruik gemaakt van drie antwoordcategorieën: 'ja', 'min of meer' en 'nee'. Er is sprake van matige eenzaamheid als mensen op 3-8 vragen aangegeven hebben sociaal of emotioneel eenzaam te zijn, voor sterke eenzaamheid zijn dit 9-11 vragen (van Tilburg & de Jong Gierveld, 1999). Aan mensen met een verstandelijke beperking is alleen de vraag gesteld of zij zich wel eens eenzaam voelen of alleen en is een toelichting gevraagd waarom of wanneer zij zich eenzaam voelen.

B.1.3 Beschrijving van geraadpleegde NIVEL Panels en respons

Nationaal Panel Chronisch zieken & Gehandicapten (NPCG)

De panelleden van het NPCG zijn geworven via huisartsenpraktijken (landelijke steekproef uit de Registratie Gevestigde Huisartsen in Nederland) en via twee bevolkingsonderzoeken: het Aanvullend Voorzieningsgebruik Onderzoek 2003 (AVO; SCP) en het Woning Behoeftte Onderzoek 2002 (WBO; VROM). De panelleden met een matige of ernstige lichamelijke beperking zijn geworven via de bevolkingsonderzoeken. De panelleden met een lichte lichamelijke beperking zijn geselecteerd onder de mensen met een chronische ziekte die zijn geworven via huisartsenpraktijken. In 2011 en 2012 is ook een kleine groep mensen met een lichte beperking uit bevolkingsonderzoek meegenomen. Zie voor een uitgebreide beschrijving van het Panel en de wervingsprocedure de publicatie van Van den Brink-Muinen e.a. (2009).

Het NPCG bestaat uit mensen met een chronische ziekte en/of lichamelijke beperking. Mensen met een chronische ziekte en mensen met een lichamelijke beperking zijn geen twee elkaar uitsluitende groepen. Bij een groot deel van de mensen met een lichamelijke beperking houdt de beperking verband met de aanwezigheid van een chronische ziekte. Voor de participatiemonitor zijn mensen die wél een chronische ziekte, maar géén lichamelijke beperking hebben buiten beschouwing gelaten, omdat het hebben van een lichamelijke beperking er bij participatie meer toe doet dan het hebben van een chronische ziekte.

Panelleden ontvangen elk najaar een vragenlijst met daarin onder meer vragen over hun deelname aan de samenleving. Zie tabel B1.4 voor de respons.

Tabel B1.4: Respons in het Nationaal Panel Chronisch Zieken en Gehandicapten (NPCG), 2008-2012

Jaar	Verstuurde enquêtes	Ingevuld retour	Respons
2008	2198	1961	89%
2009	2905	2524	87%
2010	2674	2163	81%
2011	2357	2034	86%
2012	2297	1951	85%

Panel Samen Leven (PSL)

Ruim 600 mensen met een lichte of matige beperking zijn lid van het Panel Samen Leven (PSL). Naast mensen met een beperking zelf, zijn ook ruim 450 naasten (in de meeste gevallen familie of goede bekenden) van mensen met een verstandelijke beperking lid. In ongeveer de helft van de gevallen nemen zowel de persoon met een verstandelijke beperking als zijn/haar naaste deel aan het panel. In de andere helft van de gevallen is alleen de persoon met een verstandelijke beperking of alleen een naaste lid.

Uitgesloten van deelname aan het panel zijn mensen met een verstandelijke beperking en/of naasten die niet Nederlandstalig zijn en personen die terminaal ziek zijn. Mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking die moeilijk communiceren kunnen wel aan het panel deelnemen. Als door communicatieproblemen deelname onmogelijk is, neemt de direct naaste deel aan het panel. Zie voor verdere informatie over het Panel Samen Leven de publicatie van Cardol e.a. (2006) en de website www.nivel.nl/panel-samen-leven.

De mensen met een verstandelijke beperking worden elke twee jaar geïnterviewd over hun deelname aan de samenleving. Getrainde interviewers¹³ nemen een gestructureerd interview af, indien nodig wordt hierbij gebruik gemaakt van pictogrammen; naasten ontvangen elk najaar een vragenlijst. Zie voor de respons tabel B1.5 en B1.6.

Tabel B1.5: Respons in het Panel Samen Leven (PSL), mensen met een verstandelijke beperking, 2008-2012

Jaar	Uitgenodigd voor interview	Deelgenomen	Respons
2008	549	458	83%
2010	616	500	81%
2012	597	497	83%

¹³ De interviews zijn uitgevoerd door bureau GfK. De interviewers hebben een training ontvangen van het NIVEL voor het afnemen van de participatie-vragenlijst en hebben ervaring met het interviewen van mensen met een verstandelijke beperking. De meerderheid van de interviewers van 2012 heeft ook in 2006, 2008 en 2010 de interviews afgenomen.

Tabel B1.6: Respons in het Panel Samen Leven (PSL), naasten van mensen met een verstandelijke beperking 2008-2012

Jaar	Verstuurde enquêtes	Ingevuld retour	Respons
2008	445	317	71%
2009	397	302	76%
2010	464	372	80%
2011	441	323	73%
2012	397	319	80%

Consumentenpanel Gezondheidszorg (CoPa)

Het Consumentenpanel Gezondheidszorg (CoPa) is opgezet om onder de algemene bevolking in Nederland, of onder specifieke groepen binnen de algemene bevolking in Nederland, de meningen over gezondheidszorg en de kennis, verwachtingen en ervaringen hiermee te meten. Het Consumentenpanel bestaat in 2012 uit ongeveer 6000 personen van 18 jaar en ouder. Het panel wordt regelmatig ververs; panelleden zijn over het algemeen niet langer dan vijf jaar lid. Voor dit onderzoek wordt elk jaar een steekproef getrokken van mensen van 18 jaar en ouder ('algemene bevolking') en van mensen van 65 jaar en ouder ('ouderen'). Een uitgebreide beschrijving van het Consumentenpanel Gezondheidszorg, de representativiteit en de werving van panelleden staat in het rapport van Brabers e.a. (2012).

Ook in CoPa zitten mensen met een lichamelijke beperking. In 2012 heeft in de steekproef 'algemene bevolking' 62% geen beperking, 20% een lichte beperking, 14% een matige beperking en 3% een ernstige beperking. Op grond van schattingen van het aantal mensen met een lichamelijke beperking (de Klerk e.a., 2012) liggen de geschatte percentages op respectievelijk 72%, 12%, 11% en 5%. Dit betekent dat er in de steekproef van CoPa een lichte oververtegenwoordiging is van het percentage mensen met lichte en matige beperkingen.

In de CoPa steekproef 'ouderen' in 2012 zijn de percentages als volgt; 44% geen beperking, 29% lichte beperking, 20% matige beperking en 7% ernstige beperking. Op grond van schattingen van het aantal ouderen met een lichamelijke beperking (de Klerk e.a., 2012) liggen de schattingen op respectievelijk 44%, 19%, 22% en 15%. Hieruit blijkt dat er in de steekproef 'ouderen' van CoPa een lichte ondervertegenwoordiging is van mensen met ernstige lichamelijke beperkingen.

De steekproef van panelleden ontvangt elk najaar een vragenlijst over hun deelname aan de samenleving. Zie voor de respons tabel B1.7 en B1.8.

Tabel B1.7: Respons in het Consumentenpanel Gezondheidszorg (CoPa), steekproef ouderen (≥ 65 jaar), 2009-2012

Jaar	Verstuurde enquêtes	Ingevuld retour	Respons
2009	493	377	76%
2010	1.019	916	88%
2011	750	593	79%
2012	750	554	74%

Tabel B1.8: Respons in het Consumentenpanel Gezondheidszorg (CoPa), steekproef algemene bevolking, 2009-2012

Jaar	Verstuurde enquêtes	Ingevuld retour	Respons
2009	1559	1056	68%
2010	1419	1072	76%
2011	1500	1028	69%
2012	1500	875	58%

B.1.4 Standaardpopulatie en kenmerken respondenten

Standaardisatie gegevens

Om uitspraken te kunnen doen op populatieniveau zijn zowel de schattingen (percentages) van de afzonderlijke indicatoren als de participatie-indexcijfers voor de groep mensen met een lichamelijke beperking, voor de groep mensen met een verstandelijke beperking, voor de groep ouderen en de algemene bevolking geschat voor een gedefinieerde standaardpopulatie (zie tabel B1.9-B1.12). Dit maakt het tevens mogelijk om ontwikkelingen in de participatie van groepen mensen over de jaren heen te kunnen volgen en eventuele veranderingen te kunnen aantonen die niet het gevolg zijn van verschillen in de samenstelling van de onderzoeksgroepen over de jaren heen. De samenstelling van de standaardpopulaties is gebaseerd op gegevens over de daadwerkelijke samenstelling van de betreffende populaties in Nederland. Hiervoor zijn verschillende bronnen geraadpleegd.

Verschillende resultaten in het rapport zijn niet gestandaardiseerd; ofwel omdat de groep te klein is ($N < 25$) ofwel omdat het een deelpopulatie betreft (bijvoorbeeld dat een resultaat alleen mensen betreft die gebruik maken van het openbaar vervoer). Hier is dan alleen gerapporteerd over de respondenten (die de vragenlijst hebben ingevuld).

Kenmerken van de respondenten staan vermeld in de tabellen B1.9 tot en met B1.12.

Mensen met een lichamelijke beperking

Voor het definiëren van de standaardpopulatie van mensen met een lichamelijke beperking baseren we ons qua geslacht, leeftijd en ernst van de beperking vooral op schattingen van prevalentie van beperkingen op bevolkingsniveau voor januari 2006 (De Klerk, 2007) (zie tabel B1.9). De NPCG-cijfers wijken wat de verdeling naar leeftijd en ernst van de beperking betreft af, omdat voor het NPCG – behalve chronisch zieken – met name mensen met een matige of ernstige beperking zijn geselecteerd (uit AVO 2003 en WBO 2002), dus niet mensen met een lichte beperking. Voor de verdeling naar geslacht, leeftijd en ernst van de beperking gaan we dus uit van de SCP-prevalentiecijfers.

Over de verdeling naar opleidingsniveau en huishouden van mensen met een lichamelijke beperking zijn behalve uit het NPCG geen cijfers voorhanden. Wel zijn er cijfers van het SCP voor mensen met een matige of ernstige lichamelijke beperking.

Voor de verdeling naar regio en mate van stedelijkheid van de standaardpopulatie nemen we de gegevens over van de Nederlandse bevolking in 2006 (statline.cbs.nl/statweb). Van de populatie mensen met een beperking zijn deze gegevens niet bekend.

Tabel B1.9: Verantwoording van de gekozen standaardpopulatie en kenmerken van respondenten in 2012 van mensen met een lichamelijke beperking (≥ 15 jaar, zelfstandig wonend)

	SCP, 2006 (De Klerk 2007)	Respondenten in 2012	Standaard- populatie
	%	%	%
<i>Mensen met een motorische beperking vanaf 20 jaar:</i>			
Geslacht			
- Mannen	36	35	35
- Vrouwen	64	65	65
Leeftijd			
- 15 t/m 39 jaar	20-39: 16	4	15
- 40 t/m 64 jaar	44	39	45
- 65 jaar en ouder	40	57	40
Ernst beperking			
- Licht	55	23	55
- Matig	31	53	30
- Ernstig	14	25	15
<i>Mensen met een matige of ernstige lichamelijke beperking vanaf 16 jaar:</i>			
Aard van de beperking			
- Alleen motorisch	77	56	80
- Motorisch en zintuiglijk	23	44	20
<i>Mensen met een matige of ernstige lichamelijke beperking vanaf 18 jaar:</i>			
Opleidingsniveau			
- Laag	50	39	50
- Midden	36	43	35
- Hoog	14	18	15
Huishouden			
- Eenpersoonshuishouden	26	37	25
- Meerpersoonshuishouden	74	63	75
CBS, 2006			
<i>Nederlandse bevolking vanaf 0 jaar:</i>			
Regio			
- Noord	10	7	10
- Oost	21	23	21
- West	47	52	47
- Zuid	22	18	22
Mate van stedelijkheid			
- Zeer sterk stedelijk	18	23	18
- Sterk stedelijk	27	23	27
- Matig stedelijk	21	25	21
- Weinig stedelijk	22	19	22
- Niet stedelijk	12	10	12

Mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking

Voor het definiëren van de standaardpopulatie van mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking over 2006 zijn gegevens voorhanden uit het Panel Samen Leven (PSL) en uit twee oudere prevalentiestudies (zie tabel B1.10). De geslachtsverdeling zoals gevonden in het PSL zit precies tussen de schattingen op basis van twee oudere prevalentiestudies in. De leeftijdsverdelingen van de twee oudere prevalentiestudies lopen sterk uiteen. De studie van Van Schrojenstein Lantman-de Valk et al. (2002) komt op een veel

grotere groep ouderen en veel minder jongeren dan de studie van Maas et al. (1988), bewerkt door het SCP voor 2001. De verklaring hiervoor moet volgens de auteurs worden gezocht in het gegeven dat (jonge) mensen nu minder snel als gehandicapt worden beschouwd. In het Nationaal Kompas Volksgezondheid (www.rivm.nl) wordt getwijfeld aan deze verklaring, omdat het gebruik van speciale onderwijsvoorzieningen juist toeneemt. De cijfers van het PSL zitten er voor de groepen 15-39 en 40-64 jaar tussenin. Daarom is ervoor gekozen om zoveel mogelijk bij deze cijfers aan te sluiten. Voor de verdeling naar ernst van de verstandelijke beperking houden we de verdeling die in het PSL werd gevonden bij aanvang in 2006 aan (zie van den Hoogen e.a., 2010). Alleen mensen met een lichte of een matige verstandelijke beperking zijn vertegenwoordigd in het PSL, maar dit is ook de populatie waarover we hier uitspraken willen doen. Voor mensen met een verstandelijke beperking standaardiseren we niet naar huishoudsamenstelling omdat deze variabele een sterke samenhang vertoont met de ernst van de verstandelijke beperking. Hoewel het in eerste instantie de bedoeling was om de standaardpopulatie voor deze groep ook te definiëren naar regio en stedelijkheid, is hiervan later afgezien omdat deze kenmerken uiteindelijk niet zijn gebruikt in de data-analyse. De reden hiervoor is dat vereenvoudiging van de data-analyse nodig bleek vanwege het geringe aantal respondenten in sommige subgroepen van mensen met een verstandelijke beperking.

Tabel B1.10: Verantwoording van de gekozen standaardpopulatie van mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking en kenmerken van respondenten in 2012 (≥ 15 jaar)

	Maas et al., 1988; bewer- king SCP %	Van Schrojenstein Lantman-de Valk et al., 2002 %	Respondenten in 2012, mensen zelf %	Respondenten in 2012, naasten %	Standaard- populatie %
	<i>Mensen met een verstandelijke beperking vanaf 20 jaar, 2001:</i>		<i>Mensen met een verstandelijke beperking vanaf 0 jaar, 2001:</i>		
Geslacht					
- Mannen	57	54	57	55	55
- Vrouwen	43	46	43	45	45
Leeftijd					
- 15 t/m 39 jaar	20-39: 56	20-34: 25	30	42	40
- 40 t/m 64 jaar	39	35-69: 70	57	47	50
- 65 jaar en ouder	5	70 en ouder: 5	13	11	10
Ernst beperking					
- Licht	45	-	61	44	55
- Matig	-	-	39	56	45
- Ernstig	55	-	--	--	-

Ouderen in de algemene bevolking (≥65 jaar) en algemene bevolking

Voor het definiëren van de standaardpopulatie van de algemene bevolking en ouderen in de algemene bevolking zijn gegevens gebruikt van het CBS (peildatum 2009). Zie voor de samenstelling van het Consumentenpanel Brabers e.a. (2012).

Tabel B1.11: Verantwoording van de gekozen standaardpopulatie van ouderen in de algemene bevolking (≥65 jaar) en kenmerken van respondenten in 2012

	CBS (peildatum: 2009)	Respondenten in 2012	Standaardpopulatie
	%	%	%
Geslacht			
- Mannen	43	52	45
- Vrouwen	57	48	55
Leeftijd			
- 65-74 jaar	55	62	55
- 75 jaar en ouder	45	38	45
Huishouden			
- Eenpersoonshuishouden	36	45	35
- Meerpersoonshuishouden	64	55	65

Tabel B1.12: Verantwoording van de gekozen standaardpopulatie van de algemene bevolking en kenmerken van respondenten in 2012

	CBS (peildatum: 2009)	Respondenten in 2012	Standaardpopulatie
	%	%	%
Geslacht			
- Mannen	49	50	50
- Vrouwen	51	50	50
Leeftijd			
- 15 t/m 39 jaar	36	20	35
- 40 t/m 64 jaar	45	48	45
- 65 jaar en ouder	19	33	20
Opleidingsniveau	Alleen beroepsbevolking		
- Laag	24	15	24
- Midden	43	54	43
- Hoog	33	30	33
Huishouden			
- Eenpersoonshuishouden	24	24	25
- Meerpersoonshuishouden	76	76	75

B.1.5 Statistische analyse

Alle gegevens zijn geanalyseerd op basis van een lineair regressiemodel (totale participatiescores) of een logistisch regressiemodel (indicatoren en overige). Er is rekening gehouden met afhankelijkheid in data die ontstaat doordat mensen meerdere jaren meedoen. Er is getoetst of in de loop van de tijd een toe- of afname (lineaire trend) heeft plaatsgevonden bij de totale groep en/of bij subgroepen.

Panelleden die op één of meerdere van de correctievariabelen (leeftijd, geslacht, opleidingsniveau, ernst en aard van de beperking, huishoudsamenstelling, regio en/of stedelijkheid) een missende waarde hebben zijn niet meegenomen in de analyses.

Er zijn analyses uitgevoerd om schattingen (percentages) te geven voor de totale groep van mensen met een beperking, ouderen of de algemene bevolking, en voor subgroepen (bijvoorbeeld naar ernst van de beperking). Schattingen voor subgroepen zijn niet gegeven indien niet of nauwelijks sprake is van spreiding in de antwoorden binnen één of meer subgroepen en/of indien de subgroepen te klein zijn ($N < 25$) om een betrouwbaar beeld te geven van de betreffende subgroep. Een uitzondering vormt de groep ouderen met een verstandelijke beperking bij de meting van de naasten. In een aantal jaren was de groep ouderen iets kleiner dan $N=25$, maar er is voor gekozen om deze cijfers wel te presenteren (zie bijlage 4). De cijfers moeten echter met de nodige voorzichtigheid bekeken worden vanwege de kleine groep. Bij het berekenen van de indicatoren ‘betaald werk’ en ‘opleiding’ is de groep mensen van 65 jaar en ouder standaard niet meegenomen in de analyses vanwege de kleine aantallen.

Voor alle schattingen is de boven- en ondergrens van het 95%-betrouwbaarheidsinterval berekend. Ook is getoetst of het effect van een bepaald kenmerk van een subgroep (bijvoorbeeld vrouw ten opzichte van man) significant is. Een dergelijk significant sekseffect impliceert dat de gemiddelde waarde op een bepaalde indicator voor vrouwen afwijkt van die van mannen. Vanwege het grote aantal toetsingen dat is gedaan, is steeds een alpha van .01 gehanteerd. Alle schattingen voor subgroepen zijn gecorrigeerd voor leeftijd, geslacht, opleidingsniveau, ernst en aard van de beperking, huishoudsamenstelling, regio en/of stedelijkheid (voor de gebruikte kenmerken per groep zie paragraaf B1.3). In dit rapport wordt alleen gesproken van een verschil wanneer deze statistisch significant is.

Daar waar mogelijk wordt de feitelijke participatie van mensen met een beperking en ouderen in perspectief geplaatst door een vergelijking te maken met gegevens van de algemene Nederlandse bevolking. We merken hierbij op dat bij de vergelijkingen met de algemene bevolking niet is gecorrigeerd voor eventuele verschillen in sociaal-demografische kenmerken tussen de algemene bevolking en de groep mensen met beperkingen, bijvoorbeeld in de leeftijds- en geslachtsverdeling.

Bijlage 2: Scores op de indicatoren voor participatie 2008-2012, mensen met een lichamelijke beperking

Als aanvulling en onderbouwing van de (trend)cijfers in hoofdstuk 2 bevat deze bijlage alle cijfers over de feitelijke participatie van mensen met een lichamelijke beperking, uitgesplitst naar jaar en achtergrondkenmerk.

Tabel B2.1: Gebruik buurtvoorzieningen, mensen met een lichamelijke beperking, totale groep en subgroepen, 2008-2012 (in procenten)

Maakt regelmatig gebruik van minimaal twee buurtvoorzieningen (winkels, bank/postkantoor/pin-automaat, bibliotheek, buurthuis, park/groenvoorziening)	2008*	2009**	2010**	2011	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep	84 (81-86)	81 (79-84)	81 (79-84)	70 (67-73)	73 (69-76)	Afname
Leeftijd						
15-39 jaar	83 (69-91)	75 (63-84)	85 (78-91)	72 (61-81)	56 (44-67)	Afname
40-64 jaar	85 (81-88)	83 (80-86)	82 (79-85)	71 (67-74)	76 (73-80)	Afname
65 jaar en ouder	83 (79-86)	81 (78-84)	79 (76-82)	70 (66-73)	74 (70-77)	Afname
Geslacht						
Mannen	81 (77-85)	78 (74-81)	80 (76-83)	66 (61-71)	68 (63-72)	Afname
Vrouwen	85 (82-88)	83 (80-86)	82 (79-85)	73 (69-76)	75 (72-78)	Afname
Opleidingsniveau						
Laag opgeleid	81 (77-85)	77 (73-81)	81 (77-84)	66 (62-70)	69 (65-73)	Afname
Middelbaar opgeleid	86 (82-89)	85 (82-87)	81 (78-84)	73 (69-77)	73 (69-77)	Afname
Hoog opgeleid	86 (81-90)	86 (81-89)	84 (80-88)	77 (72-81)	81 (77-85)	Afname
Ernst van de beperking						
Lichte beperking	89 (86-92)	86 (83-88)	85 (81-88)	76 (71-80)	79 (74-83)	Afname
Matige beperking	81 (77-84)	82 (78-84)	80 (78-83)	69 (65-72)	69 (66-73)	Afname
Ernstige beperking	59 (52-65)	57 (51-62)	68 (63-72)	50 (45-55)	53 (48-59)	Geen
Aard van de beperking						
Alleen motorisch	84 (81-86)	82 (79-84)	81 (78-84)	70 (67-74)	73 (69-76)	Afname
Motorisch en zintuiglijk	84 (80-88)	81 (77-84)	82 (78-85)	71 (67-75)	72 (67-76)	Afname
Huishoudsamenstelling						
Alleenwonend	84 (79-87)	84 (81-87)	82 (78-85)	74 (70-78)	75 (70-79)	Afname
Samenwonend	84 (81-87)	80 (78-83)	81 (79-84)	69 (66-72)	72 (69-75)	Afname

* Vanwege een wijziging in vraagstelling in 2008 zijn cijfers uit 2007 geïmputeerd.

** In 2009 en 2010 is er een iets afwijkende antwoordoptie; pinautomaat is in de antwoordopties samen-gevoegd met bank/postkantoor.

Tabel B2.2: Dagelijks buitenshuis komen, mensen met een lichamelijke beperking, totale groep en subgroepen, 2008-2012 (in procenten)

Dagelijks buitenshuis komen of ergens naar toe gaan	2008	2009	2010	2011	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep	86 (83-88)	82 (79-84)	82 (79-84)	82 (79-85)	80 (77-83)	Afname
Leeftijd						
15-39 jaar	89 (80-95)	84 (74-91)	82 (74-88)	88 (79-94)	78 (66-86)	Geen
40-64 jaar	88 (85-90)	84 (81-87)	86 (83-88)	86 (82-88)	84 (81-87)	Geen
65 jaar en ouder	81 (78-84)	78 (74-81)	76 (72-79)	74 (70-77)	75 (71-79)	Afname
Geslacht						
Mannen	88 (84-90)	84 (80-87)	84 (80-87)	84 (80-87)	82 (78-86)	Geen
Vrouwen	85 (82-88)	80 (77-83)	80 (77-83)	81 (77-84)	79 (75-82)	Geen
Opleidingsniveau						
Laag opgeleid	83 (80-87)	81 (77-84)	81 (77-84)	79 (75-83)	79 (75-83)	Geen
Middelbaar opgeleid	88 (85-90)	82 (79-85)	81 (78-84)	83 (80-86)	80 (76-83)	Afname
Hoog opgeleid	89 (85-92)	83 (78-87)	85 (82-89)	88 (84-91)	83 (79-87)	Geen
Ernst van de beperking						
Lichte beperking	92 (90-94)	88 (85-90)	88 (84-91)	87 (83-90)	86 (83-90)	Afname
Matige beperking	78 (75-81)	79 (75-82)	77 (74-79)	80 (77-83)	75 (71-78)	Geen
Ernstige beperking	59 (53-64)	54 (49-60)	57 (52-62)	58 (53-63)	57 (52-63)	Geen
Aard van de beperking						
Alleen motorisch	86 (83-88)	82 (79-85)	82 (79-85)	82 (78-85)	80 (77-83)	Afname
Motorisch en zintuiglijk	85 (82-89)	80 (76-84)	80 (75-83)	83 (79-86)	80 (75-83)	Geen
Huishoudsamenstelling						
Alleenwonend	83 (79-87)	80 (76-84)	80 (75-83)	78 (74-83)	78 (73-82)	Geen
Samenwonend	87 (84-89)	82 (79-85)	82 (79-85)	83 (80-86)	81 (78-84)	Geen

Tabel B2.3: Gebruik van openbaar vervoer, mensen met een lichamelijke beperking, totale groep en subgroepen, 2008-2012 (in procenten)

Weleens gebruik van openbaar vervoer	2008	2009	2010*	2011	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep	49 (46-53)	47 (44-50)	44 (41-47)	48 (45-51)	53 (50-57)	Geen
Leeftijd						
15-39 jaar	45 (33-58)	51 (39-63)	46 (37-55)	47 (36-58)	59 (47-70)	Geen
40-64 jaar	49 (45-53)	42 (38-46)	40 (36-44)	46 (42-50)	50 (45-54)	Geen
65 jaar en ouder	52 (48-55)	51 (47-55)	47 (43-52)	51 (47-55)	56 (52-60)	Geen
Geslacht						
Mannen	39 (35-44)	40 (35-44)	35 (31-40)	41 (37-46)	46 (41-51)	Geen
Vrouwen	55 (51-59)	51 (47-55)	48 (45-52)	52 (48-55)	57 (53-61)	Geen
Opleidingsniveau						
Laag opgeleid	44 (39-48)	46 (42-51)	44 (40-49)	47 (42-51)	50 (45-55)	Geen
Middelbaar opgeleid	53 (49-58)	47 (43-52)	39 (35-43)	45 (41-49)	51 (47-56)	Geen
Hoog opgeleid	59 (53-66)	48 (42-54)	53 (47-58)	59 (54-65)	68 (62-73)	Toename
Ernst van de beperking						
Lichte beperking	55 (50-59)	52 (47-56)	46 (41-51)	51 (46-56)	57 (51-62)	Geen
Matige beperking	49 (45-53)	45 (41-49)	45 (41-48)	47 (43-51)	53 (49-57)	Geen
Ernstige beperking	33 (28-39)	34 (29-40)	34 (29-39)	38 (33-43)	43 (37-48)	Toename
Aard van de beperking						
Alleen motorisch	48 (44-51)	47 (43-50)	43 (39-47)	47 (43-51)	53 (49-57)	Geen
Motorisch en zintuiglijk	56 (50-61)	49 (44-54)	47 (42-51)	52 (48-57)	56 (51-60)	Geen
Huishoudsamenstelling						
Alleenwonend	54 (49-59)	54 (49-59)	50 (45-54)	55 (50-60)	60 (55-65)	Geen
Samenwonend	48 (44-51)	45 (41-48)	42 (38-45)	46 (42-49)	51 (47-55)	Geen

* In 2010 is het woordje 'weleens' weggelaten uit de vraagstelling.

Tabel B2.4: Betaald werk (≥ 12 uur per week), mensen met een lichamelijke beperking (<65 jaar), totale groep en subgroepen, 2008-2012 (in procenten)

Betaald werk (≥ 12 uur per week)	2008	2009	2010	2011	2012	Toe- of afname ($p \leq 0.01$)
Totale groep	37 (32-42)	35 (31-40)	38 (34-43)	38 (33-44)	40 (34-46)	Geen
Leeftijd						
15-39 jaar	57 (44-69)	54 (41-65)	53 (43-63)	56 (44-67)	61 (48-73)	Geen
40-64 jaar	30 (26-35)	30 (26-34)	33 (29-38)	33 (28-38)	33 (28-38)	Geen
65 jaar en ouder	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	Geen
Geslacht						
Mannen	51 (44-58)	47 (40-54)	43 (36-51)	41 (34-49)	45 (37-53)	Geen
Vrouwen	30 (25-35)	30 (25-34)	35 (31-41)	37 (31-43)	37 (31-43)	Geen
Opleidingsniveau						
Laag opgeleid	26 (21-33)	26 (20-32)	33 (27-40)	32 (25-40)	31 (24-40)	Geen
Middelbaar opgeleid	47 (40-53)	44 (38-50)	40 (35-47)	46 (39-52)	50 (43-57)	Geen
Hoog opgeleid	53 (44-61)	51 (43-58)	49 (42-57)	46 (38-54)	45 (36-54)	Geen
Ernst van de beperking						
Lichte beperking	48 (41-55)	49 (43-55)	53 (46-60)	54 (46-62)	52 (44-61)	Geen
Matige beperking	29 (24-35)	28 (23-34)	29 (24-33)	27 (22-33)	31 (25-37)	Geen
Ernstige beperking	16 (11-24)	11 (7-17)	14 (10-20)	14 (9-21)	18 (12-26)	Geen
Aard van de beperking						
Alleen motorisch	37 (32-43)	36 (31-41)	41 (36-46)	41 (36-47)	42 (36-49)	Geen
Motorisch en zintuiglijk	34 (26-42)	34 (27-41)	27 (21-33)	28 (22-35)	31 (24-39)	Geen
Huishoudsamenstelling						
Alleenwonend	24 (18-33)	26 (20-33)	34 (27-41)	32 (24-41)	34 (26-43)	Geen
Samenwonend	41 (36-47)	39 (34-44)	40 (35-45)	41 (35-46)	42 (36-48)	Geen

n.b. = niet berekend.

Tabel B2.5: Vrijwilligerswerk, mensen met een lichamelijke beperking, totale groep en subgroepen, 2008-2012 (in procenten)

Vrijwilligerswerk	2008	2009	2010	2011	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep	19 (17-22)	20 (18-23)	19 (17-22)	23 (20-26)	27 (24-30)	Toename
Leeftijd						
15-39 jaar	18 (11-28)	19 (12-29)	16 (11-23)	25 (17-36)	24 (16-36)	Geen
40-64 jaar	22 (19-26)	22 (18-25)	22 (19-26)	27 (23-31)	30 (26-34)	Toename
65 jaar en ouder	16 (14-20)	19 (16-22)	17 (15-21)	18 (16-22)	26 (22-29)	Toename
Geslacht						
Mannen	18 (15-22)	19 (16-23)	18 (15-21)	24 (20-28)	28 (24-33)	Toename
Vrouwen	20 (17-23)	21 (18-24)	20 (17-23)	23 (20-26)	27 (23-30)	Toename
Opleidingsniveau						
Laag opgeleid	14 (11-17)	16 (13-19)	15 (12-18)	19 (16-23)	23 (19-27)	Toename
Middelbaar opgeleid	24 (20-27)	22 (19-25)	21 (18-25)	24 (21-28)	28 (24-32)	Geen
Hoog opgeleid	31 (26-38)	33 (28-39)	33 (28-38)	36 (30-42)	40 (35-46)	Geen
Ernst van de beperking						
Lichte beperking	21 (18-25)	23 (19-27)	20 (16-24)	26 (22-31)	31 (27-36)	Toename
Matige beperking	18 (15-21)	19 (17-23)	20 (17-23)	22 (19-26)	25 (22-29)	Toename
Ernstige beperking	16 (12-20)	12 (9-17)	16 (13-20)	15 (12-19)	18 (14-23)	Geen
Aard van de beperking						
Alleen motorisch	19 (16-22)	20 (17-23)	19 (16-22)	23 (20-26)	28 (24-31)	Toename
Motorisch en zintuiglijk	21 (18-26)	21 (17-25)	20 (17-24)	23 (19-27)	25 (21-29)	Geen
Huishoudsamenstelling						
Alleenwonend	20 (17-25)	21 (17-25)	19 (15-23)	23 (19-28)	27 (23-32)	Geen
Samenwonend	19 (16-22)	20 (17-23)	19 (17-22)	23 (20-26)	27 (24-31)	Toename

Tabel B2.6: Opleiding of werkgerelateerde cursus, mensen met een lichamelijke beperking (<65 jaar), totale groep en subgroepen, 2008-2012 (in procenten)

Opleiding of werkgerelateerde cursus	2008	2009*	2010	2011	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep	6 (4- 8)	5 (3- 7)	5 (4- 8)	6 (4- 9)	8 (6-12)	Geen
Leeftijd						
15-39 jaar	12 (6-22)	13 (7-22)	17 (10-26)	17 (9-30)	18 (9-33)	Geen
40-64 jaar	4 (3- 6)	3 (2- 5)	4 (2- 6)	4 (3- 6)	6 (4- 9)	Geen
65 jaar en ouder	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	
Geslacht						
Mannen	4 (2- 7)	5 (3- 8)	4 (2- 8)	5 (3-10)	7 (4-12)	Geen
Vrouwen	7 (4-11)	4 (3- 7)	6 (4- 9)	6 (4- 9)	8 (6-13)	Geen
Opleidingsniveau						
Laag opgeleid	3 (2- 6)	3 (2- 6)	3 (1- 6)	4 (2- 8)	5 (3-10)	Geen
Middelbaar opgeleid	9 (6-13)	7 (5-11)	7 (5-11)	7 (5-11)	9 (6-13)	Geen
Hoog opgeleid	13 (8-20)	6 (3-11)	15 (10-22)	15 (10-22)	20 (13-28)	Geen
Ernst van de beperking						
Lichte beperking	8 (5-13)	7 (4-11)	7 (4-12)	9 (5-14)	12 (8-18)	Geen
Matige beperking	4 (3- 8)	4 (2- 6)	5 (3- 7)	4 (2- 7)	6 (3- 9)	Geen
Ernstige beperking	3 (1- 6)	2 (1- 5)	2 (1- 5)	2 (1- 6)	4 (1- 8)	Geen
Aard van de beperking						
Alleen motorisch	5 (3- 8)	4 (3- 7)	6 (4-10)	6 (4- 9)	8 (6-12)	Geen
Motorisch en zintuiglijk	7 (4-12)	6 (4-11)	3 (1- 6)	5 (3- 9)	7 (4-12)	Geen
Huishoudsamenstelling						
Alleenwonend	5 (3-10)	5 (3- 8)	7 (4-12)	7 (4-11)	9 (5-15)	Geen
Samenwonend	6 (4- 9)	5 (3- 7)	5 (3- 8)	5 (3- 9)	8 (5-11)	Geen

* Waardes uit 2008 zijn geïmputeerd vanwege een foutieve skip in de vragenlijst.
n.b. = niet berekend.

Tabel B2.7: Vrije tijdsbesteding; uitgaansgelegenheid, mensen met een lichamelijke beperking, totale groep en subgroepen, 2008-2012 (in procenten)

Bezoekt minimaal maandelijks een uitgaansgelegenheid (café, restaurant, bioscoop, theater, attractie of museum)	2008	2009	2010	2011	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep	29 (27-32)	31 (28-34)	28 (26-31)	28 (25-31)	29 (26-32)	Geen
Leeftijd						
15-39 jaar	35 (24-47)	38 (28-50)	28 (21-37)	37 (27-48)	37 (26-49)	Geen
40-64 jaar	34 (30-38)	32 (28-36)	29 (26-33)	28 (25-32)	29 (26-34)	Geen
65 jaar en ouder	23 (20-26)	28 (24-31)	27 (24-31)	25 (22-29)	26 (23-30)	Geen
Geslacht						
Mannen	31 (27-35)	33 (29-37)	29 (25-33)	30 (26-35)	31 (26-36)	Geen
Vrouwen	29 (26-32)	30 (27-33)	28 (25-32)	27 (24-31)	28 (25-32)	Geen
Opleidingsniveau						
Laag opgeleid	23 (19-26)	24 (20-27)	21 (18-25)	21 (17-25)	23 (19-27)	Geen
Middelbaar opgeleid	33 (29-37)	37 (33-41)	33 (29-37)	32 (29-36)	31 (27-35)	Geen
Hoog opgeleid	48 (42-55)	47 (41-52)	47 (42-53)	49 (44-55)	48 (42-54)	Geen
Ernst van de beperking						
Lichte beperking	33 (28-37)	35 (31-39)	32 (27-37)	32 (28-37)	34 (29-39)	Geen
Matige beperking	28 (25-32)	29 (26-33)	27 (24-31)	27 (24-30)	26 (22-29)	Geen
Ernstige beperking	22 (17-27)	22 (18-27)	20 (17-24)	19 (15-23)	21 (17-26)	Geen
Aard van de beperking						
Alleen motorisch	30 (27-33)	31 (28-35)	29 (26-33)	28 (25-32)	29 (26-33)	Geen
Motorisch en zintuiglijk	28 (23-32)	30 (26-35)	24 (21-28)	28 (24-32)	27 (23-32)	Geen
Huishoudsamenstelling						
Alleenwonend	29 (24-34)	25 (21-30)	27 (23-32)	29 (25-34)	26 (22-31)	Geen
Samenwonend	30 (26-33)	33 (30-36)	29 (26-32)	28 (25-31)	30 (27-34)	Geen

Tabel B2.8: Vrije tijdsbesteding; georganiseerde-/verenigingsactiviteiten, mensen met een lichamelijke beperking, totale groep en subgroepen, 2008-2012 (in procenten)

Onderneemt minimaal maandelijks georganiseerde-/verenigingsactiviteiten (sporten in georganiseerd-/verenigingsverband, deelname aan verenigingen, zoals zang-, muziek-, toneel- of hobbyvereniging, deelname aan religieuze bijeenkomst) en/of volgen van cursus	2008	2009	2010	2011	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep	52 (49-55)	53 (50-56)	49 (46-53)	50 (47-54)	51 (47-54)	Geen
Leeftijd						
15-39 jaar	50 (38-62)	54 (42-65)	52 (42-61)	54 (43-65)	57 (45-69)	Geen
40-64 jaar	51 (48-55)	48 (44-51)	47 (43-51)	47 (43-51)	49 (44-53)	Geen
65 jaar en ouder	54 (50-57)	58 (54-62)	51 (47-55)	52 (48-57)	51 (46-55)	Geen
Geslacht						
Mannen	44 (39-49)	48 (43-52)	42 (38-47)	43 (38-48)	43 (39-48)	Geen
Vrouwen	56 (53-60)	55 (52-59)	53 (50-57)	54 (50-58)	55 (51-59)	Geen
Opleidingsniveau						
Laag opgeleid	45 (41-50)	45 (41-49)	44 (40-48)	45 (41-50)	44 (39-49)	Geen
Middelbaar opgeleid	55 (51-59)	59 (55-63)	50 (46-54)	52 (48-56)	53 (49-58)	Geen
Hoog opgeleid	67 (61-73)	65 (59-70)	64 (59-70)	62 (56-67)	67 (62-73)	Geen
Ernst van de beperking						
Lichte beperking	55 (50-59)	57 (53-61)	51 (46-56)	55 (50-60)	55 (50-60)	Geen
Matige beperking	50 (46-54)	50 (46-54)	49 (45-52)	47 (43-51)	46 (42-50)	Geen
Ernstige beperking	46 (41-52)	43 (38-49)	46 (41-51)	39 (34-44)	44 (39-50)	Geen
Aard van de beperking						
Alleen motorisch	51 (48-55)	54 (50-57)	49 (46-53)	51 (47-54)	50 (46-54)	Geen
Motorisch en zintuiglijk	55 (50-60)	49 (44-53)	49 (44-53)	48 (44-53)	53 (48-57)	Geen
Huishoudsamenstelling						
Alleenwonend	49 (44-54)	49 (44-54)	49 (44-53)	49 (44-54)	50 (45-55)	Geen
Samenwonend	53 (49-57)	54 (51-58)	50 (46-53)	51 (47-54)	51 (47-55)	Geen

Tabel B2.9: Sociaal contact met vrienden, mensen met een lichamelijke beperking, totale groep en subgroepen, 2008-2012 (in procenten)

Minimaal maandelijks vrienden/echt goede kennissen ontmoeten	2008	2009	2010	2011	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep	81 (79-84)	84 (81-86)	83 (80-85)	86 (83-88)	84 (81-87)	Geen
Leeftijd						
15-39 jaar	81 (70-89)	88 (78-94)	85 (77-90)	92 (83-96)	90 (80-95)	Geen
40-64 jaar	82 (79-85)	84 (81-86)	83 (79-86)	84 (80-86)	83 (79-86)	Geen
65 jaar en ouder	80 (76-83)	83 (79-85)	83 (79-86)	85 (82-87)	84 (80-86)	Geen
Geslacht						
Mannen	80 (76-84)	81 (78-85)	79 (76-83)	84 (80-87)	82 (78-86)	Geen
Vrouwen	82 (79-84)	85 (82-87)	85 (82-87)	86 (84-89)	85 (82-88)	Geen
Opleidingsniveau						
Laag opgeleid	78 (74-82)	82 (78-85)	82 (78-85)	84 (80-87)	83 (79-87)	Geen
Middelbaar opgeleid	83 (80-86)	85 (82-88)	84 (81-87)	87 (84-90)	85 (82-88)	Geen
Hoog opgeleid	86 (81-90)	86 (82-89)	85 (81-89)	87 (83-90)	85 (80-88)	Geen
Ernst van de beperking						
Lichte beperking	83 (80-87)	87 (83-89)	86 (82-89)	88 (84-91)	88 (85-91)	Geen
Matige beperking	80 (77-83)	81 (78-84)	80 (77-83)	84 (81-86)	79 (75-82)	Geen
Ernstige beperking	74 (69-78)	76 (72-81)	77 (72-80)	78 (73-82)	76 (71-80)	Geen
Aard van de beperking						
Alleen motorisch	82 (79-85)	85 (82-87)	84 (81-86)	86 (83-89)	85 (81-87)	Geen
Motorisch en zintuiglijk	77 (73-81)	79 (75-83)	80 (77-84)	83 (79-86)	82 (79-86)	Geen
Huishoudsamenstelling						
Alleenwonend	80 (76-83)	83 (79-87)	83 (79-86)	86 (83-89)	84 (81-88)	Geen
Samenwonend	82 (79-84)	84 (81-87)	83 (80-86)	85 (82-88)	84 (81-87)	Geen

Bijlage 3: Scores op de indicatoren voor participatie 2008-2012, mensen met een verstandelijke beperking (mensen zelf)

Als aanvulling en onderbouwing van de (trend)cijfers in hoofdstuk 3 bevat deze bijlage alle cijfers over de feitelijke participatie van mensen met een verstandelijke beperking, volgens mensen met een beperking zelf, uitgesplitst naar jaar en achtergrondkenmerk.

Tabel B3.1: Wonen in woonwijk, mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking, totale groep en subgroepen, 2008-2012 (in procenten)

Woont in een woonwijk	2008	2010	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep mensen met een lichte of matige VB	92 (89-95)	90 (87-93)	89 (86-92)	Geen
Leeftijd				
15-39 jaar	94 (88-97)	93 (88-96)	91 (85-95)	Geen
40-64 jaar	92 (87-95)	88 (83-92)	89 (84-92)	Geen
65 jaar en ouder	89 (75-95)	86 (73-94)	81 (69-89)	Geen
Geslacht				
Mannen	93 (89-96)	90 (86-93)	90 (86-93)	Geen
Vrouwen	91 (85-95)	90 (85-94)	88 (82-92)	Geen
Ernst van de beperking				
Lichte beperking	95 (91-97)	91 (87-94)	90 (86-93)	Geen
Matige beperking	88 (82-93)	89 (84-93)	87 (81-91)	Geen

Tabel B3.2: Wonen in woonwijk, zonder andere mensen met een verstandelijke beperking (VB), mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking, totale groep en subgroepen, 2008-2012 (in procenten)

Woont in een woonwijk, <i>niet</i> samen met andere mensen met een VB	2008	2010	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep mensen met een lichte of matige VB	45 (40-51)	47 (42-52)	47 (42-52)	Geen
Leeftijd				
15-39 jaar	49 (39-58)	53 (45-61)	47 (39-56)	Geen
40-64 jaar	43 (36-50)	42 (36-48)	48 (41-54)	Geen
65 jaar en ouder	44 (27-63)	48 (33-63)	42 (30-56)	Geen
Geslacht				
Mannen	50 (43-58)	49 (43-56)	50 (44-57)	Geen
Vrouwen	39 (31-47)	44 (37-51)	43 (36-50)	Geen
Ernst van de beperking				
Lichte beperking	62 (56-69)	57 (51-63)	58 (52-63)	Geen
Matige beperking	26 (19-34)	35 (28-42)	34 (28-42)	Geen

Tabel B3.3: Dagelijks buitenshuis, mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking, totale groep en subgroepen, 2008-2012 (in procenten)

Gaat dagelijks ergens naar toe	2008	2010	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep mensen met een lichte of matige VB	76 (71-81)	78 (74-82)	79 (75-83)	Geen
Leeftijd				
15-39 jaar	85 (78-90)	83 (76-88)	85 (79-90)	Geen
40-64 jaar	74 (68-80)	80 (74-84)	78 (73-83)	Geen
65 jaar en ouder	38 (25-52)	42 (28-57)	47 (35-60)	Geen
Geslacht				
Mannen	77 (70-82)	80 (74-85)	81 (76-85)	Geen
Vrouwen	76 (68-82)	76 (70-82)	77 (70-82)	Geen
Ernst van de beperking				
Lichte beperking	74 (68-80)	75 (69-80)	79 (73-83)	Geen
Matige beperking	79 (71-85)	82 (75-87)	80 (73-85)	Geen

Tabel B3.4: Gebruik openbaar vervoer, mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking, totale groep en subgroepen, 2008-2012 (in procenten)

Maakt weleens gebruik van het openbaar vervoer	2008	2010	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep mensen met een lichte of matige VB	27 (23-32)	42 (38-47)	43 (39-48)	Geen*
Leeftijd				
15-39 jaar	33 (25-41)	46 (39-54)	46 (38-54)	Geen*
40-64 jaar	24 (18-30)	41 (35-48)	41 (35-47)	Geen*
65 jaar en ouder	26 (15-40)	30 (19-46)	43 (31-56)	Geen*
Geslacht				
Mannen	26 (20-32)	39 (33-45)	41 (35-48)	Geen*
Vrouwen	29 (23-36)	47 (40-54)	46 (39-53)	Geen*
Ernst van de beperking				
Lichte beperking	31 (26-38)	46 (40-52)	49 (44-55)	Geen*
Matige beperking	23 (17-30)	38 (31-45)	36 (30-43)	Geen*

* Er is een significante toename (p≤0.01), maar deze wordt veroorzaakt door een wijziging in de vraagstelling. In 2010 en 2012 is de vraagstelling uitgebreid.

Tabel B3.5: Dagactiviteiten, mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking, totale groep en subgroepen, 2008-2012 (in procenten)

Gaat naar activiteitscentrum of doet (on)betaald werk	2008	2010	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep mensen met een lichte of matige VB	95 (91-97)	90 (86-93)	92 (89-95)	Geen
Leeftijd				
15-39 jaar	96 (91-98)	96 (91-98)	95 (90-97)	Geen
40-64 jaar	97 (93-99)	89 (84-93)	93 (89-95)	Geen
65 jaar en ouder	43 (29-58)	36 (24-51)	55 (42-68)	Geen
Geslacht				
Mannen	97 (93-98)	93 (88-96)	94 (91-96)	Geen
Vrouwen	91 (86-95)	87 (80-91)	89 (83-93)	Geen
Ernst van de beperking				
Lichte beperking	90 (85-93)	84 (78-88)	91 (86-93)	Geen
Matige beperking	98 (94-99)	95 (90-98)	94 (89-97)	Geen

Tabel B3.6: (On)betaald werk, mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking, totale groep en subgroepen, 2008-2012 (in procenten)

Doet (on)betaald werk	2008	2010	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep mensen met een lichte of matige VB	54 (49-60)	52 (47-58)	54 (49-59)	Geen
Leeftijd				
15-39 jaar	64 (55-73)	67 (59-74)	66 (57-73)	Geen
40-64 jaar	56 (49-63)	53 (46-59)	55 (49-61)	Geen
65 jaar en ouder	15 (7-27)	9 (3-21)	11 (6-21)	Geen
Geslacht				
Mannen	65 (58-72)	61 (54-68)	64 (57-70)	Geen
Vrouwen	41 (33-49)	42 (35-49)	41 (34-49)	Geen
Ernst van de beperking				
Lichte beperking	63 (57-70)	57 (50-63)	60 (53-66)	Geen
Matige beperking	43 (34-52)	47 (39-55)	46 (39-54)	Geen

Tabel B3.7: Vrije tijdsbesteding, mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking, totale groep en subgroepen, 2008-2012 (in procenten)

Onderneemt weleens activiteiten in vrije tijd	2008	2010	2012	Toe- of Afname (p≤0.01)
Totale groep mensen met een lichte of matige VB	97 (94- 99)	98 (95-99)	98 (96- 99)	Geen
Leeftijd				
15-39 jaar	99 (95-100)	99 (95-100)	99 (94-100)	Geen
40-64 jaar	95 (92- 98)	97 (93- 98)	98 (95- 99)	Geen
65 jaar en ouder	86 (73- 93)	96 (86- 99)	92 (81- 97)	Geen
Geslacht				
Mannen	97 (93- 99)	99 (96-100)	98 (95- 99)	Geen
Vrouwen	98 (94- 99)	97 (94- 99)	97 (94- 99)	Geen
Ernst van de beperking				
Lichte beperking	97 (93- 99)	98 (95- 99)	98 (95- 99)	Geen
Matige beperking	98 (93- 99)	99 (94-100)	97 (94- 99)	Geen

Tabel B3.8: Vrije tijdsbesteding, ook zonder mensen met een verstandelijke beperking (VB), mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking, totale groep en subgroepen, 2008-2012 (in procenten)

Onderneemt weleens activiteiten in vrije tijd, ook zonder mensen met een VB	2008	2010	2012	Toe- of Afname (p≤0.01)
Totale groep mensen met een lichte of matige VB	43 (38-48)	50 (45-55)	58 (53-63)	Toename
Leeftijd				
15-39 jaar	57 (49-65)	66 (58-73)	75 (67-82)	Toename
40-64 jaar	36 (29-43)	43 (37-50)	47 (41-53)	Toename
65 jaar en ouder	26 (16-40)	23 (13-38)	36 (24-50)	Geen
Geslacht				
Mannen	44 (37-51)	53 (46-60)	56 (49-63)	Toename
Vrouwen	42 (34-49)	46 (39-54)	60 (53-67)	Toename
Ernst van de beperking				
Lichte beperking	48 (41-54)	56 (49-62)	65 (58-71)	Toename
Matige beperking	37 (30-46)	43 (36-51)	49 (41-57)	Geen

Tabel B3.9: Sociaal contact met vrienden, mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking, totale groep en subgroepen, 2008-2012 (in procenten)

Weleens/regelmatig contact met vrienden	2008	2010	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep mensen met een lichte of matige VB	25 (20-30)	30 (26-35)	34 (30-39)	Toename
Leeftijd				
15-39 jaar	40 (32-49)	39 (31-47)	45 (37-53)	Geen
40-64 jaar	17 (12-22)	24 (19-30)	28 (23-34)	Toename
65 jaar en ouder	21 (11-35)	31 (19-46)	27 (18-40)	Geen
Geslacht				
Mannen	28 (22-35)	36 (30-42)	37 (31-43)	Geen
Vrouwen	22 (16-29)	24 (19-31)	32 (26-38)	Geen
Ernst van de beperking				
Lichte beperking	34 (28-41)	35 (30-41)	37 (31-43)	Geen
Matige beperking	16 (11-23)	25 (19-32)	31 (25-38)	Toename

Tabel B3.10: Sociaal contact met vrienden, ook zonder een verstandelijke beperking (VB), mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking, totale groep en subgroepen, 2008-2012 (in procenten)

Weleens/regelmatig contact met vrienden, ook zonder een VB	2008	2010	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep mensen met een lichte of matige VB	11 (8-16)	17 (13-21)	16 (13-20)	Geen
Leeftijd				
15-39 jaar	20 (14-28)	21 (16-29)	20 (14-27)	Geen
40-64 jaar	8 (5-12)	14 (10-19)	15 (11-19)	Toename
65 jaar en ouder	8 (3-20)	13 (6-27)	13 (7-24)	Geen
Geslacht				
Mannen	14 (10-20)	20 (16-26)	18 (14-23)	Geen
Vrouwen	9 (5-14)	13 (9-18)	15 (10-20)	Geen
Ernst van de beperking				
Lichte beperking	21 (16-27)	21 (16-26)	21 (16-26)	Geen
Matige beperking	5 (2-10)	13 (8-19)	12 (8-17)	Geen

Bijlage 4: Scores op de indicatoren voor participatie 2008-2012, mensen met een verstandelijke beperking (volgens naasten)

Als aanvulling en onderbouwing van de (trend)cijfers in hoofdstuk 3 bevat deze bijlage alle cijfers over de feitelijke participatie van mensen met een verstandelijke beperking, volgens naasten, uitgesplitst naar jaar en achtergrondkenmerk.

Tabel B4.1: Gebruik van buurtvoorzieningen, mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking, totale groep en subgroepen, 2008-2012, volgens naasten (in procenten)

Maakt regelmatig gebruik van minimaal twee buurtvoorzieningen (winkels, bank/postkantoor/ pinautomaat, bibliotheek, buurthuis, park/groenvoorziening)	2008	2009	2010	2011	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep mensen met een lichte of matige VB	47 (41-54)	39 (33-46)	47 (41-52)	40 (34-46)	43 (38-49)	Geen
Leeftijd						
15-39 jaar	52 (43-61)	51 (41-60)	56 (48-64)	51 (41-60)	51 (42-61)	Geen
40-64 jaar	46 (36-55)	33 (25-42)	43 (35-51)	32 (25-40)	39 (31-47)	Geen
65 jaar en ouder	40 (22-60)	30 (17-49)	32 (18-49)	39 (23-59)	37 (23-53)	Geen
Geslacht						
Mannen	43 (35-52)	39 (31-47)	45 (38-53)	43 (35-51)	47 (39-55)	Geen
Vrouwen	53 (44-62)	40 (32-50)	49 (41-57)	36 (28-46)	39 (31-48)	Geen
Ernst van de beperking						
Lichte beperking	62 (53-70)	57 (48-65)	60 (53-68)	57 (49-65)	55 (46-63)	Geen
Matige beperking	31 (24-39)	22 (16-28)	31 (25-38)	22 (16-29)	31 (24-38)	Geen

Tabel B4.2: Wonen in woonwijk, mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking, totale groep en subgroepen, 2008-2012, volgens naasten (in procenten)

Woont in een woonwijk	2008	2009	2010	2011	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep mensen met een lichte of matige VB	88 (82-92)	88 (82-92)	87 (82-90)	84 (80-88)	86 (81-90)	Geen
Leeftijd						
15-39 jaar	90 (83-94)	91 (84-95)	90 (84-93)	87 (80-91)	88 (81-93)	Geen
40-64 jaar	86 (78-92)	87 (79-92)	85 (78-91)	84 (77-89)	85 (78-90)	Geen
65 jaar en ouder*	84 (65-94)	73 (47-89)	80 (64-90)	74 (55-87)	82 (66-92)	Geen
Geslacht						
Mannen	88 (83-92)	88 (82-93)	89 (84-93)	88 (82-92)	89 (84-93)	Geen
Vrouwen	87 (78-92)	87 (78-93)	84 (76-89)	80 (71-86)	81 (73-88)	Geen
Ernst van de beperking						
Lichte beperking	93 (88-97)	94 (87-97)	91 (86-95)	85 (79-90)	89 (83-93)	Geen
Matige beperking	76 (68-82)	76 (68-82)	80 (73-85)	83 (76-88)	82 (75-87)	Geen

* De cijfers voor de mensen van 65 jaar en ouder moeten voorzichtig worden geïnterpreteerd omdat de N in sommige jaren iets lager is dan 25.

Tabel B4.3: Wonen in een woonwijk, zonder andere mensen met een verstandelijke beperking (VB), mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking, totale groep en subgroepen, 2008-2012, volgens naasten (in procenten)

Woont in een woonwijk, zonder andere mensen met een VB	2008	2009	2010	2011	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep mensen met een lichte of matige VB	32 (26-39)	32 (26-39)	32 (27-38)	35 (29-40)	33 (28-39)	Geen
Leeftijd						
15-39 jaar	38 (29-49)	40 (30-51)	39 (30-48)	40 (31-50)	31 (23-40)	Geen
40-64 jaar	31 (22-41)	31 (22-41)	30 (23-38)	32 (25-41)	36 (28-45)	Geen
65 jaar en ouder*	19 (6-44)	15 (4-40)	20 (9-39)	25 (13-44)	29 (16-46)	Geen
Geslacht						
Mannen	38 (29-47)	36 (27-46)	37 (29-45)	39 (31-47)	37 (29-45)	Geen
Vrouwen	26 (18-36)	28 (20-39)	27 (20-35)	30 (22-39)	30 (22-38)	Geen
Ernst van de beperking						
Lichte beperking	56 (47-65)	56 (46-65)	48 (40-56)	49 (41-57)	47 (39-56)	Geen
Matige beperking	13 (8-19)	13 (8-19)	17 (12-24)	20 (15-27)	20 (14-27)	Toename

* De cijfers voor de mensen van 65 jaar en ouder moeten voorzichtig worden geïnterpreteerd omdat de N in sommige jaren iets lager is dan 25.

Tabel B4.4: Dagelijks buitenshuis komen, mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking, totale groep en subgroepen, 2008-2012, volgens naasten (in procenten)

Komt dagelijks buitenshuis in buurt of regio	2008	2009	2010	2011	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep mensen met een lichte of matige VB	48 (42-54)	45 (39-51)	46 (40-51)	43 (37-49)	46 (40-52)	Geen
Leeftijd						
15-39 jaar	47 (38-56)	47 (38-56)	44 (36-52)	51 (42-60)	50 (41-59)	Geen
40-64 jaar	50 (42-59)	42 (34-52)	45 (37-53)	39 (31-48)	43 (35-52)	Geen
65 jaar en ouder*	44 (25-64)	53 (33-72)	54 (38-70)	32 (17-51)	42 (26-59)	Geen
Geslacht						
Mannen	48 (40-56)	45 (37-54)	42 (35-50)	43 (35-51)	50 (42-58)	Geen
Vrouwen	48 (39-57)	45 (36-54)	50 (42-58)	44 (35-53)	41 (33-50)	Geen
Ernst van de beperking						
Lichte beperking	53 (44-61)	50 (41-59)	52 (44-59)	48 (39-56)	52 (43-60)	Geen
Matige beperking	43 (35-51)	39 (31-48)	38 (31-46)	38 (30-46)	39 (32-46)	Geen

* De cijfers voor de mensen van 65 jaar en ouder moeten voorzichtig worden geïnterpreteerd omdat de N in sommige jaren iets lager is dan 25.

Tabel B4.5: Gebruik van openbaar vervoer, mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking, totale groep en subgroepen, 2008-2012, volgens naasten (in procenten)

Maakt weleens gebruik van het openbaar vervoer	2008	2009	2010	2011	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep mensen met een lichte of matige VB	42 (36-48)	42 (36-48)	44 (39-49)	49 (43-55)	46 (40-51)	Geen
Leeftijd						
15-39 jaar	42 (34-51)	46 (37-56)	48 (40-56)	49 (40-58)	47 (38-56)	Geen
40-64 jaar	37 (29-46)	37 (29-46)	39 (32-47)	49 (41-57)	45 (37-54)	Geen
65 jaar en ouder*	66 (44-83)	44 (26-64)	50 (33-67)	48 (31-65)	42 (26-59)	Geen
Geslacht						
Mannen	42 (34-50)	41 (33-50)	44 (37-52)	49 (41-57)	46 (39-54)	Geen
Vrouwen	43 (34-52)	42 (33-51)	44 (36-51)	49 (41-58)	45 (37-53)	Geen
Ernst van de beperking						
Lichte beperking	52 (43-60)	52 (43-60)	53 (45-61)	59 (51-66)	55 (46-63)	Geen
Matige beperking	31 (24-39)	30 (24-37)	33 (27-40)	37 (30-45)	35 (28-42)	Geen

* De cijfers voor de mensen van 65 jaar en ouder moeten voorzichtig worden geïnterpreteerd omdat de N in sommige jaren iets lager is dan 25.

Tabel B4.6: Dagactiviteiten, mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking, totale groep en subgroepen, 2008-2012, volgens naasten (in procenten)

Gaat naar activiteitscentrum of doet (on)betaald werk	2008	2009	2010	2011	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep mensen met een lichte of matige VB	94 (91-96)	92 (88-95)	93 (89-95)	93 (89-96)	95 (92-97)	Geen
Leeftijd						
15-39 jaar	95 (90-98)	93 (87-97)	96 (91-98)	94 (89-97)	95 (90-98)	Geen
40-64 jaar	96 (91-98)	93 (87-97)	93 (88-96)	94 (89-97)	97 (93-99)	Geen
65 jaar en ouder*	61 (39-79)	58 (38-77)	67 (50-80)	61 (42-77)	65 (48-79)	Geen
Geslacht						
Mannen	96 (92-98)	90 (84-94)	93 (88-96)	92 (87-96)	95 (90-97)	Geen
Vrouwen	92 (85-96)	93 (87-96)	92 (87-96)	94 (88-97)	96 (91-98)	Geen
Ernst van de beperking						
Lichte beperking	94 (89-97)	91 (85-95)	92 (86-95)	92 (87-96)	94 (89-97)	Geen
Matige beperking	95 (90-97)	92 (86-96)	94 (89-97)	94 (88-97)	97 (93-99)	Geen

* De cijfers voor de mensen van 65 jaar en ouder moeten voorzichtig worden geïnterpreteerd omdat de N in sommige jaren iets lager is dan 25.

Tabel B4.7: (On)betaald werk, mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking, totale groep en subgroepen, 2008-2012, volgens naasten (in procenten)

Doet (on)betaald werk	2008	2009	2010	2011	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep mensen met een lichte of matige VB	42 (35-49)	44 (38-51)	44 (38-50)	40 (34-47)	35 (30-41)	Geen
Leeftijd						
15-39 jaar	50 (41-59)	47 (37-56)	49 (41-57)	45 (36-55)	41 (33-51)	Geen
40-64 jaar	46 (38-55)	48 (39-57)	46 (38-54)	44 (36-53)	38 (29-46)	Geen
65 jaar en ouder*	7 (2-26)	21 (8-45)	20 (10-36)	12 (4-29)	10 (4-26)	Geen
Geslacht						
Mannen	49 (40-58)	51 (42-59)	50 (42-58)	49 (40-57)	47 (39-55)	Geen
Vrouwen	33 (25-42)	37 (28-46)	37 (30-45)	31 (23-39)	23 (17-32)	Geen
Ernst van de beperking						
Lichte beperking	56 (46-65)	58 (49-67)	56 (48-64)	56 (47-64)	46 (37-55)	Geen
Matige beperking	27 (20-34)	29 (22-37)	30 (24-37)	24 (18-32)	24 (18-32)	Geen

* De cijfers voor de mensen van 65 jaar en ouder moeten voorzichtig worden geïnterpreteerd omdat de N in sommige jaren iets lager is dan 25.

Tabel B4.8: Vrije tijdsbesteding, mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking, totale groep en subgroepen, 2008-2012, volgens naasten (in procenten)

Onderneemt minimaal maandelijks activiteiten in vrije tijd	2008	2009	2010	2011	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep mensen met een lichte of matige VB	81 (75-85)	81 (76-86)	79 (74-83)	77 (72-82)	82 (77-86)	Geen
Leeftijd						
15-39 jaar	88 (81-93)	87 (80-92)	81 (74-87)	82 (74-88)	84 (77-90)	Geen
40-64 jaar	74 (66-81)	76 (68-83)	77 (70-84)	74 (66-80)	81 (73-87)	Geen
65 jaar en ouder*	74 (53-88)	76 (56-89)	77 (60-88)	71 (51-85)	76 (58-89)	Geen
Geslacht						
Mannen	82 (75-88)	81 (74-87)	76 (69-82)	74 (67-81)	77 (69-83)	Geen
Vrouwen	79 (71-85)	81 (73-87)	82 (75-87)	80 (72-86)	87 (80-92)	Geen
Ernst van de beperking						
Lichte beperking	79 (71-86)	81 (73-87)	77 (70-83)	76 (68-82)	83 (75-89)	Geen
Matige beperking	82 (75-88)	81 (74-87)	81 (74-86)	78 (71-84)	80 (73-86)	Geen

* De cijfers voor de mensen van 65 jaar en ouder moeten voorzichtig worden geïnterpreteerd omdat de N in sommige jaren iets lager is dan 25.

Tabel B4.9: Vrije tijdsbesteding, ook zonder mensen met een verstandelijke beperking (VB), mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking, totale groep en subgroepen, 2008-2012, volgens naasten (in procenten)

Onderneemt minimaal maandelijks activiteiten in vrije tijd, ook zonder mensen met een VB	2008	2009	2010	2011	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep mensen met een lichte of matige VB	12 (9-17)	10 (7-15)	10 (7-14)	9 (6-13)	9 (6-13)	Geen
Leeftijd						
15-39 jaar	11 (7-17)	13 (8-20)	12 (8-19)	9 (5-16)	13 (8-21)	Geen
40-64 jaar	14 (9-22)	9 (5-15)	8 (5-14)	9 (5-16)	8 (4-14)	Geen
65 jaar en ouder*	9 (2-29)	12 (4-30)	13 (6-29)	6 (1-21)	3 (0-19)	Geen
Geslacht						
Mannen	11 (7-17)	11 (7-18)	12 (8-18)	8 (4-13)	8 (4-14)	Geen
Vrouwen	14 (9-21)	10 (6-16)	9 (5-15)	10 (6-17)	10 (6-16)	Geen
Ernst van de beperking						
Lichte beperking	16 (10-24)	14 (8-21)	16 (11-22)	15 (10-22)	11 (7-19)	Geen
Matige beperking	9 (5-14)	8 (4-13)	6 (3-11)	5 (2- 9)	6 (4-11)	Geen

* De cijfers voor de mensen van 65 jaar en ouder moeten voorzichtig worden geïnterpreteerd omdat de N in sommige jaren iets lager is dan 25.

Tabel B4.10: Sociaal contact met vrienden, mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking, totale groep en subgroepen, 2008-2012, volgens naasten (in procenten)

Ontmoet minimaal maandelijks vrienden of goede kennissen	2008	2009	2010	2011	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep mensen met een lichte of matige VB	48 (42-55)	55 (48-62)	57 (50-63)	60 (53-66)	59 (53-66)	Toename*
Leeftijd						
15-39 jaar	59 (50-67)	61 (51-70)	70 (61-77)	66 (56-75)	62 (52-71)	Geen
40-64 jaar	44 (35-52)	53 (43-63)	46 (36-56)	56 (45-66)	59 (49-68)	Geen
65 jaar en ouder*	33 (18-53)	42 (23-63)	57 (38-74)	54 (33-73)	52 (35-69)	Geen
Geslacht						
Mannen	48 (40-56)	56 (47-65)	55 (46-64)	60 (50-69)	61 (52-69)	Geen
Vrouwen	49 (40-58)	53 (43-63)	59 (50-68)	60 (50-69)	57 (47-66)	Geen
Ernst van de beperking						
Lichte beperking	58 (49-66)	63 (53-72)	68 (60-76)	67 (58-75)	69 (60-77)	Geen
Matige beperking	37 (29-45)	45 (36-55)	42 (33-51)	50 (41-60)	46 (37-55)	Geen

* De cijfers voor de mensen van 65 jaar en ouder moeten voorzichtig worden geïnterpreteerd omdat de N in sommige jaren iets lager is dan 25.

* In 2008 is een andere berekeningswijze toegepast, waardoor het percentage in 2008 lager uitvalt.

Tabel B4.11: Sociaal contact met vrienden, ook zonder een verstandelijke beperking (VB), mensen met een lichte of matige verstandelijke beperking, totale groep en subgroepen, 2008-2012, volgens naasten (in procenten)

Ontmoet minimaal maandelijks vrienden of goede kennissen, ook zonder een VB	2008	2009	2010	2011	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep mensen met een lichte of matige VB	36 (30-42)	39 (32-46)	41 (35-48)	41 (35-48)	40 (34-46)	Geen
Leeftijd						
15-39 jaar	43 (34-52)	44 (35-54)	50 (41-59)	49 (39-59)	42 (32-52)	Geen
40-64 jaar	33 (25-42)	40 (31-50)	34 (25-44)	40 (31-50)	41 (32-51)	Geen
65 jaar en ouder*	21 (9-41)	18 (6-43)	43 (26-62)	20 (8-43)	27 (15-45)	Geen
Geslacht						
Mannen	36 (29-45)	43 (33-52)	44 (35-53)	43 (33-52)	42 (34-51)	Geen
Vrouwen	35 (27-43)	35 (26-45)	38 (30-47)	39 (30-49)	37 (28-47)	Geen
Ernst van de beperking						
Lichte beperking	45 (36-54)	42 (32-52)	49 (41-58)	45 (36-55)	46 (37-56)	Geen
Matige beperking	26 (19-33)	35 (27-45)	32 (24-41)	36 (27-46)	32 (25-41)	Geen

* De cijfers voor de mensen van 65 jaar en ouder moeten voorzichtig worden geïnterpreteerd omdat de N in sommige jaren iets lager is dan 25.

Bijlage 5: Scores op de indicatoren voor participatie 2009-2012, ouderen (≥65 jaar) in de algemene bevolking

Als aanvulling en onderbouwing van de (trend)cijfers in hoofdstuk 4 bevat deze bijlage alle cijfers over de feitelijke participatie van ouderen, uitgesplitst naar jaar en achtergrondkenmerk.

Tabel B5.1: Gebruik van buurtvoorzieningen, ouderen, totale groep en subgroepen, 2009-2012 (in procenten)

Maakt regelmatig gebruik van minimaal 2 buurtvoorzieningen (winkels, bank/postkantoor/pinautomaat, bibliotheek, buurthuis, park/groenvoorziening)	2009	2010	2011	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep ouderen	87 (83-90)	90 (88-92)	84 (81-87)	90 (87-92)	Geen
Leeftijd					
65-75 jaar	90 (85-93)	90 (88-93)	83 (79-87)	91 (88-94)	Geen
75 jaar en ouder	83 (75-89)	90 (86-94)	85 (80-90)	88 (83-92)	Geen
Geslacht					
Man	86 (81-91)	88 (84-91)	85 (80-89)	86 (81-90)	Geen
Vrouw	88 (81-92)	92 (88-95)	84 (77-89)	92 (88-95)	Geen
Huishoudsamenstelling					
Alleenwonend	89 (81-94)	91 (87-94)	87 (82-91)	88 (83-92)	Geen
Samenwonend	86 (80-90)	90 (86-93)	82 (76-87)	91 (86-94)	Geen

Tabel B5.2: Dagelijks buitenshuis komen, ouderen, totale groep en subgroepen, 2009-2012 (in procenten)

Komt dagelijks buitenshuis	2009	2010	2011	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep ouderen	89 (85-92)	91 (88-93)	90 (87-93)	90 (87-92)	Geen
Leeftijd					
65-75 jaar	92 (88-95)	92 (89-94)	93 (89-95)	91 (87-94)	Geen
75 jaar en ouder	83 (74-89)	89 (85-93)	87 (81-91)	89 (83-93)	Geen
Geslacht					
Man	90 (84-94)	92 (88-94)	92 (87-95)	92 (87-95)	Geen
Vrouw	88 (81-93)	90 (85-93)	89 (82-94)	88 (81-93)	Geen
Huishoudsamenstelling					
Alleenwonend	91 (83-95)	88 (83-91)	88 (83-92)	88 (83-93)	Geen
Samenwonend	88 (82-92)	92 (88-95)	91 (86-95)	91 (85-94)	Geen

Tabel B5.3: Gebruik van openbaar vervoer (OV), ouderen, totale groep en subgroepen, 2009-2012 (in procenten)

Maakt weleens gebruik van het OV	2009	2010*	2011	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep ouderen	63 (57-69)	56 (52-60)	68 (63-73)	66 (61-70)	Geen
Leeftijd					
65-75 jaar	64 (57-70)	54 (50-58)	66 (60-71)	64 (59-70)	Geen
75 jaar en ouder	63 (53-72)	59 (52-65)	71 (63-77)	67 (60-74)	Geen
Geslacht					
Man	50 (43-58)	45 (40-51)	48 (41-55)	48 (41-54)	Geen
Vrouw	73 (65-80)	65 (58-70)	81 (74-86)	78 (71-84)	Geen
Huishoudsamenstelling					
Alleenwonend	68 (57-77)	62 (56-67)	64 (57-71)	61 (53-68)	Geen
Samenwonend	61 (53-68)	53 (47-59)	70 (62-77)	68 (61-75)	Geen

* In 2010 is in de vraagstelling het woordje 'weleens' weggelaten, waardoor het percentage lager uitvalt.

Tabel B5.4: Vrijwilligerswerk, ouderen, totale groep en subgroepen, 2009-2012 (in procenten)

Doet vrijwilligerswerk	2009	2010	2011	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep ouderen	39 (34-45)	43 (40-47)	42 (38-47)	52 (48-57)	Toename
Leeftijd					
65-75 jaar	46 (39-53)	46 (42-50)	45 (40-51)	53 (48-59)	Geen
75 jaar en ouder	32 (23-41)	40 (34-47)	39 (32-47)	51 (44-59)	Toename
Geslacht					
Man	43 (36-51)	43 (38-49)	38 (32-44)	45 (39-52)	Geen
Vrouw	36 (28-45)	43 (37-50)	47 (38-55)	58 (50-66)	Toename
Huishoudsamenstelling					
Alleenwonend	42 (32-52)	43 (38-49)	36 (30-43)	43 (36-50)	Geen
Samenwonend	38 (31-46)	43 (38-49)	46 (38-54)	58 (50-65)	Toename

Tabel B5.5: Bezoeken uitgaansgelegenheid, ouderen, totale groep en subgroepen, 2009-2012 (in procenten)

Bezoekt minimaal maandelijks uitgaansgelegenheid (café, restaurant, bioscoop, theater, attractie of museum)	2009	2010	2011	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep ouderen	39 (34-45)	37 (33-40)	34 (30-39)	31 (27-36)	Geen
Leeftijd					
65-75 jaar	44 (38-51)	35 (31-39)	34 (29-40)	38 (32-43)	Geen
75 jaar en ouder	33 (25-42)	38 (32-45)	35 (28-42)	24 (19-31)	Geen
Geslacht					
Man	39 (32-47)	36 (31-42)	36 (30-43)	34 (28-40)	Geen
Vrouw	39 (31-48)	37 (31-44)	33 (25-42)	30 (23-37)	Geen
Huishoudsamenstelling					
Alleenwonend	49 (38-59)	40 (35-46)	39 (32-46)	37 (30-44)	Geen
Samenwonend	34 (28-41)	35 (29-41)	32 (25-40)	29 (22-36)	Geen

Tabel B5.6: Georganiseerde-/verenigingsactiviteiten, ouderen, totale groep en subgroepen, 2009-2012 (in procenten)

Gaat minimaal maandelijks naar activiteiten in georganiseerd verband (sporten in georganiseerd-/verenigingsverband, deelname aan verenigingen, zoals zang-, muziek-, toneel- of hobbyvereniging, deelname aan religieuze bijeenkomst) en/of volgt cursus	2009	2010	2011	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep ouderen	73 (68-78)	68 (65-72)	63 (58-67)	68 (63-72)	Geen
Leeftijd					
65-75 jaar	77 (71-82)	68 (64-72)	63 (58-68)	69 (64-74)	Geen
75 jaar en ouder	68 (59-77)	69 (63-75)	63 (55-70)	66 (59-73)	Geen
Geslacht					
Man	73 (65-79)	64 (59-69)	58 (51-64)	61 (54-67)	Afname
Vrouw	74 (66-81)	72 (66-77)	67 (58-74)	73 (65-79)	Geen
Huishoudsamenstelling					
Alleenwonend	71 (61-80)	66 (61-72)	60 (53-66)	63 (56-70)	Geen
Samenwonend	74 (67-80)	70 (64-75)	64 (56-72)	70 (63-76)	Geen

Tabel B5.7: Sociale contacten, ouderen, totale groep en subgroepen, 2009-2012 (in procenten)

Ontmoet minimaal maandelijks vrienden of goede kennissen	2009	2010	2011	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep ouderen	93 (89-95)	88 (85-90)	86 (82-89)	88 (84-91)	Geen
Leeftijd					
65-75 jaar	93 (89-96)	88 (85-90)	87 (83-90)	90 (86-93)	Geen
75 jaar en ouder	91 (84-95)	88 (83-92)	85 (79-90)	85 (79-90)	Geen
Geslacht					
Man	91 (86-95)	89 (85-92)	84 (78-88)	86 (81-90)	Geen
Vrouw	94 (88-97)	87 (82-91)	88 (81-93)	89 (83-93)	Geen
Huishoudsamenstelling					
Alleenwonend	95 (88-98)	91 (88-94)	86 (80-90)	90 (85-93)	Geen
Samenwonend	91 (86-95)	85 (81-89)	86 (80-91)	87 (81-91)	Geen

Bijlage 6: Scores op de indicatoren voor participatie 2009-2012, algemene bevolking

Als aanvulling en onderbouwing van de (trend)cijfers in hoofdstuk 5 bevat deze bijlage alle cijfers over de feitelijke participatie in de algemene bevolking, uitgesplitst naar jaar en achtergrondkenmerk.

Tabel B6.1: Gebruik buurtvoorzieningen, algemene bevolking, totale groep en subgroepen, 2009-2012 (in procenten)

Maakt regelmatig gebruik van minimaal 2 buurtvoorzieningen (winkels, bank/postkantoor/pinautomaat, bibliotheek, buurthuis, park/groenvoorziening)	2009	2010	2011	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep algemene bevolking	91 (87-94)	89 (85-91)	80 (77-83)	82 (79-85)	Afname
Leeftijd					
15-39 jaar	96 (87-99)	89 (79-95)	74 (65-81)	78 (71-84)	Afname
40-64 jaar	88 (84-90)	88 (84-90)	81 (77-84)	84 (80-87)	Geen
65 jaar en ouder	89 (85-92)	90 (87-93)	88 (83-91)	84 (79-88)	Geen
Geslacht					
Man	88 (82-93)	87 (82-91)	78 (72-82)	78 (73-82)	Afname
Vrouw	94 (91-96)	90 (87-93)	82 (79-86)	86 (82-89)	Afname
Opleiding					
Laag opgeleid	85 (76-90)	82 (74-88)	67 (58-74)	76 (67-83)	Geen
Middelbaar opgeleid	93 (89-96)	90 (86-93)	83 (79-86)	81 (77-85)	Afname
Hoog opgeleid	93 (88-96)	90 (86-93)	84 (79-88)	87 (82-90)	Geen
Huishoudsamenstelling					
Alleenwonend	93 (87-96)	87 (80-91)	88 (83-92)	83 (77-88)	Geen
Samenwonend	91 (87-94)	89 (86-92)	77 (73-80)	82 (78-85)	Afname

Tabel B6.2: Dagelijks buitenshuis bevolking, algemene bevolking, totale groep en subgroepen, 2009-2012 (in procenten)

Komt dagelijks buitenshuis	2009	2010	2011	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep algemene bevolking	96 (93-98)	94 (91-96)	94 (92-95)	94 (91-96)	Geen
Leeftijd					
15-39 jaar	99 (92-100)	95 (87-98)	94 (89-97)	95 (90-98)	Geen
40-64 jaar	95 (92- 96)	93 (90-96)	94 (91-95)	94 (91-96)	Geen
65 jaar en ouder	91 (87- 94)	92 (88-95)	93 (89-96)	91 (87-94)	Geen
Geslacht					
Man	96 (92- 98)	95 (91-97)	94 (90-96)	93 (90-96)	Geen
Vrouw	97 (93- 98)	93 (89-95)	94 (91-96)	94 (91-96)	Geen
Opleiding					
Laag opgeleid	93 (86- 97)	92 (86-96)	89 (82-93)	91 (84-95)	Geen
Middelbaar opgeleid	96 (92- 98)	94 (91-96)	95 (92-96)	92 (89-95)	Geen
Hoog opgeleid	98 (95- 99)	94 (91-97)	95 (92-97)	97 (93-98)	Geen
Huishoudsamenstelling					
Alleenwonend	96 (90- 98)	93 (86-97)	94 (89-96)	93 (88-96)	Geen
Samenwonend	96 (93- 98)	94 (91-96)	94 (92-96)	94 (92-96)	Geen

Tabel B6.3: Gebruik openbaar vervoer, algemene bevolking, totale groep en subgroepen, 2009-2012 (in procenten)

Maakt wel eens gebruik van het OV	2009	2010*	2011	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep algemene bevolking	58 (53-62)	42 (38-47)	59 (55-62)	59 (55-63)	Geen
Leeftijd					
15-39 jaar	50 (39-61)	37 (27-49)	51 (43-59)	49 (40-58)	Geen
40-64 jaar	61 (56-66)	44 (39-48)	58 (53-63)	65 (60-70)	Toename
65 jaar en ouder	63 (58-69)	49 (44-55)	72 (67-77)	62 (56-68)	Geen
Geslacht					
Man	49 (42-56)	37 (31-44)	52 (46-58)	54 (48-60)	Geen
Vrouw	66 (61-71)	48 (43-53)	65 (60-69)	64 (58-68)	Geen
Opleiding					
Laag opgeleid	45 (37-53)	29 (22-36)	49 (41-57)	41 (32-51)	Geen
Middelbaar opgeleid	54 (48-60)	42 (36-48)	52 (48-57)	54 (49-59)	Geen
Hoog opgeleid	70 (64-76)	54 (47-60)	72 (66-77)	76 (70-81)	Toename
Huishoudsamenstelling					
Alleenwonend	67 (58-76)	52 (43-61)	66 (59-72)	71 (63-78)	Geen
Samenwonend	54 (49-59)	39 (35-44)	56 (52-60)	55 (50-59)	Geen

* In 2010 is het woordje 'weleens' weggelaten, waardoor het percentage lager uitvalt.

Tabel B6.4: Betaald werk (≥ 12 uur per week), algemene bevolking (<65 jaar), totale groep en subgroepen, 2009-2012 (in procenten)

Doet betaald werk (≥ 12 uur per week)	2009	2010	2011	2012	Toe- of afname ($p \leq 0.01$)
Totale groep algemene bevolking	75 (68-80)	67 (61-72)	73 (68-78)	70 (65-75)	Geen
Leeftijd					
15-39 jaar	89 (80-94)	76 (65-84)	82 (75-87)	79 (71-85)	Geen
40-64 jaar	59 (54-64)	59 (54-64)	65 (60-70)	63 (58-68)	Geen
65 jaar en ouder	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	
Geslacht					
Man	80 (72-85)	72 (64-79)	79 (72-84)	76 (70-82)	Geen
Vrouw	70 (62-76)	61 (54-67)	67 (62-72)	64 (58-70)	Geen
Opleiding					
Laag opgeleid	64 (53-75)	53 (41-65)	58 (47-68)	57 (44-69)	Geen
Middelbaar opgeleid	74 (67-81)	63 (56-70)	71 (66-76)	69 (62-74)	Geen
Hoog opgeleid	82 (75-87)	79 (72-84)	84 (77-89)	80 (74-85)	Geen
Huishoudsamenstelling					
Alleenwonend	69 (56-79)	66 (53-76)	71 (62-78)	62 (51-72)	Geen
Samenwonend	77 (70-82)	67 (61-73)	74 (69-79)	73 (68-78)	Geen

n.b. = niet berekend.

Tabel B6.5: Vrijwilligerswerk, algemene bevolking, totale groep en subgroepen, 2009-2012 (in procenten)

Doet vrijwilligerswerk	2009	2010	2011	2012	Toe- of afname ($p \leq 0.01$)
Totale groep algemene bevolking	39 (34-44)	39 (34-44)	36 (32-40)	37 (34-41)	Geen
Leeftijd					
15-39 jaar	35 (25-46)	29 (20-41)	31 (24-39)	30 (23-38)	Geen
40-64 jaar	41 (36-46)	41 (36-46)	38 (33-42)	39 (34-44)	Geen
65 jaar en ouder	42 (36-47)	54 (48-59)	42 (36-47)	49 (43-56)	Geen
Geslacht					
Man	43 (37-49)	40 (34-47)	36 (31-42)	37 (31-42)	Geen
Vrouw	35 (30-40)	38 (33-43)	36 (32-40)	38 (33-43)	Geen
Opleiding					
Laag opgeleid	31 (24-39)	34 (27-42)	31 (24-39)	27 (20-35)	Geen
Middelbaar opgeleid	39 (34-45)	38 (33-44)	35 (31-39)	38 (33-43)	Geen
Hoog opgeleid	44 (38-51)	44 (38-51)	41 (35-47)	46 (40-52)	Geen
Huishoudsamenstelling					
Alleenwonend	38 (29-47)	31 (24-39)	34 (28-41)	35 (28-43)	Geen
Samenwonend	39 (35-44)	42 (37-47)	37 (33-41)	38 (34-42)	Geen

Tabel B6.6: Opleiding of werkgerelateerde cursus, algemene bevolking (<65 jaar), totale groep en subgroepen, 2009-2012 (in procenten)

Doet opleiding of werkgerelateerde cursus	2009	2010	2011	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep algemene bevolking	16 (12-21)	10 (6-14)	12 (9-16)	15 (11-19)	Geen
Leeftijd					
15-39 jaar	23 (14-34)	11 (6-21)	15 (10-23)	19 (13-27)	Geen
40-64 jaar	12 (9-16)	8 (6-12)	10 (7-13)	12 (9-16)	Geen
65 jaar en ouder	n.b.	n.b.	n.b.	n.b.	
Geslacht					
Man	15 (10-23)	7 (4-13)	12 (8-17)	16 (11-23)	Geen
Vrouw	17 (12-22)	13 (9-18)	12 (8-16)	13 (10-18)	Geen
Opleiding					
Laag opgeleid	9 (4-18)	3 (1-10)	4 (1-11)	7 (3-19)	Geen
Middelbaar opgeleid	15 (11-21)	11 (7-17)	12 (9-16)	15 (11-20)	Geen
Hoog opgeleid	25 (18-33)	17 (12-24)	24 (18-31)	21 (16-28)	Geen
Huishoudsamenstelling					
Alleenwonend	13 (6-25)	9 (4-19)	11 (7-18)	18 (12-27)	Geen
Samenwonend	17 (13-22)	10 (6-14)	12 (9-16)	14 (10-18)	Geen

n.b. =niet berekend

Tabel B6.7: Bezoek uitgaansgelegenheid, algemene bevolking, totale groep en subgroepen, 2009-2012 (in procenten)

Bezoekt minimaal maandelijks uitgaansgelegenheid (café, restaurant, bioscoop, theater, attractie of museum)	2009	2010	2011	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep algemene bevolking	44 (39-49)	40 (35-45)	42 (38-46)	39 (36-44)	Geen
Leeftijd					
15-39 jaar	39 (29-50)	36 (26-48)	41 (34-50)	41 (33-49)	Geen
40-64 jaar	50 (45-55)	43 (39-48)	42 (37-47)	39 (34-45)	Afname
65 jaar en ouder	40 (35-45)	40 (34-45)	43 (37-49)	37 (31-44)	Geen
Geslacht					
Man	45 (38-51)	38 (32-45)	43 (37-49)	41 (35-47)	Geen
Vrouw	43 (38-49)	42 (37-47)	41 (36-45)	38 (33-43)	Geen
Opleiding					
Laag opgeleid	31 (24-39)	30 (23-38)	28 (22-36)	25 (18-33)	Geen
Middelbaar opgeleid	42 (37-48)	37 (31-42)	38 (34-43)	35 (30-40)	Geen
Hoog opgeleid	56 (49-63)	53 (46-60)	58 (52-64)	58 (52-64)	Geen
Huishoudsamenstelling					
Alleenwonend	49 (39-59)	40 (31-48)	45 (39-52)	45 (37-54)	Geen
Samenwonend	42 (38-47)	40 (35-45)	41 (37-45)	38 (33-42)	Geen

Tabel B6.8: Georganiseerde-/verenigingsactiviteiten, algemene bevolking, totale groep en subgroepen, 2009-2012 (in procenten)

Doet minimaal maandelijks georganiseerde-/verenigingsactiviteiten (sporten in georganiseerd-/verenigingsverband, deelname aan verenigingen, zoals zang-, muziek-, toneel- of hobbyvereniging, deelname aan religieuze bijeenkomst) en/of volgt cursus	2009	2010	2011	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep algemene bevolking	74 (69-78)	63 (58-67)	59 (56-63)	62 (58-66)	Afname
Leeftijd					
15-39 jaar	73 (62-82)	56 (44-67)	53 (45-62)	59 (50-66)	Geen
40-64 jaar	72 (67-76)	64 (60-69)	61 (57-66)	63 (58-68)	Afname
65 jaar en ouder	78 (73-82)	71 (66-76)	65 (59-70)	66 (60-72)	Afname
Geslacht					
Man	72 (65-77)	59 (52-66)	58 (52-63)	61 (55-66)	Afname
Vrouw	76 (71-80)	66 (61-71)	61 (56-65)	64 (59-68)	Afname
Opleiding					
Laag opgeleid	57 (48-65)	54 (46-63)	47 (39-55)	50 (41-59)	Geen
Middelbaar opgeleid	74 (68-79)	58 (52-63)	57 (53-62)	61 (56-66)	Afname
Hoog opgeleid	83 (77-87)	74 (68-79)	70 (64-75)	72 (66-77)	Afname
Huishoudsamenstelling					
Alleenwonend	70 (61-78)	60 (52-69)	57 (50-63)	65 (57-72)	Geen
Samenwonend	75 (70-79)	64 (59-68)	60 (56-64)	61 (57-65)	Afname

Tabel B6.9: Sociale contacten, algemene bevolking, totale groep en subgroepen, 2009-2012 (in procenten)

Ontmoet minimaal maandelijks vrienden of goede kennissen	2009	2010	2011	2012	Toe- of afname (p≤0.01)
Totale groep algemene bevolking	90 (87-93)	90 (87-93)	90 (87-92)	90 (87-92)	Geen
Leeftijd					
15-39 jaar	87 (77-93)	92 (83-97)	94 (89-97)	93 (87-96)	Geen
40-64 jaar	91 (88-94)	89 (85-91)	87 (84-90)	87 (83-90)	Geen
65 jaar en ouder	93 (90-95)	90 (86-93)	88 (84-91)	90 (86-93)	Geen
Geslacht					
Man	88 (83-92)	88 (82-92)	90 (85-93)	90 (86-93)	Geen
Vrouw	92 (89-95)	93 (89-95)	91 (88-93)	89 (86-92)	Geen
Opleiding					
Laag opgeleid	88 (82-93)	89 (82-93)	87 (81-92)	91 (84-95)	Geen
Middelbaar opgeleid	89 (85-92)	90 (86-93)	91 (88-93)	87 (84-90)	Geen
Hoog opgeleid	93 (89-96)	92 (87-95)	91 (86-94)	92 (87-94)	Geen
Huishoudsamenstelling					
Alleenwonend	92 (85-96)	91 (84-95)	92 (87-95)	89 (84-93)	Geen
Samenwonend	90 (87-92)	90 (87-93)	90 (86-92)	90 (87-92)	Geen